

Љубица
Здравковић

НАРОДНИ ХЕРОЈИ СВЕТОЗАРЕВА

У току НОР-а и револуције у Јагодини и околнини, односно у данашњој општини Светозарево, стасали су бројни партијски и војни кадрови, дорасли да изврше значајне задатке које им је постављала Коммунистичка партија Југославије и револуционарно време у коме су живели и борили се. Од великог броја бораца које је дао овај град петоро их је проглашено за народне хероје. Троје од њих: Милан Мијалковић, Радислав Никчевић и Јован Милосављевић погинули су од руке окупатора још 1941. године, Рада Мильковић 1942. године, а само Петар Грачанџија једини је живи народни херој из Светозарева.

Њихова имена позната су широм земље, али с обзиром да пристижу нови нараштаји, који треба да се упознају са најосновнијим чињеницама из њиховог живота, неопходна је једна оваква на популаран начин писана публикација, коју је припремила Љубица Здравковић, кустос Музеја у Светозареву. На основу свега оног што се о њима до сада зна, она је успела да на веома приступачан начин и на мало простора дочара њихове ликове, тако да се из ове књиге најкраћим путем на примерима судбина изузетних људских вредности може сазнати како се треба борити за одређену идеју, а истовремено како треба бранити свој народ од нападача па ма са које стране они дошли.

Др Венчеслав Глишић

ЗАЈЕЧАРСКИ
СВЕТОЗАРЕВО МУЗЕЈ

људица
здравковић

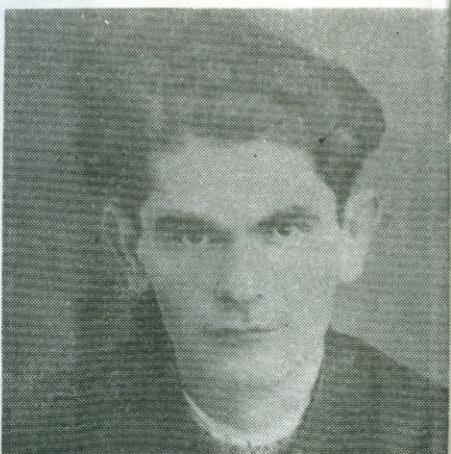
НАРОДНИ ХЕРОЈИ светозарева

РАДИСЛАВ НИКЧЕВИЋ
1917—1941.

ЈОВАН МИЛОСАВЉЕВИЋ ЈОЦА
1919 — 1941.

МИЛАН МИЈАЛКОВИЋ ЧИЧА
1897 — 1941.

РАДА МИЉКОВИЋ
1917 — 1942.

ПЕТАР ГРАЧАНИН ПЕРИЦА
1923 —

НЕ ПРОДАХИ

АЛЮНКУ

ЗВЕЗДОЧКА

АНАСТАСИЯ ЕЛЕНА
— 1911

АНАСТАСИЯ
— 1911 — 1915

Петар Перица Грачанин

Родио се 22. јуна 1923. године у Јагодини (Светозарево) у сиромашној радничкој породици, која потиче из северне Далмације. У потрази за послом до доласка у Јагодину породица Грачанин мењала је место боравка. Отац Бошко радио је као ложач на бродовима, парним млиновима и железници у околини Пријепоља, Славонији, у западној Босни у Гламочу и најзад у Србији.

Породица Божане и Бошка Грачанин доселила се у Јагодину 1921. године. Отац се запослио у Клефишевој фабрици сухомеснатих производа као радник. После годину дана прешао је да ради као ложачки радник у Пивари, где је и пензионисан.

Становали су у Достанићевој улици, данас Бањичка, на периферији града, где су се неколико година пре њих настаниле црногорске породице Букића и Никчевића. У тој улици живеле су у скромним кућицама радничке породице. Ту је рођено пето дете Божане и Бошка Грачанина, Петар Перица.

Старијем брату Воји било је пет година када се породица настанила у Јагодини. Рођен је исте године кад и народни херој Радислав Никчевић и Лабуд Букић. Били су близки другови од малих ногу. Са њима је растао и Перица. Тешко су живеле ове радничке породице са великим бројем деце. Безбрижне дечје игре рано су морали остављати. Петар Перица први међу њима почине да ради. Одмах по завршетку основне школе у Јагодини, већ 1933. године запослио се у Клефишевој фабрици сухомеснатих производа. Иако је још увек био дете, морао је да ради од јутра до мрака. Касније као месарски радник радио је код приватника Шарчевића, Таушановића и Дамјановића. Рано је осетио тежак положај радника и схватио неправду владајуће класе. Тако је растао Петар Грачанин, радећи тешке послове до касно у ноћ, али налазио је и времена за своје лично изграђивање. Дружећи се са напредном омладином, упознао је идеје Комунистичке партије Југославије. Велики утицај и прва сазнања о организованој борби радничке класе добио је млади Петар од Радислава Никчевића и старијег брата Воје,

Ученици основне школе у Јагодини са Петром Грачанином Перицом,
с лева стоји шести у трећем реду

који је био активан у радничком покрету Јагодине. По директиви КПЈ Воја је послат у Парадин да ради у Фабрици стакла, где је већ постојала организација КПЈ са старим члановима, па је млади Воја требало да унесе више елана. Тамо је остао до велике провале 1937. године, када је ухапшен и задржан у крагујевачком затвору до априла 1938. године. По изласку из затвора вратио се поново у Парадин, али га нису примили на посао. Потом долази у Јагодину и ради у Ливници Станчета Поповића, где је полиција више пута инсистирала да буде отпушен с посла. У току рата остао је без једне ноге.

Перица Грачанин је 1939/40. године већ читao напредну литературу, а посебно су дуги разговори са Радиславом Никчевићем, секретаром Окружног комитета СКОЈ и чланом Окружног комитета КПЈ, били први часови учења. Све је то вредан Перица усвајао, формирајући свој став и личност и тако постао активан борац радничке класе. Почекео је са радом у Уједињеним радничким синдикатима (УРСС). Поред сестре Вукице био је и члан КУД „Абрашевић”, које је основала Партија још 1921. године.

Својом активношћу, а по препоруци Радислава Никчевића у другој половини 1940. године, Перица је постао члан Савеза комунистичке омладине Југославије.

Експлоатација радника, прековремени рад, мале зараде и друге потешкоће доводиле су до штрајкова. У штрајку који је организовала Партија у Клефишевој фабрици сухомеснатих производа маја 1940. године учествовао је и Петар Грачанин.

После овог штрајка Грачанин прелази у Крагујевац и ради у Фабрици сухомеснатих производа. Као поштен, вредан и способан радник радио је примљен у нову средину. У граду са дугом револуционарном традицијом, где је рад КПЈ био непрекидан, а посебно оживљен од 1939. године Перица је брзо ступио у контакт са симпатизерима и члановима КПЈ. У Крагујевцу је у то време постојао Месни комитет СКОЈ-а и Месни комитет КПЈ.

Извесно време радио је у Београду и Краљеву. Са својим местом рођења био је у сталном контакту. Често је долазио и сарађивао са омладином Јагодине. То непрекидно дружење са дечацима Достанићеве улице, тада већ истакнутим комунистима Радиславом Никчевићем и Лабудом Букићем и другима до-принело је да се Перица првих дана окупације 1941. године врати у Јагодину.

После априлског рата партијска активност у Поморављу била је обновљена. На рад у Поморавље дошао је Петар Стамболић, одважан, смео и непосредан човек, инструктор Покрајинског комитета КПЈ за Србију и организатор устанка у доњем и средњем Поморављу. По директиви Покрајинског комитета КПЈ за Србију почело је прикупљање оружја, муниције и санитетског материјала, кога се бивша југословенска војска ослобађала. У мају 1941. године формирана је Војна комисија при ПК КПЈ за Србију. Чланови ове комисије обилазили су грене окружних комитета и тамо оснивали војне комисије. Руководилац Војне комисије Окружног комитета КПЈ за Јагодину био је Лабуд Букић, учитељ, резервни официр. Партија је преко Војне комисије интензивно прикупљала и скривала оружје, муницију и санитетски материјал, и вршила војну обуку. Основане су илегалне ударне десетине или диверзантске групе у чијим акцијама је учествовао и Перица Грачанин.

По окупацији земље Немци почињу са терором становништва, хапшењем чланова Партије и симпатизера и завођењем полицијског часа. Као напредан омладинац и Перица Грачанин је морао свакодневно да се јавља немачкој команди. Чланови Окружног комитета редовно одржавају партијске састанке, а ширим народним масама објашњавају циљеве Комунистичке партије Југославије и значај оружане борбе против окупатора и домаћих издајника.

Беличка партизанска чета формирана је 23. јула 1941. године. Међу првим борцима у њене редове у другој десетини ступио је и Петар Грачанин. Јак утицај Партије на терену до-принео је да Беличка партизанска чета брзо расте, приликом оснивања имала је 24 бораца, крајем јула броји око 40, почетком августа 50, средином истог месеца око 70 бораца, септембра 92, док се почетком октобра број бораца кретао око 205.

Формиран је и штаб Поморавског партизанског одреда у чијем саставу су биле чете: Беличка, Параћинско-ћупријска, Левачка и Темнићка. Одред је са својим четама извршио много-бројне успешне акције. Петар Грачанин је учествовао скоро у свим акцијама Беличке чете. Чета је за недељу дана по оснивању имала 9 успешних акција, најбољије акције биле су августа 76, током септембра 63 и октобра 30. Грачанин је учествовао у нападу на немачки магацин оружја — барутану код села Винораче у ноћи 24/25. септембра 1941. године. У заседи са партизанима Беличке чете код Драгоцвета био је и Грачанин 8. септембра, када су убијена три немачка војника, 7 заробљено са ратним пленом: 2 пушкомитраљеза, 6 пушака, 3 револвера, 300 метака и неколико бомби.

Партизани су честим акцијама на рушењу и уништавању железничких постројења у Ланишту и Багрдану, рушењу мостова и друмских комуникација, посебно на релацији Крагујевац — Ниш, онемогућавали окупатора да несметано користи ову од животне важности саобраћајницу долином Велике Мораве. Грачанин је учествовао у акцији минирања дела пруге на путу Београд — Ниш, на кривини код Гиља 18. септембра 1941. године. Саобраћај је био више дана у прекиду. Ту је преврнута композиција транспортног воза, што су Немци примили са огорчењем и изненађењем како су партизански борци успели да изврше акцију и ако су имали појачано обезбеђење пруге. У данонишњим борбама десетина, водова и чета Поморавског партизанског одреда било је више успешних бојних подвига, где се истакао Петар Грачанин, неустрашив, сналажљив, одлучан и смeo борац. Један од подвига је и напад на Варварин, где је Грачанин међу првим одлучно упао у жандармеријску станицу и том приликом разоружан је непријатељ. Поред ослобађања Варварина учествовао је у ослобађању Рековца и многих других места.

До краја септембра 1941. године Поморавски партизански одред успешном борбом на својој територији разоружао је скоро све жандармеријске станице и укинуо стару издајничку власт. Поред успеха оружане борбе и стварања слободне територије, партијско руководство Одреда организовало је народну власт

и основало више народноослободилачких одбora у многим oslobođenim селима и местима Поморавља. Оваква активност партизана натерала је окупатора да се повуче и одржава само у градовима (Јагодини, Ћуприји и Параћину) док је остала територија била под контролом партизана. Окупатор је вршио често нападе на партизанске чете, али су храбром и сналажљивом борбом партизана одбијани. Народ овог краја имао је пуно разумевања и пружао је подршку партизанским борцима дајући им храну, оружје и опрему бивше југословенске војске. У Поморављу већ септембра ова партизанска борба прерасла је у оружани устанак.

Нагли пораст партизанских одреда у Србији, успех устанка и стварање слободних територија, заузимањем за Немце важних стратешких комуникација натерало је Хитлера да средишњом септембра 1941. године изда наредбу да се устанак угуши. Два дана по издајоту наредби 18. септембра немачки генерал Франц Беме преузео је команду и врши припреме за гашење устанка у Србији са циљем да потпуно уништи партизанске снаге. У Србију је пребачено пет немачких дивизија са око 80.000 војника и уз помоћ домаћих издајника почели су офанзију. Под врло тешким условима, хладним јесењим данима на подручју Дулена, Хацијиних ливада и Пчелица вођене су жестоке данонишње борбе партизана Поморавског и Крагујевачког одреда, које је опкољавао надмоћнији и удружен непријатељ: Немци, недићевци, љотићевци и четници. У овој неравноправној борби Петар Грачанин је због своје храбrosti и спремности да увек побеђује првима у акцију против непријатеља био цењен међу саборцима, уливавши им је поверење и наду у победу. За време прве непријатељске офанзиве (крајем октобра и првих дана новембра) почело је осипање Одреда, тада је са једном тројком враћен Грачанин да прикупи заостале борце и врати их у Дулене. Са борцима Поморавског партизанског одреда повлачи се и Грачанин средином новембра из Србије преко Санџака у Босну.

Од око 800 бораца Поморавског партизанског одреда почетком децембра у Санџак је стигло њих око 130. Они су прошли борбени пут од прве до последње непријатељске офанзиве, преживело је рат, Неретву и Сутјеску тридесетак бораца и то већина као ратни војни инвалиди, међу њима и Петар Перица Грачанин.

Уз непрекидну тешку борбу, по великој хладноћи, дубоком снегу и леденом ветру, слабо одевени и гладни партизани из Поморавља а са њима и Грачанин стigli су првих децембарских дана у село Вранеш, недалеко од Нове Вароши. У Санџаку је

и Врховни штаб. Тада је ослобођена Нова Варош и створена слободна територија у међуречју Увца и Лима. Тих првих децембарских дана реорганизоване су и срећене партизанске јединице које су дошли из Србије. Од бораца Поморавског НОП сдреда и 2. шумадијског формиран је одред, који су чиниле три чете: Рачанска, Орашка и Поморавска. Други шумадијски одред је упућен на обезбеђење Нове Вароши, а са њима и Поморавска чета у којој је био Грачанин.

После неуспеха непријатеља да уништи партизане у првој офанзиви, још одлучније припремају да своју надмоћност у наоружању и људству искористе у другој непријатељској офанзиви са циљем опкољавања и уништења Врховног штаба и партизанске војске. Почетком фебруара 1942. године удружене непријатељске снаге отпочеле су напад на партизанске јединице, које су се налазиле на слободној територији. Из међуречја Увца и Лима по великој хладноћи од минус 25 степени, по леденом ветру и дубоком снегу партизанске јединице, а са њима и Поморавска чета где је и Грачанин, водиле су жестоке борбе са недићевцима и љотићевцима. Ове партизанске јединице почеле су повлачење према Каменој гори. У једној колони по дебелом снежном покривачу и леденој кипи, у похабаној одећи и обући, ишао је храбро Грачанин са својим друговима према леденој реци Лиму. Брзи Лим по коме су пловиле санте леда прегазио је 8. фебруара 1942. године и борац Петар Грачанин, деветнаестогодишњи младић, окретан, јак и жилав, који је савлађивао све физичке напоре, калио се у борби, истицао храброшћу и бригом за сваког саборца. По преласку Лима, без одмора, са промрзлим борцима наставља марш Грачанин целе ноћи према Каменој гори. Уз тактику Врховног штаба, изненадним нападима на непријатеља успеле су партизанске јединице да се пробију на подручје Фоче. Ослобођена је нова територија Горажде, Чајниче и Фоча. За време боравка партизана на Каменој гори врше се припреме за формирање и друге регуларне партизанске јединице народноослободилачке војске.

У малом месту Чајничу 1. марта 1942. године формирана је Друга пролетерска народноослободилачка ударна бригада од снага Ужиčког, Чачанског и Шумадијско-поморавског партизанског одреда. У саставу Друге пролетерске бригаде као борац трећег шумадијског батаљона, треће чете налазио се и Петар Грачанин са друговима из овог краја. Друга пролетерска имала је око 800 бораца, а сваки батаљон састојао се од три чете, а свака чета бројала је од 50—80 бораца. Чета је имала дзавода. Грачанин је у Другој пролетерској постао прво десетар 1. десетине у 1. воду, 3. поморавске чете у 3. шумадијском батаљо-

У пролеће 1945. године борци из нашег краја у служби Одељења заштите народа (ОЗН-е), с лева: Предраг Стојковић Баџа, Светислав Секулић Секула, Петар Грачанин Переца, стоји Јован Стефановић

ну. Убрзо по формирању ове народноослободилачке бригаде, почетком марта, у првом борбеном задатку против усташа у околини Хан Пијеска учествовала је 3. поморавска чета и прва десетина са десетаром Грачанином. Својом храброшћу, сналажљивошћу и неустрашивошћу доприноје је да његова десетина разбије у заседи десетоструко бројније усташе, тако је спречен даљи непријатељски продор према Сокоцу. За изузетну храброст и постигнути успех Петру Грачанину борцу, десетару и скојевцу одато је признање и на свечан начин 10. марта 1942. године примљен је у чланство КПЈ. То је за младог и храброг борца био подстицај за још већа јунаштва. Током марта 1942. године са својим батаљоном, четом и десетином Петар Грачанин учествује у свакодневним успешним борбама око Хан Пијеска.

По изласку из тешке зиме и непрекидних борби, са борцима 3. батаљона 2. пролетерске бригаде стиже на територију Фоче. То је слободна територија где је било седиште Врховног штаба. По наредби Врховног штаба 3. батаљон упућен је у помоћ херцеговачким и црногорским партизанским јединицама, за ликвидирање усташког гнезда у Борачу. У природном заклону скupине села испод Зеленгоре, на тромећи Црне Горе, Босне и Херцеговине биле су усташе, што је ометало повези-

вање слободних територија. Присуство и створена легенда о борцима 3. шумадијског батаљона 2. пролетерске са којима је и Грачанин, давало је моралну подршку херцеговачким партизанима. Горњи и доњи Борач очишћен је од непријатеља жестоким борбама средином априла, захваљујући бомбашима и пушкомитраљесцима, са којима је Грачанин у њиховим неустрашивим јуришним. За успешно извршену акцију писмено је похваљен 3. шумадијски батаљон. Позитиван исход битке за Борач био је од великог значаја за 3. и 5. непријатељску офанзиву, јер је предео Зеленгоре и Сутјеске био чист, па је било могуће извлачење из обруча и окупљање партизанских снага на тромеђи Црне Горе, Босне и Херцеговине.

Трећи батаљон је из ове успешне акције упућен у село Обаљ код Калиновика. За време треће непријатељске офанзиве Петар Перица Грачанин постао је водник, а убрзо и командир чете. Средином априла оружане немачке, усташке, домобранске и четничке непријатељске снаге почеле су опкољавање слободне територије. Жестоке борбе које је водио 3. батаљон Друге пролетерске одбијајући нападе непријатељских снага на слободну територију Калиновик — Фоча, изазивала су дивљење. Грачанин је водио свој вод из победе у победу на Боријама и новим упориштима на којима је по ко зна који пут показао своју вештину у командовању водом налазећи се увек у првим редовима. По наредби Врховног штаба борци 3. батаљона Друге пролетерске упућени су у предео Црне Горе око Жабљака на Дурмитору. У првим борбеним редовима је и Петар Грачанин против многобројних италијанских војника и четника на Дурмитору, покрivenом снегом, на надморској висини од 2000 метара, по неприступачном терену праћени ветром и леденом кишом водили су жестоке и тешке борбе крајем маја и у првој половини јуна 1942. године. Партизани су издржали непрекидно бомбардовање непријатељске артиљерије. Уз извесне губитке успели су под кишом куршума да се извучу са Дурмитора. Тешки и неповољни услови борбе нису пољујали морал партизанских бораца. И из ове офанзиве, мада преморени од непрекидних борби и маршева, са недовољно хране, слабо наоружани и слабо одевени успевали су да победе по неколико пута бројнијег и далеко боље наоружаног непријатеља.

Почетком јула Грачанин је са борцима 3. батаљона стигао у горњи гок реке Врбаса, на територију Бугојно — Доњи Вакуф. Средином јула имали су сукоб са многобројним непријатељима. Водиле су се оштре борбе са Немцима, Италијанима, усташама и четницима. Борци 3. чете 3. батаљона, 2. пролетерске бригаде 19. јула стигли су код села Урије у околини Доњег

Вакуфа. Трећу чету изненада су напале усташке „Црне легије“ које су осуле ураганску ватру, уз помоћ артиљерије и авијације. О тој борби говори Петар Грачанин у књизи Друга пролетерска, I, Војно дело, страна 584 — Борбе код Урије... „Усташке колоне надиру са свих страна. Успели су да изолују нашу 3. чету од осталих. Борба се води на живот и смрт, за једно узвишење за које сам касније утврдио да је обло као кофа. Уз јаку артиљеријску ватру из Доњег Вакуфа и после жестоке борбе прса у прса, збацише нас са виса. У том жестоком двојбоју погибе наш политички комесар чете Живадин Јанковић Кум... преко везе је обавестио команду чете да се од Доњег Вакуфа, цестом која се пружила око овог места, крећу две сатније усташа. За њима колона са тешким наоружањем: минобаџачима, брдским топовима, тешким митраљезима, па комора... Настала је неравноправна борба, јер је њих петоструко више... Огорчене због претрпљених губитака усташе су позвале у помоћ авијацију, а и артиљерија нас је непрекидно тукла. Авиони су се спуштали тако ниско да су нас са мале висине засипали бомбама и митраљезима. Нису нам дали ока отворити. Окуражени доласком авиона, усташе су јуришале као прави манијаци. Штаб батаљона успева да повеже дејство својих чета, али не и да заустави налете пијаних црнолегионара, који су продирали све дубље у село да се освете невином становништву. Под њиховим јаким притиском чете су се повлачиле... Трећа чета покушава да се заустави на задњој ивици села Урије. Наједном из једне увале излази једна већа група непријатељских војника и затиче нас како се распоређујемо на положају. Осуше машинкама и митраљезима по нама. Осетих да ми малаксава лева рука и тако олабави да скоро испустих пушку, те је прихватих десном руком... Наста страшан двојбој на овој коси. Командир чете Милојевић нареди јуриш, и после краћег и оштрог судара збацисмо их с косе...“ Трећи батаљон у истој борби имао је 17 погинулих, међу погинулима су били чланови штаба Рада Мильковић и Бошко Буричић.

Командир Петар Грачанин са борцима 3. чете 3. батаљона и другим партизанским јединицама води жестоке борбе августа на Купрешком пољу, Маглају, чисте Злосело од усташа. У овим тешким борбама Грачанин је издавао наређења за ноћне нападе и препаде на непријатељске положаје и бункере и тако су забуњивали и принудили непријатеља на повлачење.

Друга пролетерска бригада носила је назив „бомбашка“, јер је у својим редовима имала изузетно храбре и спремне бомбаше, који су се вешто кретали по беспућу. Познату бомбашку групу 3. чете 3. батаљона предводио је Грачанин, распоређивао

Грачанин на отварању сталне поставке Завичајног музеја у Светозареву,
7. јула 1983.

их је и сам је учествовао енергичним и одлучним дејством. Петар Грачанин, као командир био је стложен, проницљив, истражан, одважан и својом самоиницијативом успешно је руководио акцијама.

Током месеца септембра Грачанин са осталим партизанским јединицама учествује у жестоким борбама на планини Мањачи. Испрљени даноноћном борбом партизани, гладни и жедни, слабо наоружани ипак су храбро јуришали на непријатељске ровове.

Пролетери настављају борбе према старом босанском граду Јајцу у коме се налазио гарнизон усташа и домобрана. Грачанин са борцима 3. чете имао је задатак да ликвидирају најјаче непријатељско упориште између брда и Плисног језера. У добровољачкој бомбашкој групи међу првима је Петар Грачанин, Вукашин Стефановић, Светислав Милановић Муле, Мирко Шевић, Светислав Секулић, Дракче Јаковљевић, Драгомир Остојић, Драгомир Радосављевић Жлрпа, Милан Пајић, Ми-

путин Кочић и други. Поноћним нападом непријатељ је изненађен и уз жестоку борбу прса у прса морао је да се повлачи.

Октобра чета Петра Грачанина води борбе око села Великог и Малог Тичева, а крајем месеца наставља борбу у правцу Босанског Грахова. Ураганском ватром из аутоматског оружја и авијацијом митраљирали су Италијани и четници положај јединице 2. пролетерске бригаде које су блокирале Босанско Грахово. Грачанин са храбрим бомбашима 3. чете под заштитом ноћи успева да се непримећени привуку четничким рововима. Разбијени су четнички ровови, али утврђен непријатељ ни после вишечасовне борбе није савладан, јер оружје храбрих бомбаша није имало потребну јачину да разбије дебеле зидове утврђења (зграда болнице).

Са јаком оружаном силом од око 120 хиљада војника (скоро више од половине били су немачки војници) окупатор је са својим сарадницима квислинзима у другој половини јануара кренуо у до тада највећу офанзиву. Борци 2. пролетерске дочекали су их на територији Ливно — Дубно — Шујица.

У натчовечанској четрдесетодневној борби, Грачанин је са својим борцима водио битку на Неретви не штедећи свој живот. По речима друга Тита „Битка на Неретви била је битка за рањенике, најхуманија битка у историји ратова“. То је једна од најважнијих и најодлучнијих битака нашег народно-ослободилачког рата. Борци треће чете предвођени Грачанином, који се истакао у јуришима на четнике при преласку Неретве, у тешким борбама прса у прса, после више узастопних јуриша, средином марта успели су да сломе и одбаце концентрисане четничке снаге код Чичева, Главатичева и Калиновика. Уз велике напоре и жртве средином марта завршен је прелаз преко реке Неретве. На леву обалу Неретве тада је прешло и 4.000 рањеника партизанске војске.

Грачанин је у свим овим борбама водећи своје бомбаше и пушкомитраљесце узастопним јуришима угрожавао непријатеље. Победе код Главатичева и Калиновика биле су завршне операције битке за рањенике. Овим тешким борбама потврђена је велика храброст, јака воља, свест и дисциплина Петра Грачанина. Заузимањем Калиновика створени су услови за прелаз преко Дрине.

Пред борцима 2. пролетерске бригаде постављен је и нови тежак задатак — прелажење набујале реке Дрине. У жестоким борбама са Италијанима и четницима одлучност и вештина командовања Петра Грачанина допринела је да са својом четом храбрих бомбаша успешно одбије жесток противнапад четника

на брду Плијеш. Грачанин са 3. четом после непрекидне борбе која је трајала два дана и две ноћи успева да заузму Плијеш. Средином априла са борцима Друге пролетерске прешли су јунаци са Неретве и Калиновика брзу и надошлу реку Дрину, чија је матица прогутала десетину бораца.

После двогодишњег ратовања Петар Грачанин је у кратком предаху између четврте и пете непријатељске офанзиве одређен за полазника војног курса на Жабљаку. Војним курсом руководили су чланови Штаба бригаде Средоје Урошевић и Никола Љубичић, обавештајни официр бригаде. Курс је трајао 12 дана, прекинут је због почетка офанзиве.

У мају 1943. године Грачанин је добио чин поручника. Средином маја 1943. године у 5. непријатељској офанзиви почело је опкољавање партизанске војске и Врховног штаба од окупатора, наоружаног бројном авијацијом, тенковима и најсавршење опремљеним планинским јединицама, у кањону Пиве и Таре, изоловавши их у беспуће, што је отежавало снабдењање храном. Борци 3. батаљона Друге пролетерске бригаде бранили су мостове на левој обали Таре, Лукића До, село Шћепан Поље и Лиса Стена. Трећа чета 3. батаљона, којом је командовао Грачанин, храбро се борила у кањону реке Пиве и Таре на самом ушћу на ивици Шћепан Поља. Грачанин са борцима 3. батаљона у првим борбеним линијама иде у даље борбе серпентинама према Вучеву. Крајем маја Врховни штаб је издао наредбу да се обруч пробије на најнеприступачнијој висоравни Вучева испод планине Маглич у подручју реке Сутјеске. Намеру партизанских јединица непријатељ је открио и појачао је своје снаге. Крвавим и жестоким борбама пробијен је обруч и заузет је простор на Вучеву. Оперативне групе Врховног штаба физички иссрпљене, које је морила велика глад, само чврстим моралом могле су извршити натчовечанске подвиге.

Трећа чета Петра Грачанина на почетку ових борби бројала је око 100 бораца. Током 5. непријатељске офанзиве имали су око 36 борби, дневно три и више акција, после којих је у животу остало око 40 бораца, од тога више од половине било их је рањено.

Посебно је 3. чета имала тешке борбе на Коштуру изнад реке Сутјеске. Више дана и ноћи, борци су јуришали, заузели село Креково, а Коштур блокирали и ипак омогућили продор пролетерских ударних бригада према Зеленгори. Битка на Сутјесци рачуна се за једну од најтежих у другом светском рату. За југословенске народе ова битка је симбол храбости, надљудске издржљивости тешкоћа и страдања.

Група носилаца Партизанске споменице 1941. на народном збору у Глоговцу, 17. октобра 1976. године, приликом откривања спомен плоче на згради основне школе. С лева на десно: Милорад Тасић, Мома Марковић, Петар Стамболић, Вида Милосављевић Кева, Петар Грачанин Переица, Милош Живановић Јагодинац, Драгомир Радосављевић Ждрпа, Драгољуб Бранковић и Радомир Анђелковић Залајовац.

Крајем јуна 1943. године борци 3. батаљона са четом Петра Грачанина заузели су варошицу Олово, а после вишечасовне борбе ослободили су и Кладањ, јаче усташко упориште. И овде је са својим бомбашима успешно и храбро јуришао Грачанин на непријатељске ровове. За храбро држање у пресудним окрајима 5. непријатељске офанзиве чета Петра Грачанина добила је признање и похвалу. По својим успешним акцијама 3. чета постала је позната.

Светолик Лазаревић у Другој пролетерској, књ. II, Војно дело 1965. страна 645 под насловом — Пет дугих дана — говори о Грачанину.

... „Наилазимо на 3. чету. Перица Грачанин, добро расположен као и увек, излази и рапортира. То је његова навика, увек се држи војнички и дисциплиновано. А то исто тражи и од бораца. Нећад хоће да викне, да потера, али на такав начин да то ни код кога не изазива зловољу. Међу најхрабријима, он је и кад треба кренути у напад увек међу првима. Познаје добро сваког бораца и зна у ком моменту кога треба подстаки. Људи га воле, а и састав чете му је добар. Ту је Врбан, Вуле, Секулић, Дракче Јаковљевић, Драгомир Радосављевић Ждрпа, Милорад Тасић, Олгица Грбић — све добри и храбри борци. Свак ће, ако треба, јурнути на митраљеску цев”...

За време шесте офанзиве октобра 1943. године Петар Грачанин постао је капетан. У тешким борбама иде смело са својом четом у нове победе, протерује четнике код Кључа, Колашина, Полица. Са другим јединицама учествовао је у спречавању даљег продирања Немаца. Исте јесени Грачанин командује у тешким борбама око ослобођења Иванграда, Пљеваља и других места. Крајем новембра 1943. године са борцима 3. батаљона Грачанин води борбе са Немцима на територији Нове Вароши и Пријепоља. Минобацачком и артиљеријском ватром после вишесловне борбе, Грачанин је са 3. четом добио задатак да као претходница 3. батаљона избије на Кобиљу главу. У тешком противнападу Грачанин је са 3. четом, борбом прса у прса успео да одбаци непријатеља са Кобиље главе. У тој непоштедној борби рањен је Петар Грачанин и његов заменик Тасић.

Борбе око Пријепоља водиле су јединице Друге пролетерске бригаде од 1. до 4. децембра 1943. године. Трећи батаљон, чији је вршилац дужности команданта Грачанин, бранио је прелазе на реци Лиму. У самом Пријепољу борили су се дивовски борци 1. шумадијске бригаде, а на десној обали реке Лима 1. и 2. батаљон Друге пролетерске бригаде. На том простору дејствовала је једна немачка дивизија из правца Сјенице према Пријепољу. Борбе су биле жестоке, на живот и смрт, скоро прса у прса. О тој борби Бранко Н. Ракочевић у књизи: Без узмака— Друга пролетерска бригада, Народна армија, Београд, 1983. године, страна 191. ... „командант батаљона Петар Грачанин ту је рањен, очајнички се успињући да са својим батаљоном учини што може. Прихватио је борце Прве шумадијске и главнину Друге пролетерске бригаде, што је допринело да те јединице се повуку према Пљевљима”...

Трећи батаљон Друге пролетерске бригаде после борби око Пријепоља и Пљеваља, почетком децембра 1943. године нашао се на територији Челебића, где је на саветовању Штаба дивизије донета одлука да се иде у Србију. Грачанин са борцима

Друге пролетерске бригаде после трогодишње борбе и пређењих 20.000 километара по Црној Гори, Босни и Херцеговини и Хрватској наставља са борбама у Србији, по јакој зими, против Немаца, лотићеваца, четника, Бугара и других.

Петар Грачанин је 10. фебруара 1944. године постављен за заменика команданта 3. батаљона, а убрзо и за команданта 3. батаљона. Командујући, успешно је извршио акцију на Белим брдима и тако обезбедио пролаз 2. пролетерске бригаде на путу Прибој — Вардиште.

У пролеће 1944. године почела је седма непријатељска офанзива. Борци 3. батаљона са својим командантом батаљона Петром Грачанином у априлу 1944. године претерују непријатеља недалеко од пута Ивањица — Ариље. Извиђачи 3. батаљона открили су да се у селу Добрачи налазе недићевци и четници. Партизани су сачекали вече, када су 25. априла под командом Грачанина у две колоне кренули у изненадни напад на четнике и недићевце. Командант батаљона Петар Грачанин са политичким комесаром пошао је у правцу Добрачког поља и Клисуре. У књизи Друга пролетерска, III, Војно дело, 1965. године, страна 227., — Одбрана на Градини — говори Петар Грачанин.

„... Приближили смо се непријатељу. Наједном се чуо глас четника: — Ко је тамо?

Уместо одговора отворена је ураганска ватра и заорио се поклич: „Јуриш, ура!” Осули су и они по нама митраљезима и бомбама. Међутим они нису могли да зауставе пролетере, већ су у паничном бекству одступили према селу. Трчимо према школи, и кад смо јој се приближили на око 200 метара, одједном почеле ракете да нас осветљавају. Ми полегасмо. Опет ракете, и све више осветљавају читаву околину. Инстинктивно сам осећао да су ту Немци.

Лежимо и ослушкијемо. Чујемо звук мотора... Звук мотора чујемо све ближе. Користимо ово затишје, те се нас неколико подигнемо и кренућемо напред. Отворисмо и ватру из „шарца“ и аутомата у правцу одакле смо чули звук мотора. Непријатељ не реагује на нашу паљбу. Иако је зора, магла је свуда па се ништа не види. Идемо напред. Истресамо по који рафал. Изненада угледасмо да нешто светлућа пред нама. Учини ми се да је то школа и громко повикасмо: „Напред, пролетери!“ Ово поновисмо још једном, уз дејство наших рафала. Можда још нијам ни узвикну други борбени поклич, кад непријатељ осу по нама из митраљеза. Наједном сам осетио страховит ударац по левој нози. Пао сам у страну. Аутомат ми испаде из рuke. По-

Са дочека председника Републике Јосипа Броза Тита, тренутак поздрава Петра Грачанина са другом Титом

кушао сам да устанем, али нисам могао. Руком сам опишао да ми није сломљена лева нога изнад колена. Наста велики двојбој...“

Командант батаљона Петар Грачанин овог пута теже је рањен. У току НОР-а рањаван је пет пута. Због тешког прелома леве ноге упућен је крајем јула 1944. године у Италију (у Бари) на лечење. Отуда се исте године 20. октобра вратио у своју јединицу, и после борбе у Срему — већ тада тешки ратни инвалид са краћом ногом од 7 см — упућен у болницу, а затим фебруара 1945. године постављен је за начелника Одељења заштите народа (ОЗН-е) у свом родном крају, где су под његовим руководством ликвидиране заостале групе злочиначких банди. На свесном обављању ове дужности остао је до 19. новембра 1945. године.

Поново је ступио у службу ЈНА успешно обављајући изузетно одговорне функције, радећи предано на њеној изградњи и усавршавању. Завршио је тенковску официрску школу и Вишу војну академију. Почетком маја 1947. године унапређен је у чин

Петар Грачанин Перица, генерал-пуковник и начелник Генералштаба ЈНА 1985. године.

мајора, чин потпуковника добио је 1. августа 1951. године, пуковник је од 22. децембра 1959. године, генерал-мајор је од 22. децембра 1970. године, генерал-потпуковник је од 22. децембра 1974. године, а од 22. децембра 1978. године Грачанин је унапређен у генерал-пуковника.

Вршио је многе одговорне дужности: био је командант оклопне бригаде, начелник Персоналног одсека 9. механизованог корпуса, начелник Управе тенковске официрске школе, председник сталне испитне комисије Управе оклопних јединица ЈНА, начелник Штаба 17. и 27. оклопне дивизије Београдске армијске области, члан Сталне испитне комисије за чин пуковника у ЈНА, начелник II одсека Персоналне управе ДСНО, начелник Школског центра оклопних јединица „Петар Драпшин“, начелник I одељења кадровског ДСНО, начелник Штаба Сарајевске армијске области. Као генерал-потпуковник Грачанин је био на дужности команданта Београдске армијске области од 18. августа 1975. године. У својству команданта Београдске армијске области успешно је руководио здруженом вежбом „Голија 76“.

Од 24. маја 1982. године налазио се на дужности начелника Генералштаба ЈНА, до краја 1985. године када одлази у пензију са чином генерал-пуковника.

Грачанин је поред успешног рада као војни старешина ЈНА познат и у Савезу комуниста. Биран је за члана Централног комитета СКЈ у два мандата 1978. и 1986. године, а био је и делегат на V, XI, XII и XIII конгресу СКЈ.

Од стране Републичке кандидационе конференције ССРН Србије, одржане 14. децембра 1987. године, Петар Грачанин, члан Председништва ЦК СК Србије и председник комисије за општенародну одбрану и друштвену самозаштиту, предложен је за члана Председништва СР Србије. Предлог је једногласно прихваћен. Истог дана предложен је и за председника Председништва СР Србије. На седници Председништва СР Србије од 22. децембра исте године Грачанин је изабран за председника Председништва СР Србије. „Имао је јединствену и неподељену подршку свих региона и једногласан избор.“ У „Политици“ (среда, 23. децембар 1987, бр. 26659 — Година LXXXIV) на насловној страни — Богдан Трифуновић, председник Републичке конференције ССРНС: „Грачанин се од 1941. године потврђивао у многим биткама као истински борац за слободу, социјализам, самоуправљање, братство и јединство, за независну и несврстану политику Југославије.“

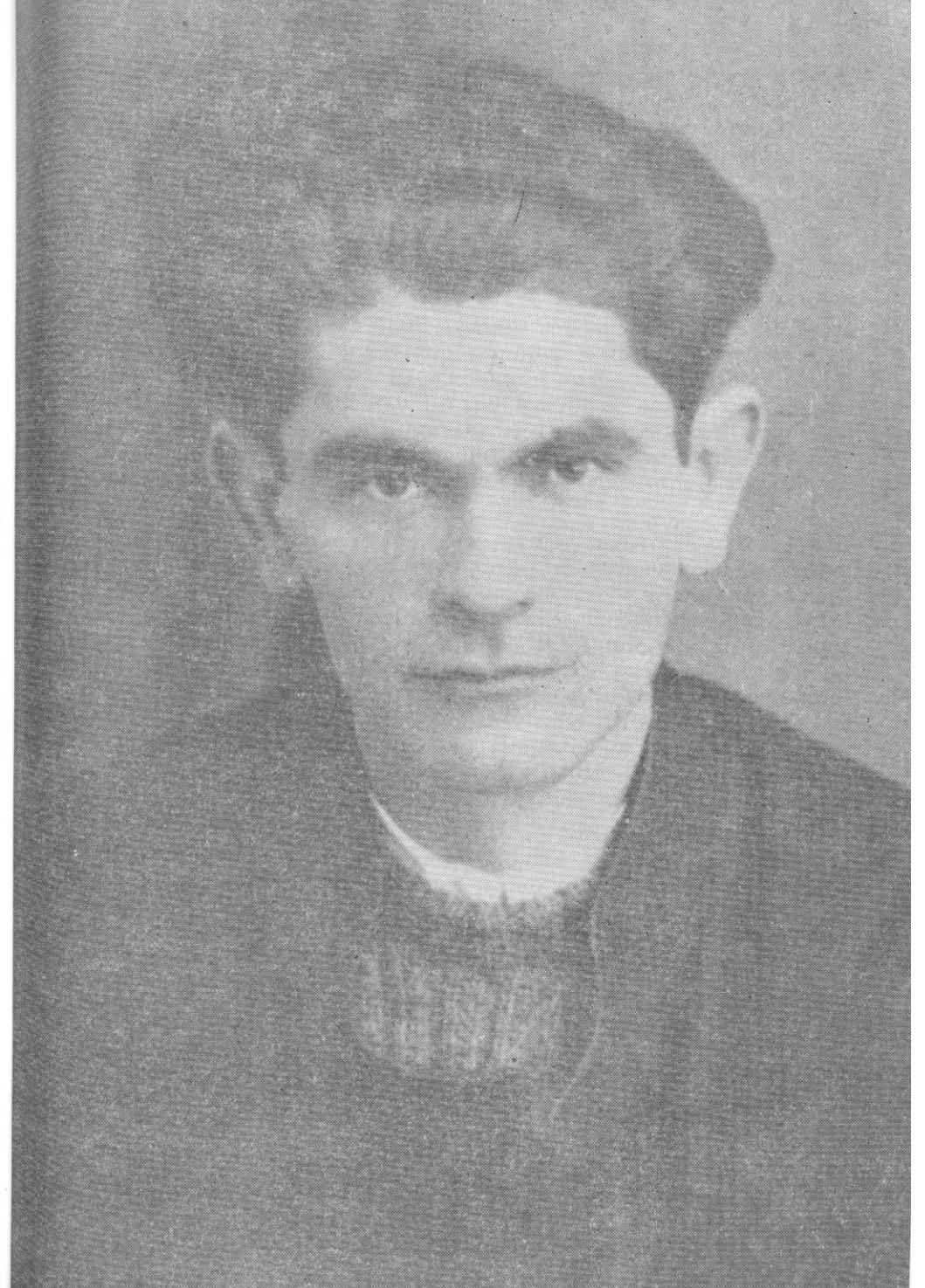
За своје заслуге у НОР-у и послератној изградњи Армије Петар Грачанин је одликован са више домаћих и страних одликовања:

- Носилац је Партизанске споменице 1941. године;
- Орденом партизанске звезде са пушкама (1945);
- Орденом и медаљом за храброст (1946);
- Орденом заслуге за народ са сребрним зрацима (1946);
- Орденом братства и јединства са сребрним венцем (1947);
- Орденом за војне заслуге са златним мачевима (1953);
- Орденом Народне армије са златном звездом (1957);
- Орденом за војне заслуге са великим звездом (1966);
- Орденом Народне армије са ловоровим венцем (1973);
- Орденом југословенске заставе са лентом (1979);
- Орден ратне заставе (1984).

Од страних одликован је Пољским партизанским крстом (1947) и Медаљом отечествене војне 1944/45. — (1948).

Добитник је и „Награде 22. децембар“, а стекао је и низ других признања у ЈНА и друштву.

За своју храброст Грачанин је добио највише југословенско признање — Орден народног хероја, 20. децембра 1951. године.

Милан
Мијалковић
Чича

Рођен је 22. августа 1897. године у селу Винорачи, недалеко од Светозарева, у кући сиромашних земљорадника Живке, рођене Ђимитријевић из Шульковца и Антонија Мијалковића. У петој години, по рођењу сестре Кадивке, остаје без мајке. Отац се убрзо оженио Перуником — Персоном, мајком двоје деце, и са њом добио још двоје деце, Драгољуба и Никосаву. Сиромашна сеоска породица Мијалковић, са шесторо деце, живела је веома тешко.

Када је Мијалковић стасао за школу, пошто је у Винорачи није било, пешачио је свакодневно до оближњег села Деонице, од 1904. до 1909. године. Иако лоше одевен и често гладан, помажући родитељима у тешким сеоским пословима, школу је завршио са одличним успехом и 1909/10. године уписао је Нижу гимназију у Јагодини. По завршетку првог разреда његово даље школовање доведено је у питање, због материјалних тешкоћа. Мијалковић наставља школовање тако што сам ради да би се издржавао. Његова озбиљност, марљивост и самодисциплина прибавили су му углед међу друговима и професорима у школи. Први светски рат прекида његово даље школовање у гимназији.

Настаје општа мобилизација војске за први светски рат. Мобилисани војници из Јагодине и околине припадали су првој армији, Тимочкој I и II дивизији под командом Петра Бојовића и другој армији, Шумадијском пуком под командом Степе Степановића.

Антоније Мијалковић, који је учествовао у балканским ратовима, мобилисан је јула 1914. године заједно са својом браћом. Као редов друге чете, другог батаљона VI пешадијског пуга првог позива, погинуо је код села Добрића у бици на Дрини. Из моравског округа током ратова 1912—1918. године погинуло је око 2500 војника. Заједно са маћехом Милан преузима бригу о млађим укућанима и домаћинству. Детињство без оба родитеља и сиромаштво нису младом Мијалковићу уништили веру у људе. За време рата премлад да се бори као вој-

Ученици IV разреда Гимназије у Јагодини, 5. маја 1914. са професором математике Милићем Сртевновићем. Милан Мијалковић стоји у средњем реду први с десна

ник, Мијалковић помаже рањеним и болесним војницима радији као добровољни болничар у јагодинској Окружној болници. Своју хуману обавезу испуњавао је с војничком дисциплином, изузетно брижно и пожртвовано, са пуно људске топлине и пријатељства. Да би избегао интернирање у Немачку, Мијалковић је морао 1916. године да напусти окупиранију Јагодину. Одлази у Краљево, где се запошљава у једној аптеци.

У лето 1917. године враћа се у Винорачу, иако са непotpуним образовањем, самоиницијативно уз помоћ учитељице Ленке Лазаревић, окупља око 120-оро деце из Винораче и околних села, са којима успешно изводи наставу до краја школске године.

По завршетку првог светског рата Милан одлази у Београд, где наставља прекинуто школовање у Другој мушкиј гимназији, матурирајући са скраћеним испитним роком. Исте јесени 1919. године уписује математику и физику на Филозофском факултету. Свој животни пут рано је везао за раднички покрет, истакао се својим револуционарним ставом код студентске и

радничке омладине. Постаје револуционар — марксист и активни члан Радничког дома на Славији, где се његова политичка активност у свакодневном животу са младима и њиховим проблемима и практично исказивала. Иако је обезбеђење личне егзистенције изискивало пуно радне енергије, Мијалковић је дosta времена одвајао за учење и опште образовање, а посебно за изучавање марксистичке литературе. Похађао је партијски курс који је организовао Извршни одбор СРПЈ (к), држао предавања, марксистичке кружоке, организовао дискусије о политичкој ситуацији у земљи и свету. На његову иницијативу 1919. године оснива се Студентска задруга „Побрратимство“ за пружање материјалне помоћи сиромашним студентима. За њеног председника изабран је Мијалковић. У тим првим студенским данима узима учешћа у оснивању Марксистичког студен-клуба (Клуб студената — комуниста) на Филозофском факултету са око 56 чланова. Клуб је постао центар политичког образовања младих. Тада Мијалковић среће револуционара, публицисту и сликару Мошу Пијаде, који је на њега знатно утицао са својим особинама бескомпромисног борца, те они постају близки другови и сарадници. Имао је велику подршку Моше Пијаде. Њиховом сарадњом проширује се Клуб студената комуниста на цео Београдски универзитет и на напредну радничку омладину, што је имало велики значај за даље ширење комунистичког покрета.

Исте године 23. јуна, поводом хапшења шест студената, на иницијативу СРПЈ (к) одржане су студенске демонстрације у којима учествује и Мијалковић. Већ следећег месеца од 20. до 21. јула, Мијалковић учествује у дводневном штрајку југословенске радничке класе, која је желела да спречи непосредно учествовање Југославије у гушењу мађарске револуције. Тиме су се југословенске напредне снаге укључиле у генерални штрајк, који је организовао европски пролетаријат.

Запажено је његово учешће и активност на организовању једнодневног генералног штрајка железничара, 5. фебруара 1920. године у Београду са око 10.000 учесника, против прогона железничара на прузи Парагин — Зајечар. Са његовим именом срећемо се и поводом митинга и демонстрација студенске омладине одржане у Београду, фебруара исте године. Ове манифестије, у којима је поред студената учествовало и више хиљада радника и грађана, организоване „за очување грађанских слобода и политичких права“ довеле су до сукоба с војском и жандармеријом. Мијалковић се укључује и у нови штрајк железничара на Славији, због кршења њихових законских права. Изналази најбоља решења за испуњење захтева штрајкача, ства-

ра декларације, програме и прогласе. У пролеће 1920. године, радећи у организованим и марксистичким реочским секцијама, Мијалковић постаје члан СКОЈ-а, а средином године и члан Месног комитета СКОЈ-а за Београд. Као студент Београдског универзитета био је револуционар — марксиста и бескомпромисни борац за демократска и радничка права.

Објавом Обнане у ноћи између 29. и 30. децембра 1920. године, којом се забрањује свака комунистичка и синдикална активност, буржоазија прелази у директни напад против целокупног револуционарног радничког покрета. Затварају се раднички домови, почињу прогони, хапшења и зlostављања чланова Партије и напредних чланова радничке класе.

Министарство унутрашњих дела објављује списак студената — комуниста на Београдском универзитету, на коме се налази и име Милана Мијалковића, због чега он губи стипендију. Од тада се записује у полицијској картотеци. Мијалковић се прилагођава илегалном политичком раду. У тим данима тесно сарађује са студенткињом књижевности Љубицом Живковић, која је са њим прошла кроз све студентске окршаје и демонстрације и која ће у пролеће 1921. године постати његов животни сајтник. Млади супружници летњи распуст проводе у Винорачи, где се саветима и инструкцијама Мијалковић укључује у рад Месне организације Комунистичке партије Јагодине.

Мијалковић је био црномањаст човек средње висине, кошчат. Бујна, немирна црна коса покривала је чело, а изразито живе прне очи севале су оштрим погледом кроз обрве, због уобичајеног погнутог држања главе. Јаке јагодице и енергична брада скривале су младог неустрашивог, немирног, непокорног и упорног револуционара.

Одлуком Министарства просвете — септембра 1921. године недипломирани професор Мијалковић, постављен је за суплента и васпитача Учитељске школе у Вршцу. У овом банатском граду млади револуционар — васпитач, наставља револуционарну активност, убрзо стиче симпатије и поверење својих ћака, будућих учитеља као и младих радника. Његовом заслугом у граду су убрзо формирана три актива СКОЈ-а: у Учитељској школи, Гимназији и међу радничком омладином.

Мијалковић постаје члан полуилегалног друштва „Пелагић”, које су основали повратници из руске револуције. Он га реорганизује у КУД „Абрашевић”, које организовано окупља велики број радника. Мијалковићева активност огледала се у стварању језgra будућих партијских ћелија и Месног комитета КПЈ, чији је био члан. Са партијском организацијом из Београда одржава сталну везу преко супруге Љубице, која тамо студира.

Милан Мијалковић са вереницом
Љубицом Живковић, пролеће 1921.
године

У Учитељској школи Мијалковић је 1922. године уз подршку др Живана Ивановића, директора школе, формирао ћачку дружину „Узајамност“. Циљ ове дружине је био решавање проблема сиромашних ћака. Ова демократска правила, која ће развити ћачко самоуправљање у настави и у односима наставник — ученик, заснована су на готово истим принципима које данас имамо у школама, а сачинио их је Мијалковић. Она су омогућавала ученицима, искљученим због напредних идеја из других школа Србије, да овде наставе школовање.

У јесен 1923. године Мијалковић је дипломирао и почeo да ради као хонорарни професор у Вршачкој гимназији. Тешки животни услови просветних радника у Србији довели су до најаве штрајка јуна 1923. године. Следећи директиву, Мијалковић је успешно организовао штрајк просветних радника у Вршцу у пролеће 1924. године. То се одразило и на активност Партије, јер је будно праћено кретање и рад Милана Мијалковића, како би се пронашао разлог за хапшење.

Под сталним полицијским надзором, који му је онемогућио рад у Партији, Мијалковић завршава школску годину у Вршцу и на лични захтев, са супругом, добија премештај у Куманово.

Пре одласка у Куманово, летњи распуст проводи у Београду и свом родном селу, и чвршће се повезује са илегалним члановима и симпатизерима Партије у Јагодини. У лето 1924. године у чамцу на Дунаву одржао је састанак Златко Шнајдер, секретар Савеза комунистичке омладине Југославије, са Миланом Мијалковићем, Љубицом Мијалковић и још једним другом.

Нову школску годину супружници Мијалковић започињу у Гимназији у Куманову. Пред младим професором поставља се тежак задатак да у непознатој средини илегално организује партијски рад. Својим ауторитетом и љубављу према младима убрзо задобија поверење средњошколске и радничке омладине. У новембру, непуна два месеца по доласку, формирао је неколико скојевских група. Ово је убрзalo оснивање партијских ћелија и Месног комитета СКОЈ-а који је током 1925. године међу најактивнијима у Македонији. Месна организација се омасовљује великим бројем симпатизера, скојеваца и чланова Партије, а Мијалковић постаје секретар Месног комитета КПЈ. Под његовим утицајем Партија излази на парламентарне изборе фебруара 1925. године. Снажна партијска организација преко крајачког синдикалног пододбора Партије организовала је штрајк, који је одјекнуо у целој земљи. Крајем 1925. године у Скопљу је одржана покрајинска конференција СКОЈ-а за Македонију на којој је присуствовао Златко Шнајдер, а међу делегатима из Куманова била је Љубица Мијалковић.

Почетком 1926. године Партија формира КУД „Коста Абрашевић“ са члановима, симпатизерима, радницима и грађанима. У КУД „Абрашевић“ је активно радила и супруга Љубица, водећи разне секције и окупљајући младе. Супружници Мијалковић су по жељи Кумановчана написали текстове кратких драма из њиховог свакодневног живота, које су изводили глумци КУД „Абрашевић“. Позната је једночинка на македонском „Жртва капитала“, као и драма „Рудари“ и „Отворено писмо“, које су као и све остale прихваћене са симпатијама и одушевљењем. Ово тим пре, јер се новцем добијеним од представа солидарно помагало породицама унесрећних радника.

Као секретар Месног комитета КПЈ у Куманову, Мијалковић је активно радио и у Покрајинском комитету КПЈ за Македонију. Био је велики борац за независну Македонију и обилазио је Скопље, Прилеп, Битољ, Охрид и друга места да би активирао партијски рад.

Марта 1927. године прихватио је дужност секретара Покрајинског комитета КПЈ Македоније. Тиме је седиште Покрајинског комитета КПЈ премештено у Куманово. Партијску везу са

Матуранти кумановске гимназије, Куманово, јуна 1927. године.
Професор Милан Мијалковић седи у средини у првом реду

Жарком Зрењанином у Вршцу одржавао је преко Вјекослава Смольана, који је илегално преносио партијски материјал Мијалковићу у Куманово, а одатле је раствуран широм Македоније.

За три и по године реорганизовао је и ојачао КПЈ и СКОЈ у Куманову и интензивирао партијску активност у већем делу Македоније. Као спремни организатор не чекајући да буде откријен и премештен од стране власти, Мијалковић по предлогу и уз подршку Партије, у рано пролеће, марта 1928. године прелази у Крагујевац. Омиљене професоре Љубицу и Милана свечано и срдачно је испратио велики број ученика, омладинаца, пријатеља, комуниста и чланова КУД „Абрашевић“.

Крагујевац је у време доласка Мијалковића био један од јачих радничких центара Србије. Са својом огромном снагом прекаљеног борца комунисте и својом изузетном способношћу да придобија младе, он је као професор Крагујевачке гимназије убрзо формирао организацију СКОЈ-а. Партијску везу са Београдом одржавао је под изговором да посећује ташту. Честа путовања користио је за преношење брошура и летака, које је раствурао по граду и селима. Најближи сарадници Мијалковића

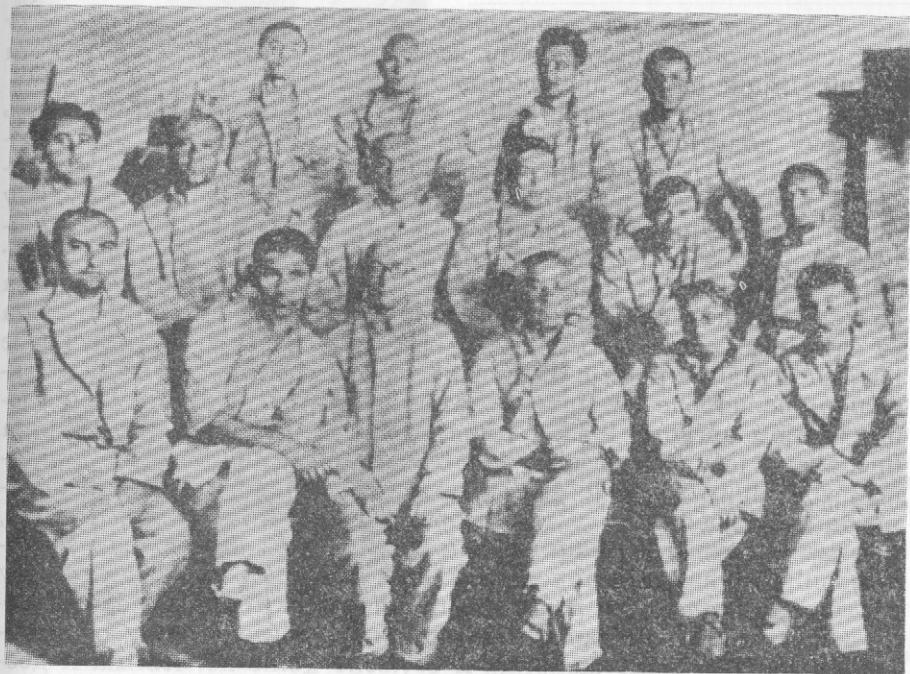
у Крагујевцу постају адвокат Михајло Ивеша, књижар Радо-
мир Бата Бугарски, студент медицине Стеван Лилчић (погинуо
у Шпанији 1937), Драги Недељковић, кројачки радник и други.
Пасивизиране напредне раднике Крагујевца убрзо је, уз подрш-
ку својих сабораца, организовао, оснивајући прву партијску ће-
лију у Војнотехничком заводу. Обновио је и ојачао рад раднич-
ко-културног уметничког друштва „Абрашевић“, који се одвијао
преко приредби, игранки и Радничког клуба са спортским дру-
штвима.

Увођењем апсолутистичког диктаторског режима 6. јануара
1929. године Законом о заштити јавне безбедности и поретка
почела су масовна хапшења и убиства чланова КПЈ и СКОЈ-а.

Полицији није промакла ни повећана политичка активност
у Крагујевцу иза које је стајала Партија. Мада није компроми-
тован и откривен рад Мијалковића, он је као и његови саборци
доживео неколико претреса полиције, без неких већих после-
дица.

Дана 29. јула 1929. године Специјална полиција са злоглас-
ним Светозаром Вујковићем и Борђем Космајцем провалила је
партијску и скојевску организацију Куманова. Почела су хап-
шења скојеваца и комуниста. Средином августа 1929. године
Мијалковић је као организатор и секретар Покрајинског коми-
тета за Македонију стражарно спроведен из Крагујевца у Ку-
маново. Као доследни револуционар сва мучења и тортуре аз-
држao је без речи. Из кумановског истражног затвора, у коме
је провео месец дана, спроведен је са осталим затвореницима,
члановима КПЈ и СКОЈ-а, у затвор на Ади Циганлији код Бео-
града. После петомесечне истраге изведен је пред Суд за за-
штиту државе у Београду и 1. фебруара 1930. године заједно
са „кумановском“ групом комуниста и скојеваца осуђен на
укупно 63 године робије. Из акта Управе казненог завода у
Сремској Митровици, пресудом Суда за заштиту државе, Ми-
јалковић, који је тада имао 32 године, осуђен је на 7 година
робије. Због демонстративног узвика „доле крватни режим“ при-
ликом читања пресуде, кажњен је са још три и по месеца ро-
бије.

Издржавање казне започео је у Сремскомитровачкој казни-
они. Доласком у затвор, отпочео је борбу против нејудског
понашања према осуђеницима. Са већом групом осуђеника у
пролеће 1931. године Мијалковић је транспортован у Лепоглаву.
Строг режим, психичка тортура, а посебно бацање једног болес-
ног комунисте у подрумску тамницу довело је до дводневног
штрајка глађу. Штрајку се из солидарности придружило и оста-
лих око 1200 осуђеника, што је чинило 98% затвореника. За-
творска управа је позвала на преговоре воће затвореника Мошу

Група политичких осуђеника у Сремско-митровачком затвору,
новембра 1933. године, у првом реду сели други с лева
Милан Мијалковић, у истом реду пети је Моша Пијаде

Пијаде и Милана Мијалковића. Штрајк је у потпуности успео,
болесни комунист је изведен из тамнице и упућен на лечење,
забрањено је батинање, дозвољено је уношење књига и часописа.

За време тамновања у Сремској Митровици и Лепоглави упознао се и сарађивао са истакнутим комунистима Југославије.
У Лепоглави је поред Моше Пијаде срео Јосипа Броза Тита,
који је у то време био секретар казнионичког комитета КПЈ,
и друге познате комунисте. У затвору комунисти настављају
своје политичке активности: преводе, читају и тумаче марксис-
тичку литературу. Такође организују штрајкове глађу и демонстрације.

Полицији је пошло за руком да открије један од таквих
штрајкова, које су заједно организовали политички затвореници,
старе и нове зграде у Лепоглави. Због вишедневног штрајка
глађу осуђеници су у оковима затворени у подрумске самице,
где су издржали од јула до новембра 1932. године, а међу њи-

ма и Мијалковић. По поновном транспорту осуђеника у Сремскомитровачку казниону забрањене су све активности, а Моши Пијаде одузет превод првог дела Капитала.

Најтеже побуне избијају у марту месецу и имају за циљ промену политичког и социјалног поретка у држави. Уз стихове песме: ... „У одлучни бој... напред град и село... све више и више диже се барјак револуције... само са оружјем у руци доћи ће наша победа...“ Штрајковао је велики број комуниста, од којих је 26 осуђено пресудом Сремскомитровачког окружног суда 21. јуна 1934. године. Организаторима штрајка Моши Пијаде, Бури Пуцару, Милану Мијалковићу продужена је затворска казна, последњем, под бројем 1687, продужена је на још 2 године робије. Одлучено је да се затвореници интелектуалци распореде по другим затворима, што је било уобичајено. Крајем августа 1935. године група политичких затвореника пребачена је из Лепоглаве у Митровачку казниону. Том приликом транспортовано је 48 затвореника са тежим и лакшим повредама, задобијеним у транспорту, међу којима Моша Пијаде, Отокар Кершовани, Жарко Зрењанин, Буро Пуцар, Иван Милутиновић, Милан Мијалковић и други. Затворске власти су у Митровици наложиле лекарски преглед кажњеника и записнички констатовали повреде. Том приликом Мијалковићу су утврђене повреде у виду модрица и огуљене коже на пећима и десној мишици.

После издржане деветогодишње робије Мијалковић се враћа у Београд, августа 1938. године, где наставља са револуционарним радом. На робији је Мијалковић стекао шире марксистичко и политичко образовање, што се одразило на његов даљи политички рад, који је постао одлучнији и енергичнији. Због своје делатности убрзо је затворен и претеран у своје родно село Винорачу. Забрањено му је слободно кретање и јавно иступање, са обавезом да се свакодневно јавља Среском начелству у Јагодини. И поред строге забране слободног кретања, свакодневно је обилазио бициклом оближња места под изговором да спрема ћаке из математике.

Његовим доласком ојачала је Месна организација КПЈ у Јагодини, која је у граду имала 3 ћелије и неколико упоришта у селима: Ланишту, Шантаровцу, Шуљковцу, Бунару, Драгоцвету и Трнави. Тако је у току лета успео да организује чланове Партије и СКОЈ-а на територији Поморавља. У Јагодини је деловало Удружење младих умних радника „УМУР“, које је имало своју марксистичку библиотеку. Организоване су читалачке групе од радника и средњошколске омладине, која се окупљала по реонима и преко пропагандног материјала, прогласа, летака и брошура упозиравала са марксистичким учењем.

Милан Мијалковић Чича и Бошко Буричић, водеће личности напредног покрета Јагодине (Светозарева) између два светска рата

Као илегални партијски радник Мијалковић је током 1939. и 1940. године основао, организовао и активирао рад КПЈ у свим већим градовима Поморавља: Јагодини, Бурији, Парадишу, Сmederevskoj Паланци, Свилајнцу и другим местима. Радио је у лепеничком, великоорашком и темнићком срезу.

Мијалковић постаје члан Обласног комитета КПЈ, живо успоставља везу са партијским организацијама и обнавља рад у Синдикату. Непрестано је на терену и неуморно обилази градове и села. Захваљујући својим особинама изузетног организатора и человека од поверења, који је пленио сваког саговорника с којим је долазио у контакт, Мијалковић је успео да организује и омасови Партију и СКОЈ на територији од око 100 км.

Нападом на Польску, септембра 1939. године почeo је други светски рат. Незадовољство спољном политиком Југославије и лошим економским стањем у земљи, манифестовало се радничким и студентским демонстрацијама 14. децембра 1939. године у Београду. Демонстрације на Славији организовано је руководство Партије. Под паролом „Хлеб, мир и слобода“ окупило се око 3000 радника, студената и грађана, међу којима је био и Милан Мијалковић. У сукобу с полицијом убијено је 8 демонстраната, а више њих рањено и ухапшено. После ових демонстрација влада Цветковић — Мачек, као репресивну меру отва-

ра концентрационе логоре. Један од њих, у Смедеревској Паланци, обилази Мијалковић да би пружио помоћ логорашима.

Почетком фебруара 1940. године одржана је проширења Обласна партијска конференција (саветовање) на Црном врху у једној колиби, у забрану села Мишевића. Конференцију је организовао, отворио и водио Милан Мијалковић Чича, тада секретар Обласног комитета КПЈ. Овој конференцији — највећем скупу комуниста овог подручја, присуствовало је око 30 делегата из Јагодине, Бурије, Крагујевца, Краљева, Чачка, Ужица и других места Поморавља, Шумадије и западне Србије. Присуствовали су делегати: Петар Стамболић, Душан Петровић Шане, Мијалко Тодоровић, Станислав Сремчевић и други, а испред Покрајинског комитета КПЈ Спасенија Џана Бабовић и Милан Благојевић Шпанац. На конференцији је разматрана међународна ситуација, изнет је значај јачања Партије, СКОЈ-а и Синдиката и припреме за одбрану земље од фашизма. Предложени су и кандидати КПЈ за Покрајинску конференцију.

Јачање Партије у организационом смислу у Србији захтевало је да се током 1940. године уместо Обласних формирају Окружни комитети, са задатком да продру у села и стварају сеоске организације. У Јагодини се формира Окружни комитет за моравски округ, који обухвата Бурију и Параћин са следећим члановима: Милан Мијалковић, секретар, Бошко Буричић, Радислав Никчевић и Јован Милосављевић. Формиран је Срески комитет КПЈ за белички срез који чине: Бошко Буричић, Славка Бурђевић, Божа Жарић, Радислав Никчевић и Јован Милосављевић и Месни комитет КПЈ у саставу: Радојица Солунац, секретар, Љубинка Крстић и др.

Пета Покрајинска конференција за Србију одржана је маја 1940. године у Београду, а испред Партије Поморавља делегиран је Милан Мијалковић Чича. На конференцији су разматрани резултати рада у обнављању партијских организација на територији Србије. Овом приликом су изабрани чланови Покрајинског комитета за Србију: Александар Ранковић, секретар, Милан Мијалковић, Спасенија Бабовић, Вукица Митровић, Милан Благојевић, Милош Минић, Филип Кљајић, Светозар Вукмановић, Мома Марковић, Љубинка Милосављевић, Станислав Сремчевић, Душан Петровић Шане и др. Предложени су и делегати за Пету земаљску конференцију КПЈ, која је одржана октобра 1940. у Загребу.

Закључни са Пете земаљске конференције КПЈ разматрани су на илгальној Окружној партијској конференцији, коју је крајем 1940. године Мијалковић организовао у Јагодини. Овом састанку је присуствовало око 20 партијских делегата из Помо-

равља, а из Јагодине: Јован Милосављевић, Радислав Никчевић, Бошко Буричић, Славка Бурђевић и други.

Други светски рат се све више распламсавао, па се као први задатак Партије постављају припреме за оружану борбу, за одбрану земље и очување њене независности. Мијалковић, као секретар Окружног комитета КПЈ за моравски округ, наставља интензиван теренски рад, те га крајем 1940. године налазимо као уредника и организатора полуилегалног гласила Покрајинског комитета КПЈ за Србију, „Глас радног народа“. Ове и следеће године изашло је четири броја листа у Свилајнцу у штампарији Драгана Костића са следећим насловима: „Балкански народи у опасности“, „Спрема се велика издаја народа“, „Положај и акције радног народа“ и „Хиљаде младих дице се у борбу“. Тираж од 5000 примерака раствуран је широм Југославије.

Током 1941. године влада Цветковић — Мачек је увекико преговарала о приступању Југославије Тројном пакту. За то време Комунистичка партија Југославије, на челу са генералним секретаром Јосипом Брозом Титом, припрема се за сарадњу са народом, штампају се прогласи, врше припреме за сарадњу са Совјетским Савезом и оружану борбу против фашизма.

Вест о потписивању Тројног пакта изазвала је отворено неиздавољство народа и протестне демонстрације широм земље организоване од стране КПЈ. Организатор мартовских демонстрација у доњем и средњем Поморављу био је Милан Мијалковић Чича. Пијачног дана (среда) 26. марта 1941. године Мијалковић је два пута говорио пред око 250 демонстраната. Одавде је таксијем обишао и организовао демонстрације у Бурији, Смедеревској Паланци, Рачи и другим местима. Демонстрантима је раствуран проглас Покрајинског комитета КПЈ за Србију и летак Окружног комитета КПЈ за Поморавље, који је написао Мијалковић и штампао у Бурији са потписом „Верни борци за народна права“.

Комунистичка партија је у бурним мартовским данима стекла поверење и симпатије народа, постаје њен воћа изражавајући заједничку жељу за слободом своје земље. Да би се анализирали мартовски догађаји, демонстрације и пуч, одржано је партијско саветовање Покрајинског комитета за Србију, 29. марта 1941. године у Београду, коме је испред Централног комитета КПЈ присуствовао Јосип Броз Тито, генерални секретар. На саветовању је активно учествовао Мијалковић, подносећи извештај о мартовским догађајима у Поморављу, који су позитивно оцењени. Овом приликом је одлучено да за инструктора Покрајинског комитета КПЈ за западну Србију (Чачак и Ужице)

оде Мијалковић, а на његово место у Поморавље дође Петар Стамболић. Ова замена је била потребна, јер су обојица као дугогодишњи партијски радници били познати полицији.

Састанку су присуствовала око 35 делегата: Петар Стамболић, Милош Минић, Раде Кончар, Светозар Вукмановић, Лазар Колишевски, Мома Марковић, Добривоје Радосављевић, Мирко Томић, Вукица Митровић, Милош Матијевић, Љубинка Милосављевић, Буро Стругар и други. По завршеном саветовању Мијалковић се враћа у Поморавље и као веза Покрајинског комитета преноси поруку да ће се догађаји одвијати брзо и да је рат неизбежан.

Почетак рата га је затекао у родном селу. Изненадни напад Немачке и окупација Поморавља нису зауставиле његову активност. Напротив, са напредним сеоским омладинцима организовао је акцију прикупљања хране и одеће за рањенике и затворенике. У згради Јагодинске гимназије помогао је неколицини, који су очекивали транспорт за Немачку, тако што им је уз храну дотурио и одећу у којој су непримећено побегли.

Покреће акцију за прикупљање и скривање оружја и санитетских курсева, као и прикупљање санитетског материјала. Те акције су биле у складу са тежњом Централног комитета КПЈ да се оснивају војне комисије, касније војни комитети, који су имали задатак да врше обуку руковања оружјем и стварање илегалних борбених група (десетина).

По војној линији Окружни комитет за Поморавље задужује Лабуда Букића, учитеља, резервног официра, члана КПЈ.

После априлског рата Мијалковић је често у Београду, где су се састајали и договарали чланови Покрајинског комитета о даљем раду и припремама за оружану борбу против окупатора. Поред другова, у партијским и скојевским организацијама све више узима учешћа и женска омладина. Овај период окупације Партија је искористила да путем летака и прогласа што више упозна шире народне масе са својом спремношћу за организовану борбу против окупатора.

Првомајски проглас Централног комитета КПЈ искучали су и умножили на гештетнеру Митра Митровић и Милан Мијалковић крајем априла 1941. године у Београду. Првомајски проглас је Цана Бабовић уз помоћ курира растурила по целој Србији. Први мај је дочекан с позивом Партије... „Радници, сељаци, грађани — сви родољубиви елементи!... На окуп! У овим судбоносним данима потребно је ујединити све снаге за ваш опстанак. Устајте у борбу у коју вас позива и коју води авангарда радничке класе — Комунистичка партија Југославије“. Мијалковић је Првомајски проглас лично донео у Поморавље.

Током маја и јуна одржано је више партијских састанака у Поморављу. Планиран немачки напад на Совјетски Савез за 15. мај, због решавања непредвиђених балканских проблема, извршен је тек 22. јуна 1941. године. Комунистичка партија Југославије је једино била политички и организационо способна да у том тренутку покрене оружану борбу против окупатора. Истог дана је Централни комитет КПЈ поводом напада на Совјетски Савез издао проглас, а већ следећег дана (23. јуна) изашао је проглас Покрајинског комитета КПЈ за Србију, којим се српски народ позива на оружану борбу.

После седнице Покрајинског комитета 23. јуна 1941. године по директиви ПК КПЈ упућен је Милан Мијалковић Чича из Поморавља у ужички и чачански крај за инструктора и организатора устанка.

На састанку Окружног комитета КПЈ за чачански округ 5. јула 1941. године донета је одлука о оснивању Чачанског партизанског одреда, следећег дана 6. јула уз присуство Бранка Крсмановића и Милана Мијалковића именован је Штаб чачанског НОП одреда „Др Драгиша Мишовић“. После овог састанка члан Покрајинског комитета КПЈ за Србију Милан Мијалковић Чича и члан Главног штаба НОПО Србије Бранко Крсмановић са члановима Окружног комитета КПЈ за ужички округ донели су одлуку 7. јула 1941. године о стварању Ужичког партизанског одреда „Димитрије Туцовић“. У другој половини јула Мијалковић је одржао састанак при Штабу чачанског НОП одреда са члановима Окружног комитета КПЈ и члановима штаба Крагујевачког одреда.

Из борбених група никле су чете Ужичког партизанског одреда. Прва ужичка чета „Радоје Марић“ основана је 28. јула 1941. године на брду Татинац изнад Ужица у присуству инструктора Мијалковића. Ова чета на дан оснивања бројала је око 22 бораца. Почетком августа извршила је више диверзија у околини Ужица. Чета се повукла на логоровање југоисточно од Титовог Ужица на брду Дрежничка градина. У чети је било око 40 партизана. Прва већа борба Ужичког партизанског одреда, то јест чете „Радоје Марић“ одиграла се 18. августа. Обавештени о месту логоровања партизана, Немци су средином месеца припремали напад. Десетоструко јачи Немци су кренули ноћу, 17. августа у напад. Тих дана партизанска чета „Радоје Марић“ очекивала је посету партијског инструктора Мијалковића. Његово писмо било је изложено на зидним новинама, и говорило је о скромом доласку. У рани магловити понедељак 18. августа кренуо је Мијалковић Чича са водичем, младом учитељицом Олгом Буровић, у чету, коју је требало упутити у даљи

Милан Мијалковић са најближим рођацима (са шубаром), један од последњих снимака уочи другог светског рата

рад. Чета је била опкољена и двоје комуниста упало је у ватру непријатељског стрељачког строја, која се надалеко чула. Опкољена Прва ужишка чета успела је да се извуче из немачког обручка. На попришту борбе остао је човек широке душе и великих људских квалитета Милан Мијалковић Чича. Тада је борећи се пало још 7 партизана, а непријатељ је свој бес, што није уништио партизанску чету, искалио на недужном становиштву.

У Јубилејном издању „Документа и података о НОР-у југословенских народа, Војни историјски институт ЈА, том II, Билтен Врховног штаба НОВЈ, 1941—1945, Београд 1949, страна 44. у извештају друга Тита за Главни штаб народноослободилачких одреда Југославије речено је о погибији Милана Мијалковића следеће:... „Пали за народ смрћу хероја. 18. августа погинуо је код Ужица јуначком смрћу друг Милан Мијалковић. Видећи велику опасност која је претила једном одреду партизана, јер је непријатељ са великим снагама почeo опкољавати тај одред, друг Милан Мијалковић је, заједно са једном другарицом, похитao да обавести партизане о постојећој опасности, али је био примећен од непријатеља и погођен од топовске гранате; тако је убијен заједно са другарицом.“

Смрћу М. Мијалковића Комунистичка партија Југославије трпи текак губитак, а српски народ губи свог верног борца.

Нека је слава другу Мијалковићу и погинулој другарици!...“

За време Ужишке републике 2. октобра 1941. године на свечан начин су сахрањени борци Ужишког партизанског одреда, а међу њима и Милан Мијалковић.

На спомен костурници — Партизанском гробљу у Титовом Ужицу међу 154 погинула борца, четири су хероја, од којих је један Милан Мијалковић, чији се посмртни остаци и данас тамо налазе.

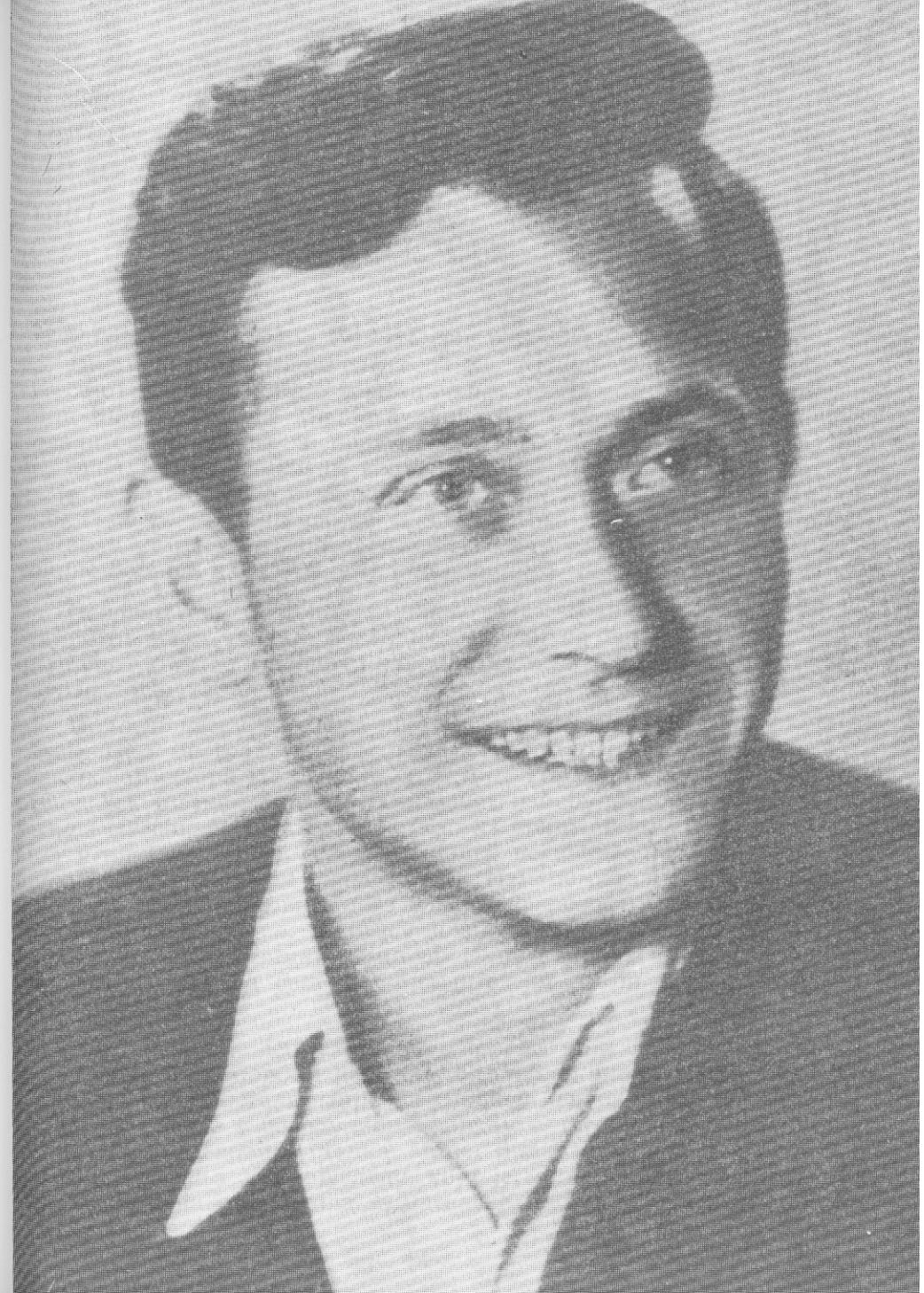
Извештајем Покрајинског комитета КПЈ, Поморавски партизански одред на Јухору је обавештен о херојској погибији Милана Мијалковића, који је пао „не штедећи себе и свој живот, вршећи своју партијску дужност“. У складу са предлогом из овог извештаја Одред је од септембра 1941. године почeo да делује под називом Поморавски партизански одред „Професор Мијалковић“. На овај начин изражена је захвалност и одато признање једном од најзаслужнијих људи за дизање устанка у овом крају.

Беличка чета Поморавског партизанског одреда имала је у свом саставу већи број ливачких радника, па је после ослобођења 30. септембра 1946. године у знак сећања на револуциона-

ра Мијалковића, Металски комбинат назван његовим именом, данас послује под називом Радна организација Минел „Милан Мијалковић“. Следеће године основано је и Културно-уметничко друштво које је носило његово име.

Данас у Светозареву једна основна школа носи име Милана Мијалковића, а у њеном дворишту стоји биста овог истакнутог револуционара. Друга спомен биста, недалеко од ове, налази се на плато испред Комерцијалне зграде Фабрике каблова, која носи назив његовог затворског друга и саборца Моше Пижаде. Такође и улица према Винорачи названа је његовим именом.

Указом врховног команданта оружаних снага и председника Републике Јосипа Броза Тита, 5. јула 1951. године за велике заслуге у раду Партије и организовању устанка против фашистичке Немачке проглашен је за народног хероја.

Јован Милосављевић Јоца

Родио се 9. јануара 1919. године у Багрдану код Светозарева. Породица Милосављевић се 1921. године сели у Београд, где се отац запослио као железничар, касније возовођа. У породици Виде и Милана Милосављевића било је петоро деце. Стновали су на Сењаку, испред куће се простирала велика пољана, пуна деце и њихових веселих игара. Мајка Вида сећа се да је живахан, весео и насмејан био мали Јован. Такав је увек био. Радо се играо, имао је много другова са којима се лепо слагао и који су га много волели. У Багрдану је рођена 1927. године Зорица, најмлађе дете у породици.

Основну школу Јоца је уписао 1925. године у Београду. Био је одличан ученик, волео је књигу и од најраније младости пуно је читao, нарочито народне песме и бајке. Био је дете радозналог духа.

По завршетку основне школе, уписао се у Пету мушки гимназију у Београду. Као гимназијалац читao је наше и стране класике: Виктора Игоа, Золу, Толстоја, Горког, Достојевског и друге. У кући породице Милосављевић, између два светска рата, читала се напредна литература, као на политичким кружицама. Под утицајем старије сестре Љубинке посећивао је Јован предавања на Коларчевом универзитету. Између осталих читали су и књигу Симе Марковића „Из науке и филозофије“ која им је открила нове видике. Били су чланови Ђачке библиотеке из које су могли да узимају само по једну књигу. То их шије задовољило па су од свог цепарца штедели да би купили нове књиге.

Утицај старије деце Љубинке и Јована, који су од ране младости привучени борбом напредне омладине, био је такав да је цела породица постала напредна и пошла њиховим путем. Деца су се формирала у револуционарном духу, што ће својим делима показати за време устанка. Мајка Вида, домаћица, имала је пуно разумевања за своју децу, коју је много и нежно волела. Зато се и сама определила за идеале Комунистичке партије. У

породици се редовно читала дневна штампа, и слушао радио. Са стрепњом пратили су Јубинка, Јован и брижна мајка Вида суђење Георги Димитрову у Лајпцигу, поводом паљења Рајхстага.

Јован Милосављевић Јоца био је омиљен међу својим вршњацима, био је добар друг, бавио се спортом, волео је шах и сањао је да кад одрасте буде авијатичар. Жеља да постане авијатичар била је јака, али краткотрајна, јер се са тим мајка није слагала. Желео је да пише, написао је неколико приповедака, једна од првих написана је у петом разреду гимназије и сачувана је. Још као дечак пришао је радничком покрету, где налази прави смисао у револуционарној борби за боли живот радничке класе. Као гимназијалац постао је члан СКОЈ-а.

Сваке године летњи распуст породица Милосављевић проводила је у свом родном Багрдану. Сви су волели Багрдан, а посебно Јован, волео је Багрданце и Багрдан. У Багрдану Јован и његова старија сестра основали су Омладинску читаоницу у Спомен костурници. За село је то била новина, лепо примљена од омладине. Организовали су зидне новине, са скочевима, које су писали сами Багрданци из свог свакодневног живота. Са омладином певали су Интернационалу. У читаоници је било доста књига.

По успешном завршетку VIII разреда гимназије, и положеног испита зрелости 19. јуна 1938. године, Јован Милосављевић се у јесен исте године уписао на Медицински факултет у Београду. Са већ формираним животним опредељењем, његов непосредан идејно-политички рад са омладином живо је настављен и на факултету. Исте године постао је члан Комунистичке партије Југославије.

На Београдском универзитету још јуна 1934. године основан је Акциони одбор стручних студенских удружења са статусом легалног тела. Чланови Акционог одбора стручних студенских удружења (AOCCY) већ су били чланови СКОЈ-а и Партије, па је разумљиво јединство AOCCY и руководства Универзитетског комитета.

Средином тридесетих година баук фашизма почeo је да кружи Европом. И Југославији је претила опасност од фашизма. Комунистичка партија Југославије упозоравала је на опасност и указивала на потребу припреме за одбрану независности земље. Београд ври од студенских манифестација и демонстрација. После окупације Чехословачке 15. марта 1939. године у протестној манифестацији су напредни грађани Београда, и студенска омладина. Студенти постају синоним борбености за независност и слободу своје земље. Студентски покрет је под ути-

Факсимил уписног листа Јована
Милосављевића Јоце на Медицин-
ском факултету у Београду

Народни херој Јован Милосављевић
са супругом Радмилом Трифуновић
Хитром

цајем Комунистичке партије Југославије у пролеће и лето 1939. године организовао своје чланове за одбрану земље. Организовани студенти Београдског универзитета извели су многе манифестације и демонстрације против рата и фашизма, под паролом: „Бранићемо земљу“. Оваква активност студената имала је велику подршку у јавности.

Нападом на Пољску септембра 1939. године почeo је други светски рат. На захтев студената почела је војна обука, дата им је униформа и оружје. Основана су два добровољачка одреда студената. Одржавају се болнички курсеви. Жеља и циљ младих је одбрана земље од фашизма, зато одлучно иступају на митингима, скуповима и отворено се изјашњавају за борбу против рата и фашизма.

Јован Милосављевић Јоца и сам је као секретар Партијске организације на Медицинском факултету активно учествовао у свим успелим акцијама студената против фашистичке агресије. Изабран је и за члана Акционог одбора стручних студенских

удружења на Београдском универзитету, где је радио на јачању јединства студенстког покрета.

Јован Милосављевић био је младић витког стаса, са лепим цртама лица, кестењастом косом, плавим очима и ведрим осмешком. Имао је лепо држање и волео је елегантно да се облачи.

На факултету рад у Партији је зближио Јована Милосављевића са колегеницом са исте године Радмилом Трифуновић Радом, студенткињом медицине. Ускоро постају супружници и животни салпутници. Радмила Трифуновић била је члан КПЈ од 1939. године на Медицинском факултету. Јован и Радмила Милосављевић, млади супружници студенти, међу најактивнијима су за одбрану земље. Радмила је била руководилац скојевских актива и марксистичке групе у Удружењу студената на Медицинском факултету и руководилац женске секције Удружења. Радила је са студенткињама и на течајевима прве помоћи. Супруги Милосављевић из Београда преносили су илегални материјал и напредну штампу у Поморавље и друге градове у же Србије.

Студентски покрет поред политичке имао је и културно-просветну активност, изражену преко митинга, академија, говора, рецитација, приредби и других видова културних манифестија са основним садржајем одбране земље од фашизма. Захваљујући залагању Јована Милосављевића Јоце, у пролеће 1939. године око 100 студената Београдског универзитета организовало је приредбу у духу акције „Бранићемо земљу“ у градовима Поморавља: Параћину, Бујици и Јагодину. Својим богатим програмом, рецитацијама као што су: „Светли гробови“ од Змаја, драмом „Мати“ Карла Чапека и говорима, студенти су освајали симпатије многоbroјне публике. Овом приликом дељене су присутнима значке у облику државне тробојке са написом „Бранићемо земљу“.

Акциони одбор стручних студенских удружења основао је и културно удружење студената „Јован Скерлић“. На оснивачкој скупштини, одржаној 9. јуна 1939. године, за члана управе изабран је Јован Милосављевић, студент медицине. Основачи су били студенти комунисти, који су имали за циљ да постигну опште културно усавршавање организовањем академија, приредби, предавања и да се међусобно помажу.

Партија је планирала да студенти, чланови КПЈ и СКОЈ-а за време летњег распуста у својим крајевима широм земље пренесу стечена искуства на младе раднике и сељаке. Они су организовали разне курсеве, кружоке, читаонице, читалачке, драмске и друге секције.

Јован Милосављевић је својом скромношћу, приступачношћу посебно топлим другарским односом имао велики утицај на околину у којој је радио и живео.

Мајка Вида Милосављевић се са троје млађе деце 1939. године преселила у Јагодину. Летњи распуст Јоца добрим делом проводи у Јагодини, где је своје искуство преносио на омладину. Многи од њих и данас се сећају његовог ведрог лика пуног оптимизма и одлучности.

У јесен 1939. године вративши се у Београд после летњег распуста, Јована је чекала вишеструка активност у многим акцијама студенстког покрета. После напорних вежби и предавања, која су трајала по читав дан, стизао је да учествује на многим састанцима и конференцијама до дубоко у ноћ. Није осећао умор, јер је одлучна спремност за борбу против фашизма била јача од свега.

Крајем новембра 1939. године одржана је Универзитетска конференција КПЈ у просторијама Правног факултета. Овој конференцији присуствовала је испред Покрајинског комитета КПЈ за Србију Спасенија Џана Бабовић и секретар Градског комитета за Београд. Овом приликом тајним гласањем изабран је нови Универзитетски комитет КПЈ са члановима: Владо Поповић, секретар, студент медицине, Јован Милосављевић, студент медицине и др. Састанку су присуствовали многи познати комунисти Добривоје Радосављевић, Рифат Бурџевић, Авдо Хумо, Бошко Буричковић, Страшимир Пинџур и други.

Участале су организоване демонстрације против фашистичке агресије и штрајкови радника против економске кризе у земљи. Највећа радничко-студентска демонстрација је организована од стране КПЈ 14. децембра 1939. године у Београду. Ова демонстрација добила је општејугословенски значај и подршку омладине и радника широм земље. Демонстранти, неколико хиљада грађана и омладине кренули су са Славије, носећи транспаренте „Живела слобода“, „Хлеб, мир, слобода“, „Доле рат“ и друге. Полиција је употребила оружје против демонстраната, дошло је до крвотролића, убијен је један, а рањено више демонстраната.

Вест о демонстрацији и о погибији Мирка Луковића, студента медицине, чула је Јоцина мајка Вида на састанку Женског покрета у Јагодини. Застрепела је за свог сина Јоцу, јер је у демонстрацијама увек био у првим редовима. Неизвесну ситуацију прекинула је дописница којом је Јоца јавио да су сви добро.

Јован Јоца и Љубинка иако одвојени од мајке, своју бригу о њој и млађој деци нису ни за тренутак занемарили. Стално

тако чврсто повезала предратну омладину, љубав из које је израстао Владимир Гађиновић..., љубав која је родила Гаврила Принципа. Ја се данас дивим тој омладини која је ако не са народом, а оно међу собом била чврсто повезана...

И данас омладина треба да буде таква, и она је таква. Можда се то тамо у провинцији не осећа тако изразито или нема могућности да се манифестије. Али овде у Београду, ту се онајкоја. Омладина је увек била и увек ће бити сједињена, јер њу везују, уједињују заједнички интереси, заједнички живот и циљеви живота"... Даље у писму детаљно је описао рад и живот на факултету, обилазећи и описујући сваки спрат на Медицинском факултету. Описао је и седницу Уружења студената медицине. До седнице ћемо обићи по којег од професора Медицинског факултета. Професор др Кићевац, управник Дермато-венеролошке клинике. Код њега су два студента медицине. Председник и секретар удружења. Говоре о Универзитету, о аутономији Универзитета који вануниверзитетски фактори хоће да униште, преко групице плаћеника националиста"... којих има око 50 на целом Универзитету који броји око 7.000 студената. Председник Удружења говори: „Господине, ја мислим да ћете се ви сложити са нама по питању одбране аутономије Универзитета, који одговорни фактори тако лукаво хоће да униште. Ми, студенти нећемо дозволити да они који издају земљу и народ, долазе на Универзитет са некаквим зеленим униформама. Где виљимо да се ко појави у униформи сву ћемо је поцепати и безобзирно избацити са универзитета. Професор говори: „Свакако, свакако имате потпуно право и у тој акцији можете рачунати на подпору од стране нас професора, јер је то увреда науке, да они који лажи протурају као науку, долазе у својим униформама у храм науке — Универзитет.“ Студенти чврсто стежу руку професору. Одлазе. Млада и стара генерација се потпуно разумеју...“

Рад Партије и СКОЈ-а оживљава током 1939. године у читавој Србији. У Поморављу у то време осетно је ојачао рад у Партији, што је допринео повратак истакнутог и искусног револуционара Милана Мијалковића Чиче са дугогодишње робије.

Напредна омладина Јагодине и околних градова и села остваривала је свој рад организовањем масовних излета, кружока, посебно за време летњег распуста 1939. године, често у природи или у кући Славке Бурђевић и Виде Милосављевић. Један од познатијих партијских радника са омладином, не само Јагодине, већ напредном омладином суседних градова Параћина и Буприје био је студент медицине Јован Милосављевић Јоца. Већи

су били у вези, редовно су слали опширна и нежна писма о свом животу и раду. Посебно је Јоца умело да својим дугим и топлим писмима мајци и пријатељима изрази своја осећања. Једно такво писмо упутио је 12. априла 1939. године својим пријатељима, у коме пише о свом родном Багрдану, о ондашњој омладини и њеним циљевима. У њему, између осталог, Јоца пише: „... Још сам под утиском свог боравка у Багрдану. Чини ми се да бих, кад бих могао, живео стално у њему. Он ми је увек био тако драг да сам увек при одласку имао неко осећање туге и у први мах усамљености, чинило ми се да ме само људи отуда могу и хоће потпуно да разумеју. Па тако и данас жао ми је што не могу бити тамо у овим судбоносним данима по нашу земљу. Да будем тамо, да живим тамо и саосећам са својим народом, да се са њим спремам на отпор, јуначки отпор, какав је српски народ знао да даде непријатељу, а што је доказао својом историјом, својом дужевековном борбом за слободу и независност. Али и то осећање усамљености, које се јавља, као што сам већ рекао, у први мах јесте мала илузија. Усамљен нисам никад био. Ма где да будем... Увек постоји код мене нешто што ме везује за људе, за другове и земљу ову. То нешто је моја велика љубав према народу, љубав слична оној која је

организован излет омладине изведен је у лето 1939. године код мајурске воденице. Учествовало је око 200 омладинки и омладинаца. Теоретски рад, организација излета и других скупова са напредном омладином били су дело чланова Партије и СКОЈ-а Јована Милосављевића, Радислава Никчевића и других.

Окружни комитет КПЈ за моравски округ са седиштем у Јагодини 1940. године чинили су: секретар Милан Мијалковић Чича, и чланови: Бошко Буричић, Радислав Никчевић и Јован Милосављевић, кооптиран крајем 1940. године и од тада стално живи у Јагодини. Исте године формиран је и Срески комитет КПЈ за белички срез са члановима: Бошко Буричић, Славка Бурђевић, Радислав Никчевић, Јован Милосављевић Јоца и Божа Жарић. Секретар Месног комитета КПЈ био је Радојица Солунац, молерски радник.

Чланови Месног руководства СКОЈ-а у Јагодини били су: Живадин Јанковић Кум, Ружица Милановић и Љубинка Крстић.

Руководство СКОЈ-а организовало је честе састанке и саветовања са напредном омладином, од којих већина постaju чланови КПЈ и СКОЈ-а. Под руководством Радислава Никчевића и Јована Милосављевића августа 1940. године организовано је саветовање омладинских активиста Поморавља, у близини Бурђевог брда. На саветовању је говорио о раду са омладином Слободан Пенезић Крцун, члан Покрајинског комитета СКОЈ-а за Србију. Присуствовали су делегати из Јагодине, Бујије и Параћина.

Крајем исте године Милан Мијалковић је организовао окружно партијско саветовање (конференцију) у Јагодини. На конференцији су разматрали закључке са Пете земаљске конференције, одржане у Загребу октобра 1940. године. Овом саветовању присуствовало је око 20 делегата из Поморавља, из Јагодине Јован Милосављевић Јоца, Славка Бурђевић, Бошко Буричић, Радислав Никчевић и други.

Велики притисак Немачке на Југославију да приступи потписивању Тројног пакта, који је посебно био изражен крајем 1940. године и почетком 1941., будно је пратила Комунистичка партија Југославије, и организовала припреме за одбрану земље. Централни комитет КПЈ и Покрајински комитет КПЈ за Србију слали су летке, прогласе, саопштења, чланке и на тај начин обавештавали и позивали народне масе да спрече ненародну политику коју је водила издајничка влада Џветковић — Мачек. Приступање Тројном пакту изазвало је жестоке и масовне демонстрације радничке класе и напредних снага широм Југославије.

У Поморављу организовање мартовских демонстрација било је дело Милана Мијалковића, секретара Окружног комитета за

округ моравски, и члана Покрајинског комитета КПЈ за Србију, и члanova Окружног комитета КПЈ Бошко Буричића, Радислава Никчевића и Јована Милосављевића. У кући Славке Бурђевић, тих мартовских дана, вршене су припреме и договори око реализација мартовских демонстрација у Поморављу. Поред састанка члanova Окружног комитета КПЈ, одржан је и проширен састанак са руководством Среског, Месног комитета, сеоских упоришта КПЈ, СКОЈ-а, Женског покрета и Месног међуструктурног синдиката и донет коначан план о извођењу мартовских демонстрација. Својим активним учешћем у мартовским демонстрацијама члanova КПЈ и СКОЈ-а изашли су из илегалности, што је послужило домаћим издајницима у Среском начелству да по налогу окупатора, маја месеца 1941. године предају немачкој Крајскоманди спискове са именима комуниста и симпатизера у Јагодини. Овај списак ће добро доћи окупатору за реализације великог планираног хапшења комуниста уочи напада Немачке на Совјетски Савез.

На саветовању Покрајинског комитета КПЈ за Србију, 29. марта 1941. године у Београду, поред осталог, одлучено је да Милан Мијалковић оде у Ужице и Чачак, а у Поморавље дође Петар Стамболић, инструктор Покрајинског комитета КПЈ за Србију и организатор устанка у Поморављу. Већ од априла Стамболић је на овом терену.

Десетог априла немачки окупатор је ушао у Јагодину. После априлске окупације 1941. године дошло је до измене и обнове чланства у Окружном комитету КПЈ за округ моравски. За секретара изабран је Радислав Никчевић, а чланови су: Јован Милосављевић Јоца, Живота Станисављевић, металски радник, дотадашњи секретар Среског комитета КПЈ у Сmederevskoj Паланци и Милорад Марковић. Члanova Окружног комитета КПЈ за Јагодину током маја и јуна одржали су бројне састанке са члановима и симпатизерима Партије у градовима и селима Поморавља. Преносили су директиву Покрајинског комитета КПЈ за Србију и спроводили акцију прикупљања и чувања оружја, муниције и санитетског материјала. Вршили су озбиљне припреме за оружану борбу против окупатора. Покрајински комитет КПЈ за Србију током лета 1941. године послао је на партијски рад у Поморавље Петра Велебита, обућарског радника из Београда и Милана Премасунца, секретара ОК СКОЈ-а.

Као члан Окружног комитета КПЈ за моравски округ са седиштем у Јагодини Јован Милосављевић Јоца посветио је свој живот припремама за организовање устанка и оснивању партизанских одреда за оружану борбу против окупатора у овим крајевима.

јевима. У мају те тешке 1941. године Јован Милосављевић Јоца постао је отац девојчице, којој је могао само у мислима да посвети по који тренутак пажње и то у кратким предасима одмора путујући и вршећи одговорне партијске задатке на тешком и опасном терену. Остало је неостварена жеља да буде са својом породицом.

Неуморан Јован Милосављевић стиже до Смедеревске Паланке, Великог Орашја, Свилајнца, Сењског Рудника, Параћина, Бујије и многих других околних села овог краја, где одржава састанке и преноси директиву ПК КПЈ за Србију.

После напада Немачке на Совјетски Савез (22. јуна 1941) комунисти Поморавља по одржаном проширеном партијском састанку и по директиви Окружног комитета КПЈ за Јагодину пслаче се у илегалност.

Крајем јуна одржан је састанак Окружног комитета КПЈ у Параћину. Састанку је присуствовао Петар Стамболић, Јован Милосављевић, Радислав Никчевић, Рада Миљковић, Живота Станисављевић, Петар Велебит и други. После одржаних састанака КПЈ у Поморављу врше се припреме за устанак и формирају ударне десetine.

У селу Глоговцу недалеко од Светозарева, у основној школи одржан је састанак Окружног комитета КПЈ у ноћи 24/25. јуна 1941. године. Састанку је присуствовао члан Покрајинског комитета КПЈ за Србију Мома Марковић, Петар Стамболић, инструктор Покрајинског комитета КПЈ за Србију и организатор устанка у Поморављу и чланови Окружног комитета КПЈ Поморавља: Радислав Никчевић, Јован Милосављевић и Живота Станисављевић. На овом састанку поред директиве о дизању устанка извршене су измене у Окружном комитету КПЈ за округ моравски са седиштем у Јагодини. За секретара Окружног комитета изабран је Петар Велебит, обућарски радник. Чланови Окружног комитета су: Радислав Никчевић, Јован Милосављевић, Живота Станисављевић, Милан Премасунац, Милорад Марковић и Ратомир Ристић Сеља, студент медицине, који је јула месеца упућен за инструктора у срез ресавски.

У другој половини јуна 1941. године Јован Милосављевић, члан Окружног комитета КПЈ за Јагодину, одржао је партијски састанак у Новом Селу, на коме је главна тема састанка била припрема за дизање устанка. Још један партијски састанак почетком јула одржао је Јован Милосављевић у Новом Селу са члановима Штаба Другог шумадијског одреда, Танасијем Младеновићем, политичким комесаром Другог шумадијског одреда и Радетом Марковићем. Тада су одредили команду Орашке чете.

Тих дана је Јован Милосављевић обишао и Свилајнац, где је са Ратомиром Ристићем Сељом и секретаром основне партијске организације Радомиром Бранисављевићем Бисићем одржао партијски састанак. За време боравка у Свилајнцу почeo је његов портрет да ради Раде Бистић, студент Академије ликовне уметности, касније политички комесар Ресавске партизанске чете, који је остао недовршен. У Свилајншу средином јула 1941. године одржан је партијски састанак у присуству члanova Окружног комитета КПЈ Ратомиром Ристићем, Радиславом Никчевићем и Јованом Милосављевићем Јоцом. Донета је одлука о оснивању Ресавске партизанске чете и именовано је руководство чете.

На терену неуморно и брзо радили су члanova Окружног комитета КПЈ и преносили одлуке ПК КПЈ и ЦК КПЈ за припремање оружаног устанка. На састанку Окружног комитета КПЈ за Јагодину 23. јула 1941. године у присуству члanova Главног штаба народноослободилачких снага за Србију Бранка Крсмановића, Филипа Кљајића и организатора устанка и инструктора ПК КПЈ за Србију Петра Стамболића, одлучено је да се формира Штаб Поморавског партизанског одреда, истог дана основана је и Беличка партизанска чета. На територији средњег и доњег Поморавља формирана су два партизанска одреда: Поморавски партизански и Други шумадијски одред.

Почела је неравноправна партизанска борба, против немачког окупатора, који је са посебним интересовањем држао наш крај због свог важног географског положаја, јер је био значајан за транспортуванje трупа и ратног материјала. На састанку Окружног комитета КПЈ за моравски округ 7. августа 1941. године директиву Главног штаба народноослободилачких одреда за Србију пренели су члanova Сртена Жујовић и Никола Груловић, у присуству организатора устанка Петра Стамболића, да члanova Окружног комитета КПЈ Јован Милосављевић, Живота Станисављевић и Милан Премасунац као илегалци пређу у Бујију, а Радислав Никчевић пође са Гојком Груловићем у Други шумадијски одред. Три члана ОК КПЈ Јован Милосављевић, Живота Станисављевић и Милан Премасунац требало је да се повежу са Параћинско-ћупријском четом. Заобилазним путем стigli су 8. августа у Бујију да би савесно обавили своје партијске задатке. Међутим, догодило се оно што у условима илегалне и оружане борбе није смело да се догоди, веза са Параћинско-ћупријском четом није стигла на одређено место. Јован Милосављевић је са друговима сишао у град да потражи везу. Приметио их је домаћи издајник, који је радио за немачку обавештајну службу као шпијун и обавестио Немце. Фолксдојчер, немачки тумач Карло Ферлогер (који је живео у Бујију после

Вида Милосављевић Кева (седи) са кћеркама Љубинком, Зорицом и унуком Стојанком Анкићом, 1946. године

првог светског рата) отворио је изненада ватру на њих, на углу улице између ондашњег биоскопа и Гимназије. Милан Премасунц, секретар ОК СКОЈ-а свратио је до Дамњановићевих, чуо је пуцањ и уз помоћ Зорице Дамњановић успео је да се извуче неопажен из Бурије (погинуо је месец дана касније).

Смртно је погођен Живота Станисављевић, металски радник, рођен 1913. године у Топоници код Пожаревца. Био је секретар Среског комитета у Сmederevској Паланци и члан ОК КПЈ. Јован Милосављевић Јоца са седам тешких рана по телу и нози покушао је да пуца. Немци су били бржи, одвукли су га до општинске зграде, где су га свирепо мучили. Јован се херојски држао иако је зверски мучен. Ране су му непријатељи солили, али он ни реч није проговорио. То херојско држање и изгубљено стрпљење да ће Јован проговорити изнервирало је његовог мучитеља Карла, који га је дотукао.

Јован Милосављевић својим ћутањем до kraja је остао веран својим идеалима, убијен је под илегалним именом Милан Николић. Немци нису ни слутили да су тог дана убијена два члана Окружног комитета Комунистичке партије Југославије. Сачуван је извештај о погибији чланова Окружног комитета упућен 16. августа 1941. године Покрајинском комитету КПЈ за Србију. У књизи Зборник докумената и података о народноослободилачком рату југословенских народа, Војно историјски институт, Београд, 1965, том I, књига 20, док. бр. 6. стр. 31. у извештају команданта Главног штаба НОП Србије од 17. августа 1941. године упућено другу Титу поред осталог о погибији Милосављевића и Станисављевића речено је . . . „Ови другови су, одржавши раније свој редовни састанак ОК, пошли на терен и у одреде, баш ова два ради бољег повезивања и нарочито оформљавања Поморавског одреда. Јован Јоца Милосављевић био је одређен за политком. целог одреда и био је већ у Сењском Руднику, где је организовао рударску чету...“

Сахрањен је са Животом Станисављевићем крај Велике Мораве, реке коју је волео, на чијој је обали одрастао, где се радо са својим друговима у време летњих распуста у Багрдану купао и радовао животу. Имао је само двадесет две године.

Из куће Јована Милосављевића Јоце цела је породица 1941. године отишла у партизане. Мајка Вида — Кева, већ следећег дана када је чула од Милана Премасунца за Јоцину смрт, постала је борац Беличке чете, Поморавског партизанског одреда. Била је члан Партије пре рата. Борац је Друге пролетерске народноослободилачке ударне бригаде од њеног оснивања 1. марта 1942. године. Учесник је битака на Неретви и Сутјесци, те је 4. јула 1958. године за часно вршење дужности према домовини добила признање и захвалност од друга Тита.

Петар Милосављевић Перица
1925 — 1942.

Старија сестра Љубинка, студент, члан је КПЈ пре рата. Године 1939. изабрана је за секретара Покрајинског комитета СКОЈ-а за Србију, а 1940. године члан је Покрајинског комитета КПЈ за Србију. Учесник је битака на Неретви и Сутјесци. У току рата члан је Политодјела Друге пролетерске ударне бригаде, а затим члан Бироа ЦК СКОЈ-а. После рата у Јагодини вршила је дужност секретара Окружног комитета КПЈ за Поморавље.

Била је посланик Антифашистичког већа народног ослобођења Србије, члан Политбира ЦК Србије и члан Антифашистичког већа народног ослобођења Југославије. На Петом конгресу КПЈ 1948. године изабрана је за кандидата за члана ЦК КПЈ.

Најмлађи борац Беличке партизанске чете од њеног оснивања био је шеснаестогодишњи Петар Милосављевић Перица. Ученик гимназије, храбар борац, који није заостајао од својих старијих другова. Као борац Друге пролетерске бригаде постао је члан КПЈ. Млади седамнаестогодишњи борац Петар Перица погинуо је 14. септембра 1942. године на планини Мањачи у Босни. Прошао је кроз велике окршаје са непријатељима на

Купресу, на Гату и другим великим биткама ка слободи, коју није дочекао.

И најмлађа сестра Зорица, као четрнаестогодишња девојчица, пошла је у Моравску чету Пожаревачког партизанског одреда. Заробљена је од четника, била је заточеник логора на Бањици под бројем 612, од новембра 1941. године до септембра 1942. године. По изласку из логора успела је да успостави везу са партијском организацијом. Почетком 1943. године поново је ухапшена. Није се од ње могло ништа дознати, па је пуштена из Специјалне полиције. Од маја 1943. пребачена је на слободну територију у Срем. Са партијским радницима Београда дошла је до Врховног штаба у Јајцу. Ту постаје члан КПЈ септембра 1943. године. Вршила је следеће дужности: члан СК СКОЈ за Бугојно, секретар СК СКОЈ-а за Јајце и члан Окружног комитета СКОЈ за јајачки округ. Од ослобођења до 1946. године била је члан, па секретар Окружног комитета СКОЈ-а за Поморавље седиштем у Јагодини.

Супруга Јована Милосављевића, Радмила Трифуновић Хитра, била је секретар Српског комитета КПЈ у Жабарима. Иако је имала ћеркицу Стојанку, рођену маја 1941. године, неуморно је радила на организовању устанка, прикупљању оружја и мобилизацији бораца у одред. Борила се са оцем и братом у свом родном пожаревачком крају. Ни смрт супруга Јована, оца и брата и нежно здравље нису је поколебали, борила се храбро и поручивала мајци: „Не тугуј, из наше крви родиће се слобода. Стегни срце и не плачи, стара, нек душмани сузе ти не виде“. Погинула је храбро 3. маја 1943. године када су на састанку партијске организације били опкољени. Опкољени партизани борили су се до последњег метка. Тешко рањена Радмила последњом снагом успела је да активира бомбу да не би пала непријатељу у руке.

Породица Милосављевић има шест бораца Титових партизана, сви су носиоци Партизанске споменице 1941. године.

Јован Јоца Милосављевић одликован је Орденом народног хероја б. јула 1953. године, исте године одликована је Орденом народног хероја и његова супруга Радмила Трифуновић Хитра. За њима је остала њихова девојчица Стојанка, једно од троје деце у Југославији чија су оба родитеља народни хероји. Следећи афинитет својих родитеља Стојанка је завршила медицину. За успомену на своје родитеље, о којима зна само преко сећања најближих пољака и пријатеља, Стојанка је својој деци, девојчици и дечаку, дала имена Радмила и Јован.

Одмах после ослобођења Јагодине, почетком новембра 1944. године, уз војне почести и звуке Интернационале пренети су

Са преиоса посмртних остатака Јована Јоце Милосављевића и Животе Станисављевића из Буџије у Светозарево, новембра 1944. године

посмртни остатаки Јована Јоце Милосављевића и Животе Станисављевића из Буџије у Светозарево, новембра 1944. године

На Медицинском факултету у Београду на мермерној спомен плочи, међу именима палих лекара и студената у НОБ-у, уклесана су имена народних хероја Јована Милосављевића и Радмиле Трифуновић Хитре.

У Буџији на месту потибије стоји спомен биста Јована Јоце Милосављевића. У родном Багрдану у дворишту Основне школе „Јован Милосављевић Јоца“ подигнута је спомен биста.

Шездесетих година формирана је Омладинска радна бригада „Перица Милосављевић“. Ауто мото савез Светозарева носи назив АМС „Перица Милосављевић“.

Једна лепа улица у Светозареву која води према реци Белици носи назив Браће Милосављевића да нас сећа на младе борце Јована Јоцу, још млађег Перицу који су своје животе дали за нашу слободу.

Близу и тоје општине Светозарево је смештена спомен-биста Јована Јоце Милосављевића, а у близини села Каменица је смештена спомен-биста Јивоте Станисављевића.

Рада Миљковић

Рођена је 4. фебруара 1917. године у селу Белици испод Црног врха, недалеко од Светозарева, у сиромашној земљорадничкој породици Живке и Милана Миљковића. Мајка Живка рођена је у средње имућној породици Лазаревића у Белици, док породица Милана Миљковића потиче из Санџака.

По завршетку првог светског рата отац Милан одлази у Крагујевац, где је изучио пинтерски занат. Породица Миљковић, поред Раде, која је била најстарије дете имала је тада још двоје Радмилу и Душана.

Средином децембра 1925. године породица Миљковић настанила се у Јагодини, где се отац запослио у Пивари као пинтер. Становали су у Пиварској улици, данас Масариковој.

Рада је са одличним успехом завршила два разреда основне школе и започела трећи разред у селу Белици. Исписана је из основне школе у Белици 15. децембра 1925. године, а наставила са сестром Радмилом школовање у Јагодини. Са одличним успехом 1927. године Рада је завршила основну школу. И четири разреда Ниже гимназије завршила је у Јагодини.

По завршеној гимназији 1931. године, Рада је постала ученица Женске учитељске школе у Крагујевцу. Због материјалних прилика школовање у Крагујевцу било је тешко, јер пролетерска породица Миљковићевих, тек досељена у град, морала је да одваја скоро целу малу очеву зараду за интернат, а код куће поред Радмиле и Душана имали су и четврто дете Добрилу. Зато је Рада од ране младости осетила тежину сиромаштва, као и њена породица која је школовала троје деце од једне несигурне плате. Отац је у летњој сезони имао стални посао, док је преко зиме често остајао без посла. У периоду од 1925. кад је почeo да ради у Пивари, до 1933. године отпуштан је с посла око 15 пута.

У Крагујевцу, слободарском граду, где је било много напредних омладинаца, Рада ће научити како радник може свој живот борбом да изменi. Још као ученица Учитељске школе пришла је напредном омладинском и радничком покрету, и у

Породица Милана Миљковића, Јагодина 1927. године. С лева: Рада, отац Милан, мајка Живка, Радмила и најмлађи Душан, своје троје деце—своје животе дали су за револуцију

њему је постала врло активна. Свој рад напредна омладина прикривала је преко честих излета, где је са напредним ученицима Женске учитељске школе ишла и Рада и напредни ученици Мушки реалне гимназије. Излети су одржавани најчешће у оближњим Шумарицама, околним селима Вучковици, Десимировцу и чак до Тополе. Кад временске прилике нису дозвољавале окупљање у природи напредна омладина организовала је приредбе, игранке и друге забаве користећи их за своје састанке.

Као ученица Учитељске школе Рада је почела да води дневник. Поред свакодневних доживљаја, пише и о напредном омладинском покрету и помиње име своје другарице „Наде пролетерке“. Записала је нешто и о својој генерацији... „Дакле, ми смо прелаз, ми смо они најважнији који треба да поставе темеље онима који ће доћи“. Касније ће то и својим животом потврдити.

Под свежим утиском са збора Народног фронта слободе у Јагодини одржаног 3. маја 1936. године, два дана касније по доласку у Крагујевац Рада је у свом дневнику описала ток збора... „Борба је тамо. Црвена застава на гробу Светозара Марковића била је стављена као завршетак те манифестије, до гроба је донета уз пратњу која је певала Интернационалу и уз бурне покличе слободи и правди. Омладина одушевљена. Са свих страна се искупила...“.

Даље у свом дневнику Рада пише о прогресу борбе... „за мене је у сукобу рад, у сукобу, у борби воља за рад — све је само у борби. Тада ми и живот има смисла. Ако нема сукоба желим да га створим, али тамо где постоји, користим га. Ах, та борба — вечито ће ми бити слатка! Из ње, само из ње никло је све оно што је добро... Али из борбе је ницало оно што је свет задивило. Борећи се за хлеб, рађено је, учињено је да се дође до проналазака; дошло се до савршенства технике али је дошло до савршенства беде и нереда...“ Ове речи најбољи су доказ њене пожртвованости и спремности да се бори за бољи живот радничке класе. Добро је знала да се за борбу мора одрећи много чега. Своје револуционарне тежње испољила је као ученица V-те године учитељске школе, читајући напредну литературу, поред осталих и чувено дело „Шта да се ради“ од Николаја Гавриловича Чернишевског, чије је демократске и револуционарне идеје у свом дневнику забележила. У дневнику је дала свој суд и мишљење после читања „Покошеног поља“ од Бранимира Босића, где је приказана верна слика ондашњег београдског политичког живота. Читала је и Фројдову „Психоанализу“ и многе друге књиге. Као закључак или поуку после

прочитаних књига забележила је... „Сама. Мора да будем сама савршено повучена у себе и да сама резонујем о свему“. Да је тако најбоље сведоче неколико редова које је у Радином дневнику записала школска другарица... Крагујевац, 14. III 1936. године.

„Увек тиха, доследна и прибрана остајеш дugo незапажена; али када те човек једанпут заволи не заборавља те лако.“

Ја верујем да ћемо ја и ти имати више заједничких момената у животу.

Јел. Џуверовић“

У пролеће 1936. године Рада Миљковић је са врлодобрим успехом положила матуру Учитељске школе у Крагујевцу.

Вратила се у Јагодину, али за кратко, као девојка немирног духа истог лета одлази у Београд, Сремску Каменицу и Нови Сад.

Као свршена учитељица и напредна омладинка, чекајући посао у Јагодини се са Славком Бурђевић и другим напредним женама залагала за културно-просветни рад са омладином, укључујући и жене.

Септембра 1937. године учитељски позив води Раду у мало село Балајнац, које се налази на средини пута Светозарево — Свилајнац. О првом сусрету са селом и људима у свом дневнику је 25. септембра 1937. године (Балајнац) забележила... „Нова страна мог живота. Све непознато, ново. Читав живот прође нам у испрекивању новога, које нам тако брзо постаје свакодневно, када смо га већ доживели. Целог школовања сањала сам и живела од снова који су били у вези са мојим позивом. Циљ ми је изгледа тако неостварљив. Тако магловито, дивно и у исто време романтично, изгледало ми је остварење мого циља. А ево! Све је тако реално и просто. Деца у дворишту вриште и скачу. То је детињство...“ Са великим одушевљењем млада учитељица Рада пришла је деци, посветивши им велику љубав и пажњу. У свом педагошком раду није поштовала чврсте калупе ондашње педагогије и методике, већ је са децом вршила огледну наставу, одржавала је часове географије у природи. Заједно са децом правила је зидне новине, упознавала их је са лепотом наше земље и људима. Час српскохрватског језика Рада је држала у шуми, где је њена способност за припремање приредби дошла до изражавања, јер је користећи прави амбијент без кулиса са децом успешно спремала „Црвенкапу“. Она се није посвећивала само раду са децом, већ и њиховим родитељима. У селима овог краја живело се у немаштини и незнაњу, где је посебно живот жене био веома тежак. Поред рада у кући

и на њиви жена није имала никаква права. Од примарне улоге учитеља ништа мања није била улога Радина у окупљању, саветовању и раду са женама и женском омладином Балајнца. Радила је на њиховом општем просвећивању, описмењавању, помагала им је и саветима из хигијене, уређења куће, неговању деце и другим пословима. У почетку примана је са неповерењем, које је својим пријатним разговорима убрзо успела да избрише и својим урођеним смислом да буде кратка и јасна и да се брзо спријатељи са мештанима. Радо је носила народну ношњу којом се њена приснота још више изражавала. Млада учитељица Рада, стасита, здрава, пуна живота, са лепим осмехом који је откривао бисерно здраве зубе, са тамнобраон очима и отвореним погледом који је пружао посебну моћ и лакоћу у опхоењу, уливала је велико поверење код саговорника. Жене су је поштовале, често се саветовале о свим проблемима, са поверењем су могле отворено да разговарају са својом учитељицом, која је радила на развоју напредног женског покрета. Радо је позивана у сваку кућу за славља и жалости. Рада је у свом дневнику забележила њихове обичаје, седељке и ритуал око припремања качамака у овом влашком селу, посела око печења ракије, свадбене обичаје, прстеновање девојке и многе друге доживљаје. Ове скупове — седељке Рада је користила и за озбиљне разговоре са људима, читала им је и давала да читају напредне новине, књиге, поједине прогласе и листке КПЈ. Помагала је на срећивању рачуна у сеоској Задрузи, и указивала на могућност коришћења сељачког кредита. Својим радом и стеченим поверењем ширила је напредне идеје и стварала симпатизере радничког покрета, развијала је идеје о правима жење и њиховој једнакости у друштву. Радо је припремала приредбе, рецитале, оснивала сеоску читаоницу и друго. Често је бицикликом обилазила села у општини Деспотовац и сарађивала са колегама и мештанима тих села.

Међу учитељима у периоду између два светска рата створено је неколико групација: прву групу чинили су учитељи најлојени ондашњем режиму; у другој групи били су учитељи социјалдемократи; учитељи чланови КПЈ и симпатизери радничког покрета, који су иступали као левица у односу на ове две групе и називали су се Трећом групом.

Културно-просветну издавачку задругу „Вук Каракић“ као легалну организацију основали су учитељи комунисти крајем 1937. године. Дато јој је име Вука Каракића, јер је те године слављена 150-то годишњица његовог рођења. Име ове легалне организације напредних учитеља био је синоним борбе за друштвени поредак и народну школу.

Рада Мильковић, прва с десна са групом ученица Женске учитељске школе и напредним студентима из Крагујевца, на излету у селу Вучковици, 22. априла 1934.

Као напредна учитељица Рада Мильковић постала је члан учитељске културно-просветне издавачке задруге „Вук Каракић“. Ова Задруга је у циљу остваривања постављених задатака организовала феријалне колоније, заједничка летовања, на којима су учитељи преко разних видова културног, друштвено-политичког и стручног усавршавања припремани за напредни рад. Марта 1938. године Рада је са већом групом учитеља, просветним саветником и инспектором посетила огледну основну школу у Нишу.

Као чланица културно-просветне издавачке задруге „Вук Каракић“ за време првог летњег распуста Рада Мильковић је учествовала на првој феријалној колонији у Ивањици у лето 1938. године. На организованој колонији у Ивањици учествовало је око 40 учитеља из Србије, Македоније и Црне Горе.

Исте године Рада Мильковић је као члан Задруге присуствовала на Главној учитељској скупштини у Загребу. Том приликом посетила је колеге у Сиску. У овим приликама изменјала је стручна и партијска искуства са својим колегама, јер је то време преломних тренутака у историји борбе напредних учитеља, комуниста и симпатизера КПЈ.

Учитељска задруга „Вук Каракић“ је и следећег лета 1939. године организовала другу феријалну колонију у Асаматима на Преспанском језеру у Македонији. Поред великог броја учитеља и учитељица из целе Југославије присуствовала је и Рада Мильковић, учитељица из Балајнца. На колонији су организоване литературне вечери, припремали су се за извођење хорских приредби, одржавана су предавања из педагогије, припремане су зидне новине, прорадивана је марксистичка штампа и литература и развијана жива дискусија о актуелним друштвено-политичким питањима.

На трећој, последњој феријалној колонији, која је одржана у Сијаринској бањи од 15. јула до 15. августа 1940. године, која се претворила у праву партијску школу, поред око 120 учитеља и учитељица присуствовала је и Рада Мильковић. Већина присуних били су чланови Партије, а до краја године скоро и сви други постали су чланови КПЈ. Инструктор овог курса за марксистичко-теоретско образовање учитеља у Сијаринској бањи био је Светозар Вукмановић Темпо. Предавање је држао и партијски радник и публициста Веселин Маслеша. После овог партијског курса присутни учитељи, чланови Треће групе још успешније су вршили пропаганду Комунистичке партије широм Југославије.

Да би још успешније деловала, Културно-просветна задруга „Вук Каракић“ организовала је и Педагошку недељу, прва је одржана за време зимског распуста од 2. до 5. јануара 1939. године у основној школи „Алекса Шантић“ у Београду. Као врло активна у Учитељском удружењу Рада је са око 150 задругара, учитеља и учитељица са великом пажњом и живом дискусијом пратила предавања на Првој педагошкој недељи. Одржана су предавања: „Вук Каракић као културни радник и просветитељ, Просветна политика великих сила у колонијама, Учитељица у сталешкој борби, Учитељица у културној борби, Испитивање интелигенције код омладине, Испитивање односа социјалног стања деце и напретка у школи и друге теме“.

Интересовање Партије за рад учитеља комуниста био је у овом периоду јако активан. Под њеним руководством легално или илегално издаване су разне брошуре, леци, информације и књиге. Напредни учитељи и учитељице, комунисти нису били само читаоци те литературе, него су је својим контактима са колегама и напредним мештанима популаризирали.

Радина активност, контакти не само са мештанима Балајнца, већ и суседним селима примећена је са видним успехом још током исте године. Напредне новине и књиге није давала на читање само својима у селу, већ и колегама и житељима суседних села.

Рада Миљковић, омиљена учитељица, са својим ученицима у селу Балајицу, 1939. године

Рада Миљковић је за време учитељевања у Балајицу сарађивала са Петром Стамболићем, студентом агрономије, инструктором ПК КПЈ за Србију, који је био задужен за одржавање везе са напредним учитељима, да прати њихов рад и даје инструкције о правилном спровођењу политike Партије на селу.

Ова Радина активност није могла дugo остати незапажена од полиције. Почели су да прате њен рад, да јој дају савете да се окане комуниста и њихове пропаганде. Све је то Рада одбијала и настављала и даље да ради, само мало обазривије, под изговаром да као народни учитељ мора да буде са народом, да са њима разговара и сарађује.

Велико поверење, поштовање и популарност које је стекла код сељака изазвали су још већу нетрпељивост код Радиног управитеља школе Матића. Зато је 3. априла 1939. године упутио Среском начелству Деспотовца пријаву против учитељице Раде у којој, поред осталог, износи: „Јавно се говори и препричава, да је г-ђица Рада Миљковић, овд. учитељица, била умешана са једним студентом агрономије у ону аферу, када је војно слагалиште муниције на путу између Винораче и Јагодине дигнуто у ваздух, од стране разорних елемената... Лично је мени

познато да је овај студент више пута долазио у Балајицу...“ И поред претреса, саслушања и других злостављања полиције после ове пријаве Рада је успела да докаже да је то само клевета. Са тим су њене симпатије и популарност код мештана и у околини само повећани. Полицији је и просветним властима била позната активност учитељице Раде у народној књижници и читаоници.

Петар Стамболић, члан Председништва ЦК СКЈ и Савета федерације, у писму упућеном Радиној сестри Добрили, пише: „Раду сам упознао раније, још док је Добрила Стамболић била у Јагодинском крају у селу Шантаровцу. Рада је била комуниста, мислим да је била тек завршила учитељску школу. У то време, кад смо се борили за сваког човека, кад је појединачни комуниста био вредност за Партију — било нам је свима драго што овај крај добија таквог полетног комунисту...“

Велику улогу у организовању жена имала је Рада посебно у току зимског и летњег распуста на подручју Поморавља. Са Славком Бурђевић, Добрилом Стамболић, учитељицом, Ружицом Милановић, Даром Ковачевић и другима активно је радила на оснивању Женског покрета 1938. године. Женски покрет од 1938. године у Јагодини видно је напредовао. На иницијативу Партије током 1939. године одржано је више зборова, састанака и предавања за добијање женског права и њихове једнакости у друштву. Рада Миљковић и Славка Бурђевић посебно су биле активне у обављању припрема за сазивање окружне конференције Женског покрета, новембра 1939. године у „Паласу“. Члан управе Женског покрета Рада је постала новембра следеће године, са председништвом Даром Ковачевић и секретаром Славком Бурђевић. Чланице Женског покрета организовале су излете до манастира Томић, Јошанице и других околних места. Славка Бурђевић, Рада Миљковић, Ружица Милановић, Љубинка Урошевић, Стана Милорадовић и још око 40-ак чланица Женског покрета и напредне омладинке поводом прославе Првог маја 1940. године организовале су излет до манастира Јошанице, на коме су разрађивале првомајски летак ЦК КПЈ.

Рада, Славка, Добрила Стамболић, Љубинка Урошевић и друге активно су радиле на припремању културно-уметничког програма. У Јагодини је одржано више приредби, а гостовало се и у суседним градовима. Једна од руководећих чланица Културно-просветног друштва у Јагодини била је Рада.

Напредна омладина Јагодине деловала је организовањем разних видова забаве, друштвених игара и честих излета на којима су држана предавања са објашњењима о унутрашњој и међународној политичкој ситуацији. У лето 1939. године са око

Учесници на првој Педагошкој недељи одржаној у Основној школи „А. Шантић“ у Београду, јануара 1939. Са колегама учитељима трећа с десна је Рада Миљковић

200 омладинаца из Јагодине и околине Рада је била на заједничком излету код мајурске воденице.

Исте године Рада је режирала и „Прело“. Поред приредби радо је спремала и рецитације, хор и друго. Због опште активности „што буни народ и чита дебеле књиге“ Раду Миљковић су просветни органи разрешили дужности учитељице 29. августа 1940. године у селу Балајнцу.

Од 1. септембра 1940. године постављена је за учитељицу у селу Иванковцу код Бујрије. Са околином се брзо повезала и своју активност наставила. Често се у Бујрији дружила са симпатизерима и члановима Партије. Рада постаје члан КПЈ 1940. године, у чланство је примио Милан Мијалковић Чича, секретар ОК КПЈ за Јагодину. Радо сарађује са скојевцима Бујрије, па их је и позивала на посела у Иванковцу и суседним селима, где су скојевци одржавали приредбе. Као члан Културног клуба Бујрије активно је сарађивала у њему. Поред честих састанака са омладином, активна је и на састанцима Партије у Бујрији. Користила је и журеве на којима је држала предавања

омладини о политичкој ситуацији у земљи, док је Живка Дамјановић говорила о задацима скојеваца.

У зиму 1941. године Рада постаје члан Среског комитета Бујрије са секретаром Данилом Димитријевићем.

За време априлског рата Рада Миљковић је напустила посао, али по наредби окупатора морала је да се врати. Једне ноћи дошли су жандарми да је ухапсе, Рада је успела да преко прозора из школског стана побегне. Преко њива дошла је до Јагодине, где је као илегалац активно радила на организовању устанка у овом крају. Често је морала да се склања и у родно село Белицу.

У кући Раде Миљковић маја 1941. године Ружица Милановић је одржала два санитетска курса по директиви ОК КПЈ. Већина девојака са курса постале су болничарке Беличке партизанске чете. У истој кући одржавани су партијски састанци и у великој тајности умножавани су на шапилографу Мајски проглас и познати Проглас Централног комитета КПЈ, издат по водом напада фашистичке Немачке на СССР. Ружица је руководила шапилографом, док јој је Рада диктирала. Умножени прогласи растурани су по целом Поморављу. Тих дана у кући Миљковићевих сретали су се Бошко Буричић, Радислав Никчевић, браћа Милосављевић, Живота Станисављевић и други. Рада је присуствовала често састанцима које је организовао Петар Стамболић. На једном састанку члanova КПЈ и СКОЈ-а у Бујрији јула месеца, поред дискусије, Петар Стамболић је показивао омладинцима руковање оружјем... „Том приликом Рада је случајно опалила из револвера, али последица није било. Одмах смо отишли из куће, јер је преко пута била кафана пуна Немаца“.

На састанку Окружног комитета КПЈ за Јагодину одржаном 7. августа 1941. године у присуству члanova Главног штаба народноослободилачких одреда за Србију и инструктора Петра Стамболића, донета је одлука да се Рада Миљковић упути на партијски рад у доње Поморавље на терен 2. шумадијског партизанског одреда.

Доласком у 2. шумадијски одред Рада је вршила дужност секретара партијске организације. Као члан Окружног комитета КПЈ за доње Поморавље имала је задатак да одржава везу између партијских организација у четама и Окружним комитетом. Била је прва жена руководилац и борац у 2. шумадијском партизанском одреду. Примљена је са неповерењем, као на почетку свог учитељевања. Својим учешћем у борбама, раме уз раме са борцима, увек је била на месту где је најтеже. Обично је ишла са командиром чете на челу колоне, а из борбе је

излазила последња. Рада је била храбра и неустрашива. Својим понашањем, разговорима са борцима, храбрила их је кад је било најтеже, уносила им је веру и оптимизам, а са таквим понашањем брзо су борци избрисали неповерење.

Рада је као члан Окружног комитета КПЈ и секретар партијске организације Штаба 2. шумадијског партизанског одреда учествовала скоро у свим борбама овог одреда. У војничкој униформи храбро је јуришала са својим карабином у рукама, на прузи између Лапова и Марковца, у нападима на прузи код Багрдана, Марковца и Великог Орашја, на прузи Бадњевац — Градачац и у борбама између Лапова и Крагујевца. У борбу је често полазила певајући револуционарне песме, па су јој се придруживали и остали борци. Никада се није код ње примећивао страх, а само њено присуство уливало је поверење и сигурност код бораца..

У ослобођеној Рачи и лепеничком крају Рада је ишла са Рачанском четом по селима, држала је говоре, окупљала је жене и омладинке говорећи им о значају партизанске борбе. Организовала је рад у позадини, давала је задужења женама да прикупљају одећу (плету цемпере и чарапе) да припремају храну за партизане. Њен углед, политички утицај и поверење у овим крајевима био је велики, учила је младе сељанке да читају и пишу, њеном заслугом су у неким селима лепеничког краја почеле да раде и школе.

Већина бораца 2. шумадијског партизанског одреда били су омладинци, па је и Радина заслуга у раду и формирању скочјевских актива била значајна. У слободним часовима је из своје торбе Рада износила књигу и читала је младим борцима о Павлу Корчагину и друге лепе књиге. Организовала је дилетантску групу, припремала је зидне партизанске новине, хорове, рецитације, играла је друштвене игре са борцима, бринула је о њиховом превијању, о лековима, о прању и крпењу веша и о општем животу у чети.

Брзо се о партизанки Ради говорило као о својој најрођенијој, због својих одлучних говора на зборовима и храброг држања у борбама постала је најомиљенији борац на овој територији. Због политичке функције, храбости и поштовања назvana је „Рада генерал“.

У свом говору приликом отварања Спомен библиотеке у родном селу Раде Миљковић у Белици, саборац Зага Стојиловић је рекла: . . . „Носила је увек карабин о рамену, имала је за појасом бомбу и револвер и један плави копоран, а на глави је имала првену мараму... кад је држала говоре... Стиснутом песницом поздрављала је и обратила се народу са

„Смрт фашизму, другарице и другови“... Сељаци и сељанке су је пажљиво слушали. Тискали су се да је боље и ближе виде, да је изблизу чују. Девојка, партизанка, ратник, борац са пушком и бомбама први пут у њиховом селу, обраћа им се, позива их у борбу...“ Захваљујући Радином раду на терену у 2. шумадијски партизански одред стално су пристизали нови борци. Њена другарица Зага сећа се да је и сама... „Када сам одлучила да пођем у партизане и побегнем ноћу од куће, у мислима сам видела партизанку Раду“. Рада је испољавала велику бригу за људе, а посебно за тек придошли борце. Помагала им је да се снађу, ослободе, сваки часак је користила за њихово војничко оспособљавање, како да се чувају, политички и културно образовање омладине био је њен први задатак.

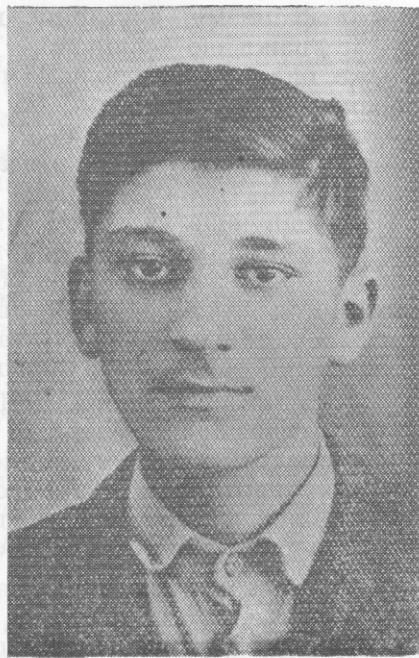
Средином септембра 1941. године на слободну територију Раче у селу Вучићу одржао је Петар Стамболић састанак са члановима Штаба 2. шумадијског одреда. На овом дводневном састанку партијског руководства Одреда заједно су реферисали о стању и политичко-партијској ситуацији на терену Рада Миљковић, Ратомир Ристић Сеља и Вита Цветковић.

Крајем октобра удруженi непријатељи: Немци, четници, недићевци и други отпочели су прву непријатељску офанзиву. Са борцима 2. шумадијског партизанског одреда уз непрестану борбу повлачи се и Рада Миљковић, преко Рудника и Горњег Милановца. Као што је била храбра у борбама за лепенички крај таква је и у борбама приликом повлачења кроз западну Србију, за Санџак и Босну. Рада је на зачељу колоне и проверава да ли су сви прошли.

Приликом повлачења у Рачанској чети дошло је до колебања код једног дела бораца, нису хтели да напусте своју територију. После разговора са Радом, искусним партијским радником и њеним излагањем да је борба свуда иста, без обзира на ком се терену водила, стање у чети је нормализовано. По великој хладноћи и дубоком снегу Радино храбро држање приликом повлачења било је још изражajније, помаже рањеницима и промрзлим борцима, враћа им веру у сопствене снаге.

Радини преживели ратни другови забележили су у својим сећањима смелост и велику способност политичког радника Раде. Њен саборац Дракче Јаковљевић, који се са Радом први пут срео приликом повлачења из Србије сећа се једне борбе: ... „Предвече стigli smo близу реке Лима, између Бијелог Поља и Пријепоља, где нас је дочекала италијанска артиљерија. Пошто се добро смркло, топови ућуташе. Неко рече „Газимо Лим“. Други додаје: „То је немогуће“. Лим је био замрзао по крајевима два до три метра, а средином иду санте. Ми гладни, уморни

Душан Миљковић 1925 — 1944.

и полубоси. Роптање, неки се буне, неће да газе. Прилази им Рада и на свој посебан начин их убеђује, после чега се стишава роптање и сви пристају на гажење реке.

Прилазимо реци, седамо на лед, свлачимо се, кожа нам се јежи и личи на очерупану гуску, срце дрхти, идемо неколико корака ледом, па онда у воду. Како је вода све дубља, ми све више губимо дах. Рада одваја једну групу од 5—6 људи који се плаше, хвата их за руку, ставља се на чело групе са оне стране одакле река тече, једном руком држи другове, а другом склања санте да их не би удариле. Кад смо прегазили Лим, кренули смо усиљеним кораком још 13 — 14 часова узбрдо по снегу и мразу до Камене горе. Последњи атом се даје, али по неки друг већ пада у снег, оставља пушку и моли за одмор. Преноси се команда: Чланови Партије узмите оружје, не дозволимо да и један метак остане!“ Комунисти без речи узимају поред своје и од других пушке и носе на смену пушкомитраљезе. Рада узима пушкомитраљез, торбицу са муницијом и носи без смене...

Сутрадан око девет часова стигли смо на Камену гору, где беше неколико мусиманских кућа. Таман смо ушли, нас неколико се изусмо да нам Рада намаже и превије измрзле ноге, а оно запуца више куће. Скочисмо онако боси у снег, а Ра-

да одлучно рече: „Вратите се, ја ћу ићи!“ Узела је пушкомитраљез и повела два друга, отишла и растирила банду...

Све је чинила добровољно, сваког је желела да замени на задатку као да смо ми пошли у борбу за њене интересе, а не за све нас и наш народ. Рада је све другове волела сестринском љубављу“.

Са Камене горе Партија је Раду одредила за рад на терену. По непознатом терену косаничког среза у Санџаку пошла је са Чедом Миндеровићем, књижевником, др Душаном Недељковићем, Загом Стојиловић и другима на партијски рад. Рада је у околини Пљеваља у селима Бобову, Глибавцима, на Мељаку, Косаницама и другим на падини Љубишње на присан начин прилазила људима. За то је користила сваку прилику: окупљања, посела, прела и седељке, које су прихватиле с великим поверењем и присношћу жене Санџака. На зборовима, скуповима, својом политичком ширином објашњавала је значај и циљеве народнослободилачке борбе и позивала је народ у борбу. Свуда су је радо примали и са посебном пажњом слушали. Постала је позната у целом крају као Рада Србијанка.

И овај задатак успешно је извршила, јер је омладина овог краја масовно прилазила народнослободилачкој борби. Жене Санџака, и уопште народ овог краја са симпатијама и великим поверењем пружали су подршку и помоћ партизанима.

За време треће непријатељске офанзиве у Шћепан Польу основана је Трећа санџачка бригада, чији је борац постала и Рада. Са санџачком бригадом учествовала је у свим крвавим борбама прелазећи реку Тару и Пиву, у жестоким окријајима на Пивској планини, Сињајевини, Лурмитору, Жабљаку и другим.

У селу Врбница, доласком у 3. батаљон Друге пролетерске ударне бригаде Радина жеља се остварила, поново је била са својим Поморавцима и Шумадинцима. Постала је члан штаба 3. батаљона Друге пролетерске бригаде. У великом маршу Друге пролетерске ребале су се борбе (Калиновик, Трескавица, Зец планина, Бјелашница, река Врбас, Шебашић и др) за Босанску крајину. Рада је са борцима 3. батаљона учествовала и у тешким борбама око Калиновика, у епопеји на Прелцу, на Трескавици, у борбама на прузи између Књица и Сарајева и другим. У жестоким борбама против Немаца, Италијана, четника и усташа, Рада је стално са борцима, бодри их и помаже им у издржавању маршева, подношењу глади и других недаћа.

Своје борачке обавезе храбро је извршавала у даноноћним борбама око Травника, Пруса и Бугојна, а притом није занемарила ни дужност партијског радника. Кроз нове крајеве куда

се бригада кретала политички рад је и поред непрестаних борби био интензиван. Ове задатке успешно су извршавали чланови штаба 3. батаљона Друге пролетерске ударне бригаде Рада Миљковић, Бошко Буричић и Витомир Цветковић. У ретким слободним тренуцима затишја Рада је припремала културно-уметнички програм за борце.

Борци 3. батаљона после краћег затишја стigli су на домак усташког упоришта код Бугојна и Доњег Вакуфа. Батаљон је имао задатак да са положаја око Доњег Вакуфа уништи пругу и пут према Бугојну. Чете су се распоредиле 19. јула 1942. године у селу Урије. Рада је у једној кући припремала партијски састанак штаба када је колона усташа отпочела изненадни жестоки напад.

О овом изненадном нападу најбоље говори учесник Петар Грачанин, народни херој (Друга пролетерска, I, Војно дело, 1965. године под насловом — Борба код Урије на стр. 584) ... „једна већа колона усташа из потока Даљан избија до првих кућа села Урије. Из куће где је био смештен штаб батаљона чује се дејство нашег пушкомитраљеза. То је Ждрпа, који својим митраљезом штити пребацање неких чланова штаба. У моменту кад су Бошко Буричић, Рада Миљковић и Кораћ, радник из Крагујевца, претрчали преко једног пропланка, усташки митраљезац их је приметио, и са неколико рафала успео да покоси. Пали су скоро на домак заклона, смртно погођени... У жестокој борби пало је укупно 17 бораца...“

Била је прави ратник, није се бојала куршума, борци су говорили да њу зрно неће, али 19. јула 1942. године код села Урије херојски је погинула омиљена и храбра учитељица Рада Миљковић. Остало је за њом неостварена жеља о којој је на свом дугом и поштеном борбеном путу, у ретким тренуцима предаха, говорила: „Кад се заврши рат, вратићу се својој деци и свом Балајнићу.“ Своје напредне идеје, погледе и ставове Рада је пренела на своју млађу сестру Радмилу и брата Душана.

Отац Милан мобилисан је 3. априла 1941. године у 307. пук. После априлске окупације интерниран је у Немачку, где је остао до 3. јула 1945. године када се вратио у Јагодину, где је сазнао о јуначким делима и херојској смрти своје деце.

Окупатори и домаћи издајници дознали су да је Рада, храбра и одважна партизанка држала говоре и позивала народ Лепенице у народноослободилачку борбу, зато су мајку Живку са децом Душаном и Добрилом зlostављали. Маја 1943. године ухапшена је Живка са децом, која су убрзо пуштена, а она је задржана, мучена, саслушавана и суочавана са комунистима и симпатизерима, Радним сарадницима.

Радмила Миљковић Рајковић
1918 — 1944.

Радина млађа сестра Радмила Миљковић Рајковић, рођена је 3. новембра 1918. године у Белици. Завршила је Женску занатску школу у Јагодини. Од 1939. године живела је у Београду и радила је у фабрици чарапа „Моравија“, данас Р.О. за производњу чарапа и трикотаже „Партизанка“. Као активна била је укључена у раднички покрет Београда. Београд је био центар свих акција које је водила Комунистичка партија. Радмила Миљковић Рајковић као члан КПЈ учествовала је у акцији падања гараже „Форд“ 16. јула 1941. године у Гробљанској улици. Овом акцијом уништено је око 80 возила и велика количина бензина. Откривена је и ухапшена 5. септембра 1941. године, мучена је и саслушавана у Специјалној полицији — Управе града Београда. Зверско мучење храбро је подносила Радмила, што се види из сачуваног записника са суочавања и саслушања, које је водио злогласни Бећаревић. Ни једном речју није одала своје другове и другарице. Није чак признала да их познаје, него је изјавила да их се сећа само из виђења, мада је са њима учествовала у више акција, саботажа, диверзија и растројању летака. После четрдесетодневног мучења у Специјалној полицији, 15. октобра је упућена у логор на Бањици. Постала је логорашница са бројем 869. У свакодневном ишчекивању смрти родила

је девојчицу у логору. Радмилина другарица из логорске собе Анка Кумануди дала је девојчици име Душица. Убрзо је Радмила одвојена од своје Куце како је из милоште тепала своју Душици. Оставила је поруку мајци Живки да јој чува и васпитава Душицу и као знак за распознавање на левом образу искидала је детету комадић меса. Захваљујући учитељици Добрили Костић, Радиној колегиници, која је службовала уочи рата у селу Глоговцу девојчица је дата баки Живки, која је очувала. Радмилина девојчица Душица Милачић рођена у логору данас је просветни радник Основне школе „25. мај“ у Светозареву. У сobi смрти Радмила је провела преко три године, мада је у мислима стално била са својом девојчицом, мајком, братом и сестрама. За рођендан Душици посветила је лутку са прамено-вима своје косе. Урадила је са посебном пажњом и љубављу маце, куце и дивне луткице са посветом „Куци од маме“. Уместо да јој сама прича бајке на малој шатулици извезла је „Снежану и седам патуљака“. Као добра мама није заборавила да у нотесу, који је сама уметнички лепо извезла сачува прве увојке плave косе своје Куце. На неколико минијатурних везених пејзажа налази се бела кућица са црвеним кровом, до које води вијугави путиштави поред кога је дрво жалосне врбе, веровагно је то део њеног размишљања и жеља за слободом, мада је знала да своје неће никада видети, јер изласка из собе смрти није било. Многе везене ствари посветила је мајци, брату и сестри.

За последње стрељање са групом логорашица прозвана је и Радмила Миљковић Рајковић 11. септембра 1944. године. По прозвици гороруке логорашице за трен су хитро скочиле у напад на стражаре и агенте, када су их повели на губилиште. Настало је страшно гушање, у коме се не зна које су жене погинуле у ходнику логора од наоружаних разјарених звери. Све су их живе, мртве и рањене камионом повезли до Јеврејског гробља и ту дотукли и бацали у заједничку гробницу.

На спомен плочи при улазу у фабрику трикотаже и чарапа „Партизанка“ у улици Бирила и Методија у Београду међу првима је име Радмиле Миљковић Рајковић. У близини ове фабрике је и улица са њеним именом. У самој фабрици је и библиотека са њеним именом.

Трећи млади живот за допринос револуцији дао је Душан, ученик V разреда Учитељске школе у Јагодини. Рођен је 25. марта 1925. године у Белици. Припадао је напредном омладинском покрету.

У злогласном покољу и стравичној ноћи обасјаном месечином и јаким мразом између 1. и 2. фебруара 1944. године чет-

ничке „прне тројке“ извеле су младог учитеља Душана. Повели су га грубо, без капута, само са једном патиком на нози. Мучили су га и саслушавали целе ноћи, убијен је са још четири симпатизера КПЈ и НОБ-е на Бресјанском пољу.

После ослобођења пожртвована мајка Живка пренела је посмртне остатке своје деце Раде и Душана и сахранила је на гробљу у Светозареву, недалеко од споменика великану Светозару Марковићу.

У знак сећања на херојски лик и дело младе учитељице партизанке Раде Миљковић основне школе у Светозареву, Белици, Балајицу и Иванковцу носе њено име. Спомен бисте са њеним наслеђаним лицом налазе се у дворишту основне школе „Рада Миљковић“ у Светозареву, Иванковцу и њеној родној Белици, где је Рада учила прва слова. У њеном селу је и Спомен библиотека „Рада Миљковић“. У Балајицу спомен плоча чува успомену на младу учитељицу и на њено прво место службовања. У Светозареву постоји и улица са њеним именом.

За народног хероја проглашена је 7. јула 1953. године.

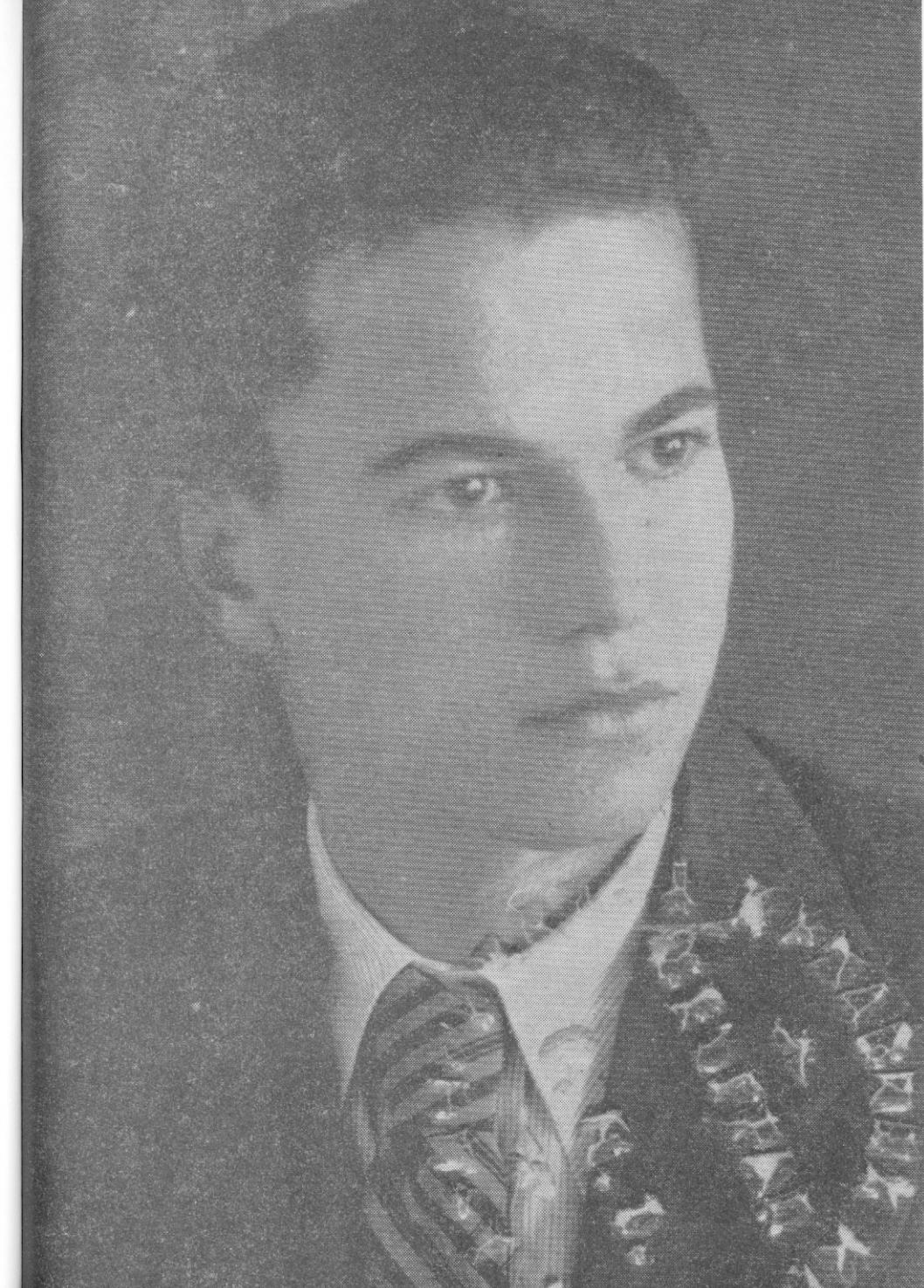
јаковића Димитрију, тадашњем брдарицом и јефотографом српског
Музеја у Београду, који је у тој години издао књигу „Србија и Југославија у рату 1941-1945“ у којој је описано да је у логору у Јагодини смртно рањен Радмила Рајковић. У тој књиги је написано да је у логору у Јагодини смртно рањена и Милица Јовановић, али да је у смртном рање дошао у логору у Јагодини, а не у Јагодини. У тој књиги је написано да је у смртном рање дошао у Јагодини, а не у Јагодини. У тој књиги је написано да је у смртном рање дошао у Јагодини, а не у Јагодини. У тој књиги је написано да је у смртном рање дошао у Јагодини, а не у Јагодини.

За последње стрељање са групом логорашница прозvana је и Радмила Миљковић Рајковић 11. септембра 1944. године. По прознавци гороруке логорашнице за трен су житро скочиле у напад на стражаре и агенте, када су их повели на тубилиште. Настало је страшно гушање, у коме се не више које су жене погилуле у ходнику логора од изоружаних разјарених звери. Све су их живе, мртве и рањене кампционом повезане до Јеврејског гробља и ту дотукли и бацали у заједничку гробницу.

На спомен плочи при улазу у фабрику трикотаже и чаршију „Партизанка“ у улици Биркина и Методија у Београду међу првима је име Радмила Миљковић Рајковић. У близини ове фабрике је и улица са њеним именом. У самој фабрици је и библиотека са њеним именом.

Трећи млади живот за Југословијску револуцију као је Душан, ученик V разреда Учитељске школе у Јагодини. Рођен је 25. марта 1925. године у Белици. Принадло је напредном омладинском покрету.

У непогласном покозу и стравичној поби обасјаном несечном и јаким мрачним измовом 1. и 2. фебруара 1944. године чет-

Радислав Никчевић

Рођен је 23. јануара 1917. године у селу Стубици код Никшића у Црној Гори. Био је шесто, најмлађе дете сиромашног земљорадника Илије, који одлази „трбухом за кружом“ на рад у Јужну Америку.

Први светски рат вратио је Илију Никчевића својој отаџбини и деци. Породица Велике и Илије Никчевића увећана је почетком јануара 1917. године још једним шестим дететом малим Радиславом, миљеником родитеља и сестара.

Породица Никчевић из племена Пјешивци тешко је живела на сиромашној земљи. Породичну неволју увећао је очев сукоб са појединим црногорским породицама, које су биле против стварања Заједничке државе — Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца. То је допринело да се 1919. године породица Никчевић пресели у Србију — Јагодину, данас Светозарево. Најмлађи Радислав је навршио тек две године.

У Јагодини је већ било досељених црногорских породица, које су прихватиле и помогле породици Никчевић са петоро деце, јер се други син по реду у једанаестој години утопио. Непуну годину пре њих, доселили су им се кумови Стојана и Мильјан Ђукић, са станом у данашњој улици Лабуда Ђукића. Син Лабуд је рођен исте године кад и најмлађи Никчевић, па су расли заједно као кумови и добри другови, а са њима је нераздвојан био и Воја Грачанин. Становао је са родитељима на периферији, при изласку из Левачке улице (сада 7. јули) с леве стране у подножју брда према насељу Таврића обори, у данашњој Бањичкој улици. Мала Достанићева улица, како се онда звала, са скромним кућерцима у сенци багрема, на левој обали Белице, насељена је радницима — пролетерима, чија ће деца бити будући револуционари. У истој улици су расла и браћа Грачанин Војислав и Перица, народни херој, са сестрама Вукосавом и Златом и Лабуд Ђукић са сестрама Видосавом и Јеленом. У непосредној близини у Црногорској улици расла су и дружила се деца браће Радуловића: Зоран, Миодраг, Јованка и Љубиша, будући партизани. Из исте улице, породица Мило-

сављевић досељена је пред рат, дала је народног хероја Јована Јоцу Милосављевића и првоборце, храбру мајку Виду, Перицу, Љубинку и Зорицу. Дружећи се, сва ова деца пролетера су заједно ишла у школу, учествовала у веселим дечјим играма, била притиснута истим проблемима, носила прекрајана одела, добијена једна од других. Од њих ће постати напредни омладинци, којима је идеологија радничке класе била блиска од рођења.

Основну школу уписао је Радислав Никчевић 1923. године у Јагодини. По природи бистро дете, заволео је књигу и често се дружио са њом. Мајка Велика, иако неписмена домаћица, радо је и пажљиво слушала читање свога сина, кога је веома волела. Навику да чита мајци Никчевић је и касније неговао, читајући и објашњавајући јој марксистичку литературу. Основну школу завршио је са одличним успехом, што се види из сведочанства четвртог разреда школске 1926/27. године.

Четири разреда ниже гимназије такође је завршио у Јагодини 1931. године. Као одличан ученик ослобођен је никега течајног испита. Пети разред реалне Гимназије учио је у Буџари и станововао је код брата. Разред је завршио са врло добрым успехом.

Оставши сам са мајком, Никчевић се сели у Крагујевац, где се уписује 2. септембра 1932. године у шести разред Мушке реалне гимназије. Школовао се под врло тешким економским условима, у којима се налазила његова мајка, он и једна од сестара. По доласку у Крагујевац брзо је као члан и сарадник литературне дружине „Подмладак“ при овој гимназији стекао симпатије својих другова. Лепо је писао, његови састави служили су за пример, читани су пред целим разредом и често похваљивани, а један од његових радова награђен је првом наградом. У Крагујевцу, граду са слободарском традицијом, где су се идеје радничког покрета преносиле и биле врло живе, Никчевић се дружио са напредном омладином и као гимназијалац постао је члан СКОЈ-а 1935. године. Његово тешко и мукотрпно детињство створило је у њему жељу да се бори како би помогао радничкој класи. У сећању често се враћао на мукотрпни рад и живот радника јагодинске Џиглане, који је упознао пре поласка у школу.

Као врло добар ученик завршио је седми и осми разред гимназије. Испит зрелости — велику матуру положио је 1935. године при Мушкој реалној гимназији.

Потом се са мајком Великом враћа у Јагодину, и настањује у кући Максима Павићевића, у којој су раније становали Букићи.

Факсимил сведочанства
Радислава Никчевића

Радислав Никчевић,
ученик основне школе

Радислав Никчевић је био осредњег раста, нежне грађе. Црномањац са лепом таласастом косом, лепим крупним зубима, са дивним широким осмехом, којим је пленио своје саговорнике. Имао је смеђе — зеленкасте живе, темпераментне очи. Красиле су га особине озбиљног и одговорног младића, а понекад је био и веома духовит. Био је прави интелектуалац, дисциплинован, интелигентан, речит, вредан са свим врлинама правог идеолога. Имао је диван рукопис, лепу нежну руку са пуно смисла за сликање. Често је на свескама и сваком чистом папирачићу скицирао ликове својих саговорника.

Желео је да студира технику, али му је то било недоступно. Материјална ситуација условила је да се 28. септембра 1935. године упише на Правни факултет у Београду. У уписном листу води се као редовни студент, у пракси због немаштине виште је био у Јагодини, дружећи се са овдашњом напредном омладином. Повремено одлази у Београд где се укључује у студентски покрет. Постаје члан студентског есперанто клуба, који су организовали студенти комунисти.

Влада Милана Стојадиновића потписала је Конкордат и залагала се за његово одобрење. Овакав став Стојадиновићеве владе изазвао је револт код свих напредних снага у земљи. Посебно је студентски протест против оваквог владиног профашистичког става достигао кулминацију јула 1937. године, када је раствуран летак — петиција студената Београдског универзитета под називом „српски студенти српском народу“. Петицију је потписало стотине студената из Београда: Милица Павловић, народни херој, Милош Минић, Ратко Митровић, Разуменка Зума Петровић и други. Из Јагодине међу првима потписао се Радислав Никчевић, Славка Бурђевић, Љубинка Милосављевић, Костадинка Матић и други.

Никчевић је први положени испит, римско право, положио 8. јуна са оценом 8, а већ 15. јуна из народне економије постигао је одличан успех — 10. Сутрадан положио је црквено право са деветком и јунски рок завршио 22. јуна положивши дипломатску историју. Сви положени испити били су двосеместрални, што вредном и интелигентном Никчевићу није сметало да их положи са тако добрым оценама. У јесен исте године положио је 19. и 29. октобра са осмицама историју словенског права и енциклопедију права. Испите из друге године положио је у јулском року. Маја 1938. године пријавио је четири испита и све их положио: 3. јуна грађанско право (други део) са седмицом, 7-ог кривично судски поступак положио са оценом 9, осмог јуна административно право са осмицом и крајем месеца судску медицину. Септембра је пријавио и успешно положио преостале испите са солидним оценама.

Дана 17. маја 1939. године Никчевић је пријавио одбрану дипломског испита. Дипломирао је 12. јуна 1939. године пред члановима испитне комисије: др Драгољуб Аранђеловић, др Велизар Митровић, др Милан Бартош, др Мехмед Беговић и др Милт. Марковић. Деканату Правног факултета Никчевић је упутио молбу да му се изда диплома о свршеном факултету. Јула 1939. године добио је диплому са општом оценом 8.

По завршетку студија Никчевић одлази на одслужење војног рока од јула 1939. године до раног пролећа 1940. године у Бачку чету у Марибору. У војсци је стекао много добрих другова, о чему говоре сачуване фотографије. Из војске је изашао као ћак поднаредник.

У лето 1935. године рад инструктора Покрајинског комитета КПЈ Џвијетина Мијатовића у Јагодини доприносио је оснивању Месног комитета КПЈ са секретаром Бошком Бурићем и организационим секретаром Живојином Жиком Бурђевићем, који се повезује са Покрајинским комитетом КПЈ за Србију.

Мијатовић је одржао више састанака са омладином, будућим члановима КПЈ, СКОЈ-а и Синдиката. Ова партијска активност одвијала се на излетима, састанцима и кружиоцима и на тај начин су се омасовљавале организације.

У Јагодини је одржан значајан антирежимски и антифашистички Збор народног фронта слободе 3. маја 1936. године, који су организовали чланови Партије са око 10.000 учесника из Јагодине, околних села и уže Србије.

Током јула 1937. године дошло је до велике провале у партијским организацијама Србије. Том приликом ухапшено је око 300 људи, а Суду за заштиту државе предато је 163 лица, чланица Партије и симпатизера. Због недостатка доказа Суд је многе ослободио. Из Јагодине су ухапшени следећи чланови КПЈ и симпатизери: Жика Бурђевић, Славка Бурђевић, Раде Николић Чоче, Љуба Росулић, Ранко Велицки, Воја Грачанин, Таса Марић, Драги Џинџаревић, Власта Марјановић и други.

Доласком Јосипа Броза Тита за генералног секретара Комунистичке партије Југославије, децембра 1937. године, почело је обновљање и јачање КПЈ, СКОЈ-а и Синдиката.

После ове велике провале у којој се већина ухапшених добро држала пред полицијом, обновља се рад Партије у Јагодини 1938. године. Бошко Бурићић, који није био компромитован, јер се у то време јануара 1937. године до јануара 1938. налазио у војсци, и инструктор Покрајинског комитета за Србију Мома Марковић, ради на обновљању Партије. Мома Марковић као члан ПК КПЈ за Србију одржао је неколико састанака у кући Славке Бурђевић, Ранка Велицког и других. Као инструктор ПК КПЈ за Србију крајем 1938. године и у првој половини 1939. године у Јагодини ради Станислав Сремчевић Црни. У том раду имају несебичну помоћ и подршку Славке Бурђевић, Ранка Велицког, Радета Николића Чочета, Воје Грачанина и Радислава Никчевића.

У Јагодини је обновљена средином 1938. године Месна организација КПЈ са члановима: Бошко Бурићић, Славка Бурђевић, Раде Николић Чоче и Радислав Никчевић. Тада, највероватније, Никчевић постаје члан КПЈ. Исте године обновљен је Месни међуструктурни одбор Синдиката са секретаром Тодором Дираком, берберским радником, који ће касније постати комесар Беличке чете.

Партија је сарадњу са напредном омладином одржавала преко Славке Бурђевић, Радета Николића Чочета, Михајла Павићевића Кајла, Воје Грачанина и Радислава Никчевића. Крајем 1938. године Месно руководство Партије задужило је Никчевића,

студента четврте године, за рад са омладином, а Славка Бурђевић ослобођена је досадашњих обавеза и ангажована је за рад у Женском покрету. Никчевић је пожртвовано радио на повезивању радничке сеоске, школске и студентске омладине, и припремао их за одлучну борбу.

Никчевић Никче, како су га звали, био је врло омиљен међу омладином. Рад са омладином се одвијао у Културно-уметничком друштву „Абрашевић“, првом радничком друштву у граду, које је основано под утицајем Партије још 1921. године. Његови чланови су радници, ученици и сви слободоумни грађани. Власти су га због слободумних идеја укинуле 1923. године, али је оно после озбиљних припрема обновљено 1. септембра 1935. године. Рад у овом друштву одвијао се преко више секција, и радио је до 1941. године. Партија се није лако помирila са укидањем „Абрашевића“, те уместо њега, ради даљег окупљања чланица, оснива Удружење младих умних радника, скраћено УМУР. Удружење су илегално водили чланови Партије, интелектуалци. Оно је деловало преко више секција: Универзитета, Читаонице и позоришне дружине. Најактивнији чланови друштва били су: Славка Бурђевић, Радислав Никчевић и Раде Николић Чоче, правници и судски писар. На скупштини Удружења младих умних радника почетком 1938. године за библиотекаре изабрани су Радислав Никчевић и Раде Николић Чоче, који су са успехом обављали поверени задатак. Славку Бурђевић је Месно руководство КПЈ ослободило обавеза у библиотеци и литерарној групи УМУР-а, а поверило јој као главну активност рада у Месној секцији Женског покрета. Све њене обавезе преузео је Никчевић. Он је наставио да ради са читалачким групама, које су се окупљале по реонима и на кружицама, разрађивао марксистичку литературу. Крајем године Никчевић је руководио са три читалачке групе, од којих је свака имала око петнаестак чланова.

У току 1938. године, а посебно у јесен, под утицајем Партије, у Јагодини штрајкују скоро све синдикалне струковне подружнице. Ови раднички протести нису имали само социјални карактер, већ су имали за циљ остваривање већих надница и 8-часовно радно време, имале су и политички значај. У најдраматичнијим годинама радничког покрета у периоду од 1938. до 1940. године учествали су штрајкови у Јагодини, због којих је она названа „жариште црвених буна“. Штрајк абаџијских радника трајао је око 3 месеца, са штрајкачима се солидарисало и грађанство, па је отворило „штрајкачуку кухињу“, која се снабдевала намирницама са села. Преко овакве активности Партија постаје ближа народу.

Ученик гимназије Радислав Никчевић, (први с лева) са непознатим школским другом у Крагујевцу, где је матурирао 1935.

По повратку из војске Никчевић је радио као адвокатски привправник код адвоката Драгутина Пиндића, демократе, симпатизера КПЈ. У истој адвокатској канцеларији радио је Раде Николић Чоче, као адвокатски писар, стари члан КПЈ, умро марта 1941. године од повреда задобијених приликом провале 1937. године у Крагујевачком затвору, и Славка Бурђевић, што је омогућавало одржавање партијских састанака у овим просторијама. Носиоци партијске активности у то време у Јагодини били су правници: Бошко Буричић, Славка Бурђевић и Радислав Никчевић.

У јесен 1938. године са деветогодишње робије враћа се Милан Мијалковић, професор, дугогодишњи револуционар, који ће у пролеће 1939. године постати руководећа личност у даљем обнављању и јачању партијске активности у средњим и доњем Поморављу. Активно се ради на омасовљавању чланова КПЈ и њихових симпатизера. Током 1939. године оживљава партијска активност и по селима. Утицај Никчевића током 1938. године на окупљању напредне омладине села Лапшића имао је, преко Живадина Јанковића Кума, видне резултате. У селу је основан фудбалски клуб и дилетантска секција. Као члан СКОЈ-а Живадин Јанковић је до краја 1939. године у свом селу основао

(језро) један од најбројнијих пунктива КПЈ, а њега је у чланство Партије примио Никчевић. Радио је на формирању партијских упоришта и са напредном омладином околних села. Исте године учитељица Добрала Стамболић ради са напредном омладином села Шантаровца и Шульковца. У селу Шантаровцу основана је народна књижница са читаоницом и драмском секцијом. Формирано јејако партијско упориште, са секретаром Добрим Стамболићем. По одласку Добрале Стамболић, секретар партијске секције у селу постао је напредни ученик Александар Вельковић Џуле. Са њима је често био и радио Никчевић и Мијалковић. Припремљена омладина Шульаковца међу првима је пришла у борбене редове Беличке партизанске чете. Значајна партијска упоришта формирани су и у селима Бунару, Шульковцу, Трнави и Драгоцвету.

Почетком фебруара 1940. године одржана је Обласна конференција КПЈ на Црном врху за ужу Србију. Конференцији је присуствовало око 30 делегата, које је предводио Милан Мијалковић, секретар Обласног комитета КПЈ. На овој конференцији одлучено је да се због јачања Партије у организационом смислу уместо Обласних формирају Окружни комитети у Крагујевцу, Јагодини и Сmederevskoj Паланци.

У току 1940. године формира се Окружни комитет КПЈ у Јагодини за моравски округ са члановима: Милан Мијалковић, секретар, Бошко Буричић, Радислав Никчевић и Јован Јоца Милосављевић, студент медицине. У исто време основан је и Срески комитет КПЈ за белички срез са члановима: Бошко Буричић, Славка Бурђевић-Буричић, Радислав Никчевић и Јован Милосављевић. У саставу Месног комитета Партије били су: Раде Солунац, Љубинка Крстић и Драган Борђевић. Исте године формиран је и Окружни комитет СКОЈ-а, са секретаром Радиславом Никчевићем, коме је Окружно руководство поверило да током лета 1940. године оснује Месни комитет СКОЈ-а у Јагодини. Чланови Месног руководства СКОЈ-а били су: Живадин Јанковић Кум, Љубинка Крстић и Ружица Милановић, студент медицине.

Партијска организација Јагодине у то време била је прилично јака. Зато је Окружни комитет КПЈ средњег Поморавља пружио помоћ Окружном комитету доњег Поморавља у Сmederevskoj Паланци. Иако је у Сmederevskoj Паланци био велики број индустријских радника у фабрици „Јасеница“, партијска активност је била слаба. Зато се у току лета 1940. године на овом терену често налазе Милан Мијалковић, секретар ОК КПЈ и члан ПК КПЈ за Србију, и чланови Окружног комитета Радислав Никчевић и Јован Јоца Милосављевић. Они су радили на

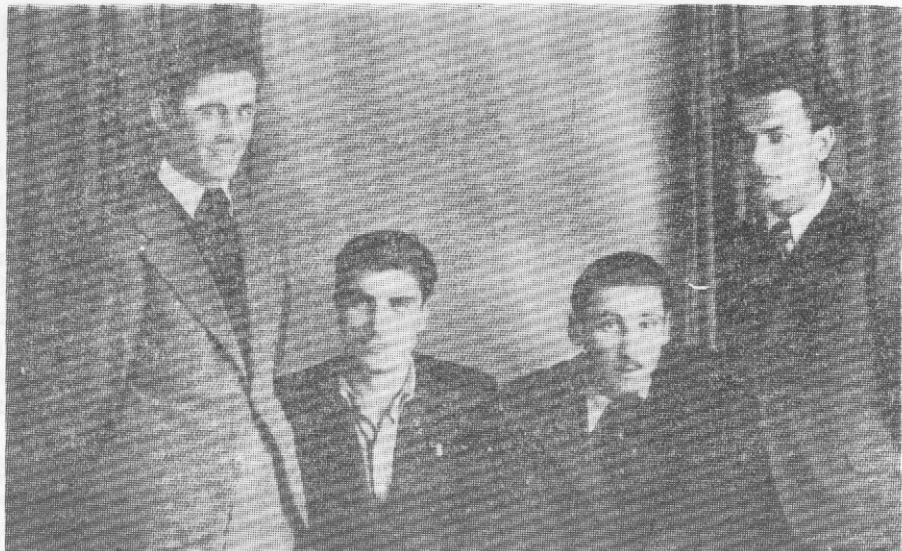
оснивању Партије, СКОЈ-а и Синдиката на овом терену. Средином исте године формиран је и Окружни комитет КПЈ за Крагујевац са секретаром Мијалком Тодоровићем.

Радислав Никчевић, сада већ истакнути омладински и партијски руководилац, својим искуством организује штрајкове радника и ученика Јагодине. При Мушкој учитељској школи у Јагодини постојала је сасвим солидно организована група напредних ученика, која је била повезана са Партијском организацијом у граду. Под утицајем напредне литературе, напредни ученици почели су радо да усвајају револуционарни поглед на свет. Ову такозвану старију групу прогресивних омладинаца чинили су: Милосав Матовић, секретар ћачке дружине „Узданица“, касније народни херој, Слободан Луковић, Сава Цветковић, Милivoје Жиропаћа, Лабуд Букић и други. Због своје прогресивности већи број ових ученика није завршио до краја школовање у Јагодини, јер су школске власти такве омладинце искључивале. Радислав Никчевић је преко напредног Удружења младих умних радника и преко рада библиотеке остваривао партијску активност. Крајем 1938. и почетком 1939. године у Јагодинској учитељској школи основана је Скојевска група са првим секретаром Јованом Јовановићем. Од јесени 1939. секретар је Синиша Јањић.

У кући Славке Бурђевић, после договора са воћама напредне омладине Радомиром Додићем, Бранком Латасом и још неким ученицима, Радислав Никчевић је организовао штрајк ученика Учитељске школе крајем марта 1940. године. Штрајк је својом одличном организацијом успео. Мада нису откривени организатори, ипак је воћа штрајка Радомир Додић, ученик IV године, искључен из школе, а Латас и други кажњени су укором наставничког већа.

На иницијативу Партије, средином исте године, избио је штрајк у Клефишовој кланици. Радници Кланице су, због повећаног извоза сухомеснатих производа за Немачку и Италију, радили по дванаест часова. И у овом штрајку непосредно учешће у организацији испред Окружног комитета КПЈ имао је Радислав Никчевић. Славка Бурђевић учествовала је у штрајку по линији рада са женама и испред Среског комитета, јер је штрајковало одељење „Пилићара“ у коме су радиле жене на чупању живине. У организацију штрајка био је укључен и секретар Месног комитета Раде Солунац.

По угледу на овај штрајк, септембра штрајкују и металски радници Јагодине. Њихови услови живота и рада били су веома тешки, радили су по дванаест часова по приватним ливницама.

Чланови КПЈ и добри другови у Јагодини, 1938. године: први с лева
Лабуд Ђукић, непознат, Воја Грачанић и Радислав Никчевић

И међу овим радницима био је велики утицај Партије, па ће многи металски радници, учесници штрајка, на позив Партије доћи у редове бораца Беличке партизанске чете.

Активност Радислава Никчевића у оснивању и обнављању организације СКОЈ-а, КПЈ и Синдиката била је на организовању радника и напредне омладине Буправље, Параћина, Свилајнца, Сmedеревске Паланке и других суседних места и села.

У августу 1940. године организовао је Радислав Никчевић саветовање омладинских активиста у Јагодини, на коме је излагао Слободан Пенезић Крицун, члан Покрајинског комитета СКОЈ-а за Србију и пренео упутства о даљем раду са омладином. Овом саветовању присуствовали су делегати из Буправље, Параћина и околних села.

Партијски и скојевски састанци најчешће су одржавани у природи, да би се мање приметили, организовани су излети. Ови излети често су били масовни, јер поред чланова Партије и СКОЈ-а учествовао је и велики број симпатизера. Многи састанци одржавани су у кући Славке Бурђевић, Виде Миросављевић Кеве и по кућама других чланова — комуниста, скојеваца и симпатизера на којима је редовно присуствовао Радислав Никчевић и често водио састанак.

Окружни партијски састанак, одржан је крајем 1940. године у кући Илије Ковачевића, економа Дома за глуву децу. Милан Мијалковић је руководио овим састанком, на коме је било око 20 делегата из средњег и доњег Поморавља. Радислав Никчевић је поднео извештај о раду СКОЈ-а. Било је речи о раду Партије, Синдиката и о раду омладине града и села и о подједнакој заступљености омладине оба пола. Овом приликом је разматрана резолуција са Пете земаљске конференције.

Влада Југославије потписала је 25. марта 1941. године у Бечу акт о приступању Тројном пакту, Рим — Берлин — Токио. Народи Југославије предвођени Партијом, отворено су противстовали против капитулантске одлуке. Организоване су демонстрације у Београду, Нишу, Сmedеревској Паланци, Јагодини и другим градовима Југославије. Међу најмасовнијим демонстрацијама убраја се мартовска демонстрација у Јагодини.

Организовање мартовских демонстрација у Поморављу било је дело Милана Мијалковића Чиче, члана Покрајинског комитета КПЈ за Србију и секретара Окружног комитета КПЈ за моравски округ. Припреме и договори око реализација мартовских демонстрација одржаване су у кући Славке Бурђевић, у присуству члanova Окружног комитета Радислава Никчевића, Јоце Миросављевића и др. Тих дана одржан је и проширен састанак, поред члanova Окружног комитета присуствовало је и руководство Срског и Месног комитета КПЈ, СКОЈ-а, сеоска упоришта КПЈ, Женског покрета и Месног међуструктурног одбора Синдиката за белички срез.

Покрајински комитет КПЈ за Србију одржао је 29. марта 1941. године на Бановом брду у Београду саветовање на коме је присуствовао Јосип Броз Тито. По излагању Милана Мијалковића мартовске демонстрације и рад КПЈ у Поморављу позитивно је оцењен. Овом приликом извршен је распоред кадрова, па је одлучено да за инструктора Покрајинског комитета КПЈ за средње и доње Поморавље дође Петар Стамболић, а Милан Мијалковић оде за инструктора ПК КПЈ и организатора устанка у Ужице и Чачак.

Уочи априлског рата Радислав Никчевић је мобилисан при војној команди у Пожаревцу. Заробљен је од немачког окупатора и спроведен у концентрациони логор у Младеновцу. Убрзо је успео да се ослободи из логора захваљујући знању есперанта, јер је конверзијом придобио наклоност немачког стражара који му је омогућио бекство.

У априлу 1941. године Никчевић се вратио у Јагодину. Истог месеца Окружни комитет КПЈ за моравски округ у Јагодини проширио је и обновио чланство. За секретара Окружног

комитета КПЈ за моравски округ изабран је Радислав Никчевић, а чланови Јован Јоца Милосављевић, Живота Станисављевић, металски радник, дотадашњи секретар Српског комитета КПЈ у Смедеревској Паланци и Милорад Марковић. После фашистичке окупације Поморавља, Никчевић је са успехом обављао деликатне и тешке задатке секретара Окружног комитета.

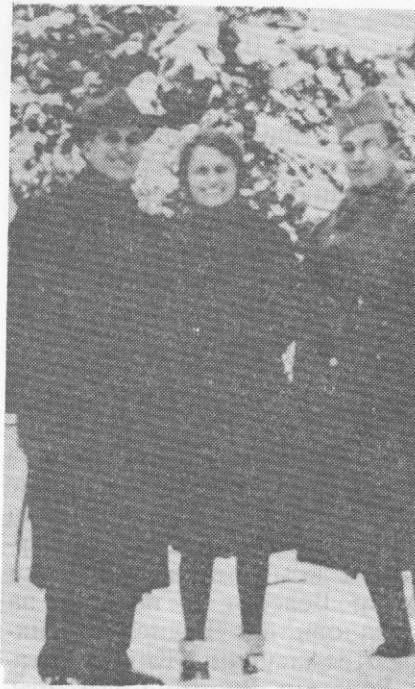
У мају и јуну чланови Окружног комитета КПЈ за Јагодину одржали су бројне састанке са члановима Партије, СКОЈ и симпатизерима у Поморављу. На састанцима је образложена ситуација у земљи, преношена је директива Покрајинског комитета КПЈ за Србију, да се прикупља и скрива оружје и санитетски материјал. Развила се жива делатност на припремању народа Поморавља за скори устанак. Радислав Никчевић, скроман и храбар, активно је учествовао на припремању устанка, притом је говорио: „Припремите се да се борите за најсветлију ствар — слободу и част“. Путовао је често под веома тешким условима, а његово присуство и савети уливали су сигурност и храброст младим члановима Партије и СКОЈ-а. Припремао је омладинце за формирање ударних десетина (диверзантске групе), на чије је успешно изведене акције био поносан.

После напада Немачке на СССР (22. јуна 1941) Никчевић се повлачи у илегалност, јер је био познат властима, а полиција је у служби окупатора почела са хапшењима комуниста. На списку комуниста, који је сачињен за територију среза беличког, било их је 36 са познатим именима: Милан Мијалковић, Бошко Буричић, Радислав Никчевић, Славка Бурђевић, Никола Дирак, Божа Ђарић и други. По директиви Окружног комитета КПЈ за Јагодину одржан је шири партијски састанак, коме су присуствовали Радислав Никчевић, Јован Милосављевић, Живадин Јанковић Кум и други. На овом партијском састанку донета је одлука да се комунисти склоне. Зато многи комунисти напуштају своје домове. Никчевић је напустио кућу и као илегалац прерушио се у сељака, ошишао косу и скинуо наочаре (могао је без њих, јер је био далековид), па и поред тога није остављао утисак сељака. Сељачко одело добио је од радника из Клефишове кланице. У старом сељачком оделу, неустрошив, одлучан и одговоран извршавао је брзо и тачно све партијске задатке. Присуствовао је састанку Окружног комитета у Параћину са Јованом Милосављевићем, Петром Велебитом, Гојком Груловићем и другима. Састанак је одржан и у Куприји, више гробља, а ту су Никчевић, Јован Милосављевић, Живота Станисављевић, Петар Велебит, Рада Миљковић, Гојко Груловић и други. У илегали су многи чланови Партије и то: Бошко Буричић, Јован Милосављевић, Радојица Солунац, Младен Миленковић, Лабуд Букић, Рада Миљковић, Ружица Милановић и други. Већина је

радила на формирању одреда и чета и вршила припреме за устанак. Никчевић ради и у околним селима Шантаровцу, Драгоцвету, Бунару и другим на сакупљању потребног материјала за одред (оружје, ћебад, санитетски материјал и др.).

Централни комитет КПЈ издаје директиву за организовање оружаног устанка, а Покрајински комитет КПЈ за Србију састаје се 23. јуна. Директиву о дизању устанка и проглас „Кућњу је судбоносни час“, донео је у Поморавље Мома Марковић, члан ПК КПЈ за Србију. Састанку Окружног комитета који је у ноћи 24/25. јуна 1941. године у селу Глоговцу код Светозарева одржан у основној школи, присуствовао је инструктор Покрајинског комитета за Србију и организатор устанка у Поморављу Петар Стамболић, Мома Марковић, члан Покрајинског комитета КПЈ за Србију и чланови Окружног комитета за Поморавље, Радислав Никчевић, Јован Милосављевић и Живота Станисављевић. Све припреме око реализација овог састанка извршила је Ружица Милановић. Покрајински комитет Србије послао је из Београда на рад у Поморавље Милана Премасунца, радника и Петра Велебита, обућарског радника. На овом састанку извршене су измене и допуне у Окружном комитету за моравски округ са седиштем у Јагодини. Петар Велебит је изабран за секретара Окружног комитета, а чланови су: Радислав Никчевић, Јован Милосављевић, Милан Премасунец, Живота Станисављевић, Милорад Марковић и Ратомир Ристић Сеља, студент медицине, који је јула месеца упућен на инструкторски рад у Ресаву (срез ресавски).

Чланови КПЈ су у мобилном стању, врше се последње припреме на организовању бораца у чете. У Поморављу ударна десетина својим успешним акцијама показала је окупатору да народ овог краја не мирује. Пруга Београд — Ниш, на овој територији је често прекидана због успешних диверзија, запалјен је јагодински аеродром и уништени су непријатељски авиони, организовано је успешно бекство комуниста из јагодинског затвора и низ других успешних акција. Поморавље спремно за устанак примило је одлуку Централног комитета КПЈ од 4. јула 1941. године да се са диверзантских акција пређе на оружани устанак. Тих дана на терену су неуморно радили на дизању устанка Никчевић, Јован Милосављевић и Милан Премасунец. Радислав Никчевић, Јоца Милосављевић и Ратомир Ристић Сеља организују средином јула састанак чланова КПЈ среза ресавског у Свилајнцу. На том састанку донета је одлука о формирању Ресавске чете и именовано је руководство. Да би се као илегалици и безбедније кретали и обављали задње припреме око дизања устанка, у Свилајнцу су издате лажне легитимације Петру Стамболићу, Радиславу Никчевићу и Петру Велебиту.

Бошко Бурчић, Славка Бурђевић
Бурчић и Радислав Никчевић,
правници, чланови Окружног,
Среског комитета КПЈ и Окружног
комитета СКОЈ-а, 1944. године

У селу Шантаровцу на завршним припремама око оснивања Беличке партизанске чете радили су Бошко Бурчић и Радислав Никчевић, а убрзо им се са терена придружио и Петар Стамболић, инструктор ПК КПЈ за Србију и организатор устанка у Поморављу.

На дан 23. јула 1941. године на Бурђевом брду, недалеко од Јагодине, одржан је састанак Окружног комитета КПЈ за Јагодину. Састанку је присуствовао Петар Стамболић, инструктор ПК КПЈ и чланови Главног штаба народноослободилачких снага за Србију Бранко Крсмановић, Филип Кљајић и чланови Окружног комитета КПЈ за Јагодину. На овом састанку донета је одлука о формирању Штаба Поморавског партизанског одреда. Истог дана у багремару Мике Милановића на Бурђевом брду (23. јула) основана је Беличка партизанска чета.

Тих дана Никчевић наставља рад на терену, обишао је Орашку чету у селу Лозовику и одржао је састанак, на коме је било речи о будућој активности одреда. Почетком августа Радислав Никчевић, члан Окружног комитета КПЈ, организовао је састанак са теренским партијским радницима у Новом Селу. Испред орашког среза присуствовао је Вита Цветковић, из ре-

савског среза Ратомир Ристић Сеља и Никчевић. На овом састанку одлучивано је о стварању првих облика народне власти, за чим се већ осећала потреба на овом подручју. Стварање првих облика народне власти биће основа за формирање будућих народноослободилачких одбора.

На састанку Окружног комитета КПЈ за Јагодину одржаном 7. августа 1941. године у присуству чланова Главног штаба народноослободилачких одреда за Србију Сретена Жујовића, Николе Груловића и инструктора Покрајинског комитета КПЈ за Србију, Петра Стамболића, одлучено је:

— да Радислав Никчевић пође у Други шумадијски одред, а прати га Гојко Груловић,

— да три члана Окружног комитета Јован Милосављевић, Живота Станисављевић и Милан Пресасунац успоставе везу са Параћинско-ћупријском четом.

Пре полaska на овај задатак Никчевић је на тренутак свратио да се поздрави са мајком и на питање куда иде — искусни илегалац ни њој није рекао истину. Прекаљени комуниста Радислав Никчевић, предратни секретар Окружног комитета Саве за комунистичке омладине Јагодине и члан Окружног комитета КПЈ кренуо је пре зоре 8. августа 1941. године на свој последњи партијски задатак и једини који није извршио. Никчевић је пошао са младим студентом медицине Гојком Груловићем у Други шумадијски одред (Свилајнац и Рачу Крагујевачку) на извршење важног партијског задатка. Из предострежности ишли су пешице до оближњег села Ланишта (Арачићево). Никчевић је био у старом сељачком оделу са похабаним шеширом и паром нових опанака преко рамена (добио их је од свог зета опанчара) и лажном легитимацијом на име Радослава Николића из села Дубоке. Био је уверен да ће до Другог шумадијског одреда стићи без компликација, а говорио је „ако не упали ово (показивао је на уредно оверену легитимацију од немачких власти) онда ће свакако упалити ово (притом је показивао на мали скривени пиштолј)“. На станици у Ланишту Гојко Груловић је извадио две возне карте, сачекали су воз и кренули према Београду.

Два вода Беличке чете извршила су у ноћи између 7. и 8. августа 1941. године успешну акцију на демолирању станичних уређаја на железничкој станици у Ланишту и Багрдану.

У возу је било пуно Немаца, али Никчевић је то доводио у везу са ноћашњом акцијом партизана, и није му било ништа сумњиво. По изласку воза из Багрдана пришла им је немачка

патрола. Немачки војник их је легитимисао. После дужег окрећања и сумњичавог проучавања легитимације, наредио им је да на следећу станицу у Милошеву сиђу. Никчевић је почeo да се опира, ухватио се у коштац и покушао да побегне. Окупљени немачки војници спровели су их до официра. Уз помоћ тумача саслушан је прво Гојко Груловић, а потом Никчевић.

Двадесет петогодишњи искусни револуционар Никчевић одлучио је да ћути, почело је зверско мучење, али је његово херојско држање било јаче. За то време Груловић је чувао немачки стражар испред канцеларије. Груловић се сећа, између осталог, тог догађаја: „Мене је чувао један немачки војник. У једном моменту учинило ми се да ми даје неприметни знак да бежим. То је било око подне. У том је наishaо поп из Милошева и чујем да каже да треба да нас исповеди пре него што нас одведу на стрељање. Кад је поп излазио, видим да Никчевића поливају водом. Интересантно да нас нису претресли, а обожица смо имали оружје код себе. Следећег тренутка отворили су врата и бацали Никчевића претученог пред врата. Он је тада извадио пиштоль и почeo да пуца. Ја сам онда почeo да бежим преко неких врзина, прешао сам друм и попео се на ћувик. Немци су замном пуцали... Наishaо сам на заседу партизана и тако се вратио на терен“.

Никчевића су после зверског мучења, свог претученог и крвавог, наслућујући да су ухватили важног комунисту, везаног ланцима спровели у Јагодину. Као застрашујући пример спроведен је улицама града своје младости. У Јагодини га је саслушао месни командант Писке. Од Никчевића, непријатељ није дознао ни право име. Преко немачких шпијуна Писке је дознао да је то познати комунистички вођа и партизански борац Радислав Никчевић. Враћен је у Милошево, где је зlostављан и мучен целог дана. Истог дана осуђен је на смрт и предвече у присуству немачког месног команданта поручника Писке и немачког команданта Буприје стрељан је. Иако пребијених руку и ногу, наређено му је да сам себи ископа раку, што је Никчевић храбро и енергично одбио. Срељан је у близини железничке станице у Милошеву. На месту стрељања стоји сада спомен плоча.

О овом догађају сачуван је извештај од 16. августа 1941. године у коме Петар Стамболић, инструктор Покрајинског комитета КПЈ за Србију, говори о најтрагичнијем датуму 8. августа 1941. године у Поморављу.

Италијански фашисти стрељали су 1942. године Илију Никчевића, оца Радислава Никчевића у родном селу Стубици у Црној Гори, спаливши им и родну кућу.

Приликом преношења Радислава Никчевића са места стрељања уз дозволу и стражу немачких војника на сеоско гробље, присуствовале су три његове сестре, другарица из детињства Злати Грачанин и његова девојка Братислава Нешић. Село је организовало скромну сахрану младом Никчевићу.

У првим данима ослобођења Јагодине, новембра 1944. године, уз звуке Ленјиновог марша и дирљивих говора његових сабораца, пренети су посмртни остаци Радислава Никчевића на Светозаревачко гробље.

Носилац је Партизанске споменице 1941. године, за вечну успомену и славу палих бораца народноослободилачког рата, 29. новембра 1950. године.

У знак сећања на овог револуционара, основано је Окружно омладинско позориште „Никчевић“ у Светозареву (Јагодини) маја 1945. год. Данас улица којом је Никчевић свакодневно долазио у град носи његово име. Народна библиотека у Светозареву носи назив „Радислав Никчевић“.

Основна школа у оближњем селу Мајуру добила је његово име. У лепо уређеном дворишту испред школе подигнута је спомен биста Радиславу Никчевићу. У Светозареву у Парку пријатељства младих Светозарева и Вуковара стоји спомен биста Никчевићева да сећа на младост жртвовану за младе данас.

У Београду у Улици Моше Пијаде бр. 13 на згради Адвокатске коморе Србије налази се спомен плоча на којој је уклесано преко 60 имена адвоката и адвокатских приправника палих у НОР-у. Међу њима су имена седам народних хероја: Иве Лоле Рибара, Веселина Маслеше, Алексе Маркешића Павла, Буре Стругара, Димитрија Тодоровића Каплара, Мирка Томића и Радислава Никчевића.

Поводом Dana Републике 1987. на месту погибије у Милошеву откривен је споменик Радиславу Никчевићу, и том приликом обављен је свечани пријем ученика у пионирску организацију.

За народног хероја Радислав Никчевић проглашен је 7. јула 1953. године.

SUMMARY

This book deals with lives and revolutionary activities of the National Heros from Svetozarevo.

The territory of Svetozarevo commune has favourable natural conditions and important geographical and strategical location as well as high density of population. It has therefore always been a zone of military actions and war destroying throughout its history.

5260 people from the territory of Svetozarevo commune took part in the National Liberation War. 473 patriots gave their lives for liberty and another 212 people were killed by the fascists. The Order of National Hero was awarded as the highest praise to those soldiers who distinguished themselves for their heroism and self-sacrifice in the Liberation War.

It was Milan Mijalković Čiča, Radoslav Nikčević, Rada Miljković, Jovan Milosavljević Joca and Petar Gračanin Perica in this commune who were invested with this high national award. Milan Mijalković Čiča was born in 1897 in the willage of Vinorača near Svetozarevo. He became a member of the League of Young Communists of Yugoslavia and of the Communist Party in 1920 in Belgrade. As a teacher of mathematics in Vršac, Kumanovo and Kragujevac he worked on the organization of the Communist Party, the League of Young Communications and trade-union. He was arrested as an organizer and secretary of the Provincial Committee of the Communist Party for Macedonia. He spent nine years in prison. After serving his sentence he worked as an organizer of rising in Lower and Middle Pomoravlje. He was a secretary of the Regional and Local Committee of the Communist Party for Morava Region and a member of the Provincial Committee of the Communist Party for Serbia. He was killed on August 18th, as an organizer of rising in Užice and Čačak regions. He was proclaimed a National Hero on July 5th, 1951.

Radoslav Nikčević was born in 1917 in the village of Stubica near Nikšić. He became a member of the League of the Young Communists in 1935 and a member of the Communist Party in 1938. He worked as a lawyer in Jagodina. He was a secretary of the Morava Region Committee of the League of Young Communists in Jagodina and a member of the Regional Committee of the Communist Party for the same region. As one of the organizers of rising in Pomoravlje he was shot on August 8th, 1941. He was proclaimed a National Hero on July 7th, 1953.

Rada Miljković was born in 1917 in the village of Belica. She was a teacher in Balajnač and Ivankovac. She became a member of the Communist Party in 1940 and was one of the organizers of the Women Movement in Pomoravlje. She was active in the progressive Teacher Movement. She was a member of the Regional Committee of the Communist Party for Lower Pomoravlje and a soldier in the Second Šumadija Partisan Unit. She was killed on July 19th, 1942 near the village of Urije in Bosnia as a member of the Headquarters of the Third Battalion of the Second Proletarian Brigade. She was proclaimed a National Hero on July 7th, 1953.

Jovan Milosavljević Joca was born in 1919 in Bagrdan. He became a member of the Communist Party in 1939 as a student of medicine in Belgrade. He was a secretary of the Party Organization at Medical Faculty. Upon the task of the Party he came to Jagodina where he was elected a member of the Regional Committee of the Communist Party for Morava Region. He was one of the organizers of the rising in Pomoravlje. The whole Milosavljević family took part in the National Liberation War. He was killed on August 8th, 1941 in Cuprija. He was proclaimed a National Hero on July 6th, 1953.

Petar Gračanin Perica was born in 1923 in Svetozarevo. He attended the primary school in his birthplace where he was then trained as a butcher. He belonged to the group of progressive working youth. After the Belićka Unit had been formed, he became one of its first soldiers. He took part in almost all battles waged by the Second Proletarian Brigade. He became a member of the Communist Party in 1942. His courage and extraordinary military abilities helped him to advance from an ordinary soldier through a corporal and a sergeant to a commander of a battalion. He was injured five times during the war. After the war he managed »OZNA« — an armed service for country defence. Soon he was back into the Yugoslav People's Army, working actively on many reliable duties. He retired in pension on December 31st, 1985 as a lieutenant general and a chief of the General Headquarters of the Yugoslav People's Army. He was proclaimed a National Hero on December 20th, 1951.

With their personal positive examples and accomplishments as well as their organizational and leading roles these persons were models for other soldiers and people showing how to fight for one's country and ideals and how to perform one's duty to the end. It is for these reasons that all these persons will live in the memory of people who now live here where they distinguished themselves as examples of courage and self-indulgence. This book is at the same time a recognition to all those numerous anonymous and undecorated heroes whose deeds and accomplishments were built into the foundations of our socialist community.

With their personal positive examples and accomplishments as well as their organizational and leading roles these persons were models for other soldiers and people showing how to fight for one's country and ideals and how to perform one's duty to the end. It is for these reasons that all these persons will live in the memory of people who now live here where they distinguished themselves as examples of courage and self-indulgence. This book is at the same time a recognition to all those numerous anonymous and undecorated heroes whose deeds and accomplishments were built into the foundations of our socialist community.

With their personal positive examples and accomplishments as well as their organizational and leading roles these persons were models for other soldiers and people showing how to fight for one's country and ideals and how to perform one's duty to the end. It is for these reasons that all these persons will live in the memory of people who now live here where they distinguished themselves as examples of courage and self-indulgence. This book is at the same time a recognition to all those numerous anonymous and undecorated heroes whose deeds and accomplishments were built into the foundations of our socialist community.

With their personal positive examples and accomplishments as well as their organizational and leading roles these persons were models for other soldiers and people showing how to fight for one's country and ideals and how to perform one's duty to the end. It is for these reasons that all these persons will live in the memory of people who now live here where they distinguished themselves as examples of courage and self-indulgence. This book is at the same time a recognition to all those numerous anonymous and undecorated heroes whose deeds and accomplishments were built into the foundations of our socialist community.

ИЗ СКРАБЕНИЦЕ

АЈ-МП Архив Југославије — Министарство правде.

АОССУ Акциони одбор стручних студенских удружења.

ВИИ Војноисторијски институт.

ВШ Врховни штаб.

ГШ Главни штаб.

ДСНО Државни секретаријат народне одбране.

ЗМС Завичајни музеј Светозарево.

ИАС Историјски архив Светозарево.

МК Месни комитет.

НОБ Народноослободилачка борба.

НОП и ПО Народноослободилачка војска и партизански одреди.

НОО Народноослободилачки одбори.

ОК Окружни комитет.

ОК КПЈ Окружни комитет Комунистичке партије Југославије.

ПК Покрајински комитет.

ПК КПЈ Покрајински комитет Комунистичке партије Југославије.

Политком Политички комесар.

СКОЈ Савез комунистичке омладине Југославије.

СССР Савез Совјетских Социјалистичких Република.

СРПЈ (К) Социјалистичка радничка партија Југославије (комуниста).

Белија Основна организација КПЈ пре рата.

УМУР Удружење младих умних радника.

ЦК Централни комитет.

ЦК КПЈ Централни комитет Комунистичке партије Југославије.

Jovan Milošević Jocić was born in 1919 in Beograd. He became a member of the Communist Party in 1937 as a student of medicine in Belgrade. He was a secretary of the Communist organization at Medical Faculty. Upon the task of the Party he came to Novi Sad where he was elected a member of the Regional Committee of the Communist Party of the Morača Region. He was one of the founders of the Partisan wing in Pomoravlje. The whole Milošević family took part in the National Liberation War. He was killed on August 8th, 1941 in Šapka. He was proclaimed a National Hero on July 6th, 1953.

Petar Gradanac Petković — Сећање на вицког ПММА the primary school in his village where he had been raised as a batches. He belonged to the first Yugoslav communist youth group in the Unit had been formed in the area of the first school. He took part in almost all battles waged by the Second Patriotic War. As a member of the Command Party in 1942 his courage and extraordinary military abilities helped him to advance from an ordinary soldier to a corporal and a sergeant to a commander of a battalion. He was injured five times during the war. After the war he engaged in the service for country defence. Soon he was back into the Yugoslav People's Army working actively on the staff of the Ministry of Defense of the UNDO on December 31st, 1945 as a director of general and a chief of the General Headquarters of the Yugoslav People's Army. He was proclaimed a National Hero on December 20th, 1952.

With their personal positive example and through their organizational and leading roles these persons were models for other soldiers and people showing how to fulfil one's duty to the end. It is for these reasons that all these persons will live in the memory of people. They distinguished themselves as examples of courage and self-sacrifice. This book is addressed to all those who have been decorated heroes and undecorated heroes whose deeds and contributions were built into the foundations of our socialist community.

OK Окојију је

OK КПЈ Окојију је

УК Окојију је

ИК КПЈ Окојију је

ИСК Окојију је

СКОЈ Окојију је

СССР Окојију је

СРСР (К) Окојију је

Српска Очија Окојију је

УМУТ Уједињене нације Окојију је

ИК НИИ Национални комитет окојију је

1001

нинују у савременом

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

- 3МС-Ф-III-11-15, Други светски рат, грађа о народним херојима Светозарева.
- 3МС-Ф-III-K-7-10, Фотокопије — грађа о херојима Светозарева.
- 3МС/МГ-64/70, Сећање Јубинке Милосављевић.
- 3МС/МГ-274/78, Сећање Петра Стамболића -- Обласни комитет за ујку Србију, 1938. године.
- 3МС/МГ-753/77, Сећање Петра Грачанића.
- 3МС/МГ-59/70, Сећање Вите Цветковића.
- 3МС/МГ-294, Сећање Митре Митровић.
- 3МС/МГ-221/79, Сећање Милана, Живке и Добреле Мильковић.
- 3МС/МГ-862/80, Сећање Заге Стојиловић.
- ИАС/МГ-К-10,34/977, Сећање П. Стамболића — Гојка Груловића.
- ИАС/ИН. БР. 585-копија, Сећање више аутора П. Стамболић, Јован Стефановић и други.
- АЈ-МП-КЈ Ф-63, Документи са суђења, са робије и акције у Митровичкој казниони и Лепоглави.
- ИАС-К-36/780, Документа о раду Милана Мијалковића у Куманову.
- ИАС-К-36-647, Дневник Раде Мильковић.
- Б. Живановић — Д. Поповић и М. Јовановић, Поморавље у народноослободилачкој борби 1941 — 1945. Светозарево, 1961.
- Живановић, Поповић, Јовановић и Марковић, Поморавље у народноослободилачкој борби и револуцији 1941 — 1945. допуњено издање, Светозарево 1987.
- Др Венчеслав Глишић, Комунистичка партија Југославије у Србији 1941 — 1945. прва књига „Рад“, Београд 1975.
- Петар Трајковски, Професор Мијалковић, Куманово, 1974. године.
- Више аутора, Србија у рату и револуцији, 1941—1945, Београд, 1976.

Саво Ветнић, Каталог Милан Мијалковић 1897—1941, Светозарево, 1969.

Саво Вентић, Каталог за изложбу: Мартовске демонстрације у Јагодини 1941, Светозарево, 1981. године.

Боро Чушкар, Борбено Куманово 1919—1941, „Просвета“, Куманово, 1974, Зборник докумената и података о народноослободилачком рату југословенских народа, VII, Београд, 1949—1955, том I.

Д. Булић и М. Милачић, На Морави Бурија, Бурија 1977. година.

Д. Булић и М. Милачић, Црвени воде Црнице, Параћин, 1969. године.
Зборник народних хероја Југославије, Београд, 1957.

Милица Дамјановић, Напредни покрет студената Београдског универзитета од 1929—1941, књ. II, „Нолит“, Београд, 1974.

Милица Дамјановић, Напредни покрет студената Београдског универзитета од 1929—1941, књ. II, Београд, 1974.

Вита Цветковић, Извештај пише ко прешао, „Велика Плана“, 1975. год. Народни хероји Југославије, I и II књига, „Младост“, Београд, 1975. година.

Друга пролетерска, I, II, III, Војно дело, 1965.

Средоје Урошевић, Друга пролетерска бригада, „Култура“, Београд, 1979.

Мома Марковић, Сазревање револуције (сећање 1931—1941), Београд, 1984.

Слободан Петровић, Седам секретара СКОЈ-а, „Рад“, Београд, 1979. година.

Раде Вучковић, Напредни учитељски покрет између два рата, Педагошки музеј у Београду, Београд, 1968. година.

Споменице, На ратиштима и стратиштима. Просветни радници погинули у народноослободилачкој борби, 1941—1945, књ. I, II, Београд, 1985.

Трујин—Милојевић, Ресава путевима борбе и слободе, Свилајнац, 1986.

Др Јован Марјановић, Устанак и народноослободилачки покрет у Србији 1941, Београд, 1963. год.

Група аутора, Жене Србије у НОБ, „Нолит“, Београд, 1975. година.

Историјски архив Чачак, Чачански крај у НОБ-у, Чачак, 1985.

Нови пут, Светозарево, 1953. година.

Нови пут, Светозарево, 1954. година.

Нови пут, Светозарево, 1955. година.

Нови пут, Светозарево, 1959. година.

Нови пут, Светозарево, 1961. година.

Нови пут, Светозарево, 1968. година.

Нови пут, Светозарево, 1969. година.

Нови пут, Светозарево, 1972. година.

Нови пут, Светозарево, 1976. година.

Нови пут, Светозарево, 1977. година.

Нови пут, Светозарево, 1981. година.

Нови пут, Светозарево, 1983. година.

Љубица Здравковић
НАРОДНИ ХЕРОЈИ СВЕТОЗАРЕВА

Издавачки савет:

Милош Живановић, председник, Милан
Јеремић, Милорад Трајковић,
Радован Матић, Зоран Марковић и
Миодраг Алексин

Главни и одговорни уредник:
Миодраг Алексин

Рецензент:
Др Венцеслав Глишић

Издавач:
Завичајни музеј
Светозарево
1988.

Графичко-ликовна опрема:
Слободан Штетић

Превод резимеа на енглески:
Вера Савић

Лектор и коректор:
Љубица Јовановић

Тираж: 5.000

Штампарија: „КОСМОС“, Београд